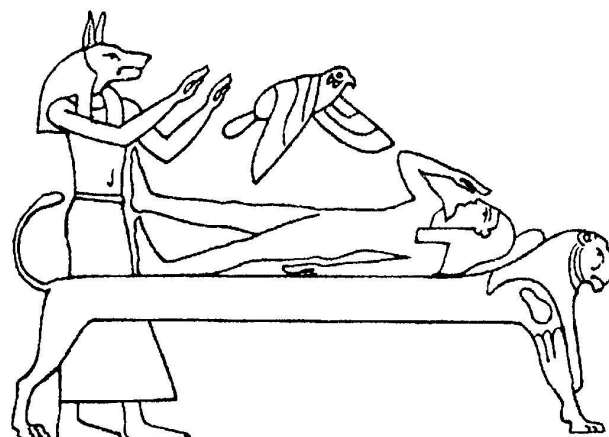

GEORGE HART

EGYPTSKÉ MÝTY

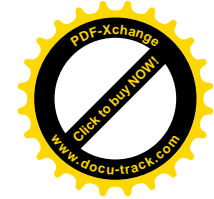
HP 292

MĚSTSKÁ KNĚHOVNA
Havlíkova 17

E 362452

NAKLADATELSTVÍ LIDOVÉ NOVINY

Ú V O D

Egyptská mythologie je sytým a matoucím panoramatem vizuálních i písemných obrazů. Téma jsem, ve snaze ozřejmit některé aspekty, rozdělil do dvou širokých kategorií. Nejsnadněji zvládnutelný materiál je zcela přímočarý, patří do něj vyprávění a pověsti, jež charakterizuje únik do exotických krajín, zábavné podání podivuhodných činů kouzelníků a zbožnění historických hrdinů.

Do druhé kategorie spadá to, co jsem si troufl nazvat „mýty vyššího vědomí“. Osobně se domnívám, že ve starověkém Egyptě byly aktivním, nedílným prvkem systému vlády i společnosti; zdaleka to není jen nějaký souhrn fosilizovaných „oficiálních zpráv“ o bozích a bohyních. Do mýtů, které se týkají počátků kosmu, pojmu právoplatného nástupnictví na trůn a vize regenerativní pouti, jež během noci vykonává slunce, se promítají myšlenky, naděje i obavy starověkých Egyptanů, co se týče postavení člověka a strážní, jež prožívá v průběhu svého života.

Zkoumání přírodních jevů a střetávání s „mystičnem“ byly pro staré Egyptany nesmírně důležité, i když se ne vždy našlo vysvětlení a výsledek byl občas neuchopitelný a rozporuplný. Proto také jsou metafyzické mýty o stvoření a magické formule namířené proti silám chao-

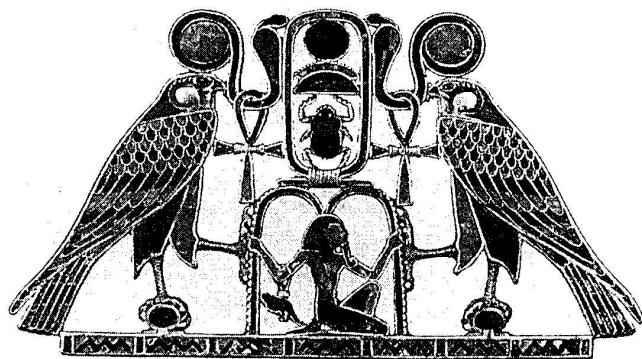
su (jehož manifestací je hrozba podsvětního hada Apopa) výrazem staroegyptského hledání nejvyššího vědění. Ozvěna těchto snah zaznívá v tom, co nazýváme moderním dilematem:

*Neupustíme od zkoumání
a na konci všech výzkumů
nám bude dospět na počátek,
a teprv pak to místo poznáme...*

(T. S. Eliot, *Little Gidding*)

Egyptské mýty však neotiskly svou stopu jen v moderní době. Své reakce na onen nesmírný pantheon božstev zaznamenávají návštěvníci nilského údolí v nápisech vyrytých na hroby, chrámy i napsaných na papyru už po dobu dvou a půl tisíce let. Hérodotos, řecký dějepisec a ethnograf z 5. století, podává sice zprávy o egyptském náboženství, je však uctivě zdrženlivý, má-li vyrazit cokoliv o posvátných rituálech:

*Pektorál princezny Sit-Hathor-Junet zpodobuje ve zlatě
a polodrabokamech dvojici sokolů po stranách kartuše Senvosreta II.
(1897–1878 př. n. l.). Součástí princeznina královského
jména, Chacheperre, je brouk skarabeus a sluneční paprsky
vyrážející za úsvitu na východním obzoru.*

*Rozprávěl jsem s kněžími Héfaistovými (Ptahovými)
v Memfidě. Šel jsem do Théb a Héliopole s úmyslem zji-
stit, zda se informace, jichž jsem nabyl v Memfidě, po-
tvrdí, jelikož obyvatelé Héliopole jsou považováni za nej-
moudřejší z Egyptanů. Co se týče jejich výkladu „posvátná“,
nedychtím po tom, abych ono vědění plně prozradil,
snad jen s výjimkou názvů jistých rituálů, které, jak
mám za to, jsou už mezi lidmi „běžně rozšířeny“.*

(Dějiny II, 3)

V podobném duchu jsou i poznámky společenského prozaika Apuleia, jehož hrdina Lucius, proměněný v osla, prožívá ponižující dobrodružství, až mu Ísis (Esct) vrátí původní podobu a zasvěcí ho do svých mystérií. Naproti tomu xenofobní římský satirik Juvenalis se egyptské víře nepokrytě vysmívá a Ísidin kult zesměšňuje. Na sklonku starověku zaznamenávali (neodpustitelně v podobě nápisů naškrábaných na zdi) své dojmy ze spletité egyptské mythologie i obyčejní turisté: „Já, Dioskorammón, jsem se na tyhle nesmysly díval a mám za to, že jsou matoucí!“ (Vyškrábáno do zdi hrobky Ramesse VI. v Údolí králů.)

Jenže egyptské mýty, byť se někomu zdají bizarní, přetrvaly proto, že v nich společnost, z níž pocházejí, spatřovala prvek nezbytný k tomu, aby si vytvořila svůj náhled na svět. Písaři, kněží a vypravěči příběhů šířili mýty, aby tak vyložili etiologické jevy, poskytli údaje k návazné existenci v posmrtném životě a předvedli mnohostrannost své imaginace. A tak mýty a pověsti starověkého Egypta – ať už jako součást náboženského hledání, anthropologických bádání nebo v podobě dobrodružných výprav do surreálního světa – obohacují svou myšlenkovou náplň a obrazností i nás.

MÝTY O STVOŘENÍ

Stvoření světa, kdo svět stvořil a jak, to byly otázky, které Egypťany nepřestávaly zajímat. Byla zformulována trojí kosmologie, vycházející z tradic tří starověkých měst – Héliopole (Onu), Hermopole (Chmunevu) a Memfidy (Mennoferu).

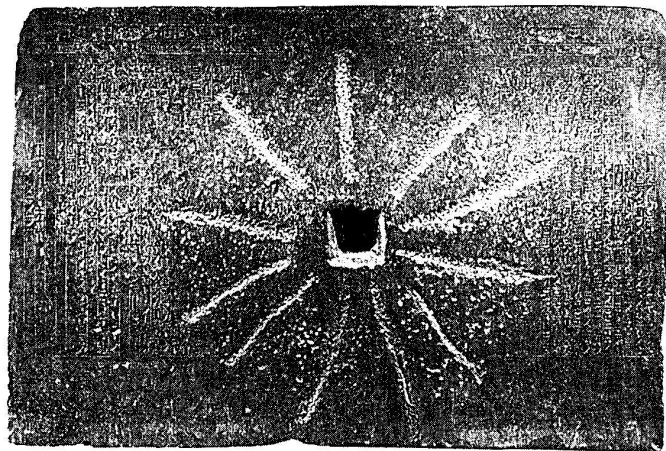
HLAVNÍ PRAMENY

Na počátku této knihy se musíme ponořit hluboko do dokumentů, jež jsou pro to, abychom staroegyptský pohled na kosmos pochopili, rozhodující. Ve vestibulu a sarkofágové síni pyramidy krále Venise (asi 2350 př. n. l.) v Sakkáře, nekropoli královského hlavního města Memfidy, byly před 4350 lety vyryty sloupce hieroglyfů, jejichž posláním bylo zabezpečit vládci posmrtný život v blízkosti slunečního boha. Následující králové Staré říše (asi 2649–2152 př. n. l.) v této tradici pokračovali. Tento soubor zaříkadél a úvah, známý jako *Texty pyramid*, nám dává příležitost zhodnotit složitou síť představ, soustředěnou kolem egyptského pantheonu. Je to také nejstarší soubor náboženských textů na světě.

V dalším velkém období egyptské civilizace, Střední

říši (2040–1783 př. n. l.), už zjišťujeme, že si královskou výsadu vymezovat si postavení v posmrtném životě pomocí magických nápisů osvojili i provinční vládcí a dvorští hodnostáři. Jejich rakve se stávaly nadpřirozenými schránkami, jež byly pomalovány pohřebními formulami obracejícími se k Anupovi a Usirovi a zdobený obrazy amuletických „očí Horových“, zpodobením přepychových předmětů a základních potravin, stovkami drobně psaných zaříkadél (která egyptologové vydali pod názvem *Texty rakvi*) a mapami podsvětí – to vše určeno k tomu, aby neutralizovalo síly chaosu a posílilo ducha zemřelého majitele nadějí, že se připojí k průvodu slunečního boha. V těchto *Textech pyramid* a *Textech rakvi* lze nalézt různě roztroušené poznámky týkající se mýtu o stvořitelském bohu Héliopole – ovšem za předpokladu, že se obrátíte proti bezmoci, jež ve vás vyvolá opovržení, jaké starověký egyptský editor chová k ucelené logické analýze. Vývoj života od boha stvořitele podává prostřednictvím plastické frazeologie i papyrus, jenž vznikl mnohem později, počátkem 3. století před naším letopočtem, a který je uložen v Britském museu. (Je znám také pod názvem Bremner-Rhindův papyrus. Třebaže co do data vzniku jde o ptolemaiský papyrus, je pravděpodobné, že se odvozuje od originálu psaného nejméně o tisíciletí dříve.)

Za to, že se dochovala metafyzická zpráva o stvoření bohem Memfidy Ptahem, vděčíme králi Šabakovi (712–698 př. n. l.), který náležel k výbojně núbijské dynastii, jejíž hlavní město se nacházelo poblíž súdánského Gabal Barkalu. Šabaka završil s pomocí stálejších okupačních vojsk vpád do Memfidy, započatý jeho předchůdcem Pijem (dříve se jeho jméno četlo Pianchi). Při prohlídce Ptahova chrámu se Šabaka zděsil, když vyšlo najevo, že nejposvátnější svitek papyru, obsahující dramatickou verzi nastoupení boha Hora na egyptský trůn a memfidský mýtus o bohu stvořiteli, pozvolna požírají červi. Ihned přikázal, aby byl zbývající neporušený text svitku vytesán do desky z černé žuly. Královy zbožné

Šabakův kámen s nápísem vytesaným kolem roku 700 př. n. l. je naším hlavním pramenem k metafyzickému mýtu o stvoření sestavenému kněžími boha Ptaha v Memfě (Memfidě). Údajně byl zachráněn na příkaz krále Šabaky, později se ho však užívalo jako mlýnského kamene.

Úmysly však byly zčásti zmařeny: než takzvaný Šabakův kámen získalo do svých sbírek Britské museum, používalo se ho jako mlýnského kamene, o čemž svědčí hluboký zářez v jeho středu a rýhy, jež z něj paprskovitě vybíhají.

První badatelé, kteří se zabývali datací vzniku „memfidské theologie“, jež byla na kámen opsána, měli za to, že jazyk těchto textů ukazuje na předlohu pocházející z doby Staré říše. Důkladnější studium epitet boha Ptaha i myšlenkové struktury však vedlo k tomu, že původní datace do třetího tisíciletí byla zamítnuta a vznik tohoto pozoruhodného mýtu byl posunut do doby ramesseovské (asi 13. století př. n. l.) nebo pozdější.

Naše doklady o Amonovi jakožto stvořitelském bohu Hermopole se opírají v prvé řadě o Leydenský papyrus 1350, rozsáhlou chvalořeč na tohoto boha, zdůrazňující jeho výlučnou ploditelskou úlohu. Chrámů v Dér el-Bahrí a v Luxoru, pocházející z období Nové říše,

Amona navíc zobrazují, jak opouští své mystické vězení na obloze, aby se pohlavně spojil s vládnoucí královnou Egypta, a stal se tak otcem budoucího vládce. A konečně, v řeckořímském období – tedy v posledních stoletích chrámové výzdoby v Egyptě, jako například v Esně a Edfú, kde kněží-písaři dávali často sochařům vytesat do kamene temné a enigmatické theologické sklady – uchovávají hieroglyfy zprávy o stvoření, jež jsou sice nabity obrazotvorností a jemnými odkazy, avšak ve smyslu kosmického poselství, jak se zdá, ztratily směr.

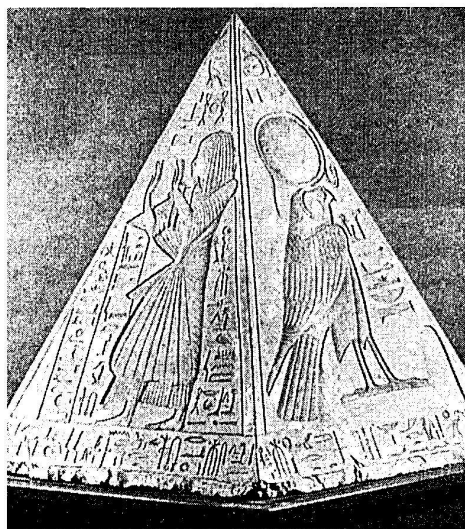
SI. UNEČNÍ BŮH HÉLIOPOLÉ

Pod severovýchodními předměstími Káhiry leží ruiny svatyně Iunu, jež kdysi patřila k předním a nejstarobyljším svatostánkům Egypta. Řecký dějepisec Hérodotos o ní hovoří jako o Héliopoli neboli Městě Slunce. Hérodotos tuto oblast navštívil v 5. století před naším letopočtem, tedy více než dva tisíce let poté, co byly zasvěceny její první chrámy. Zde v době sjednocení Horního a Dolního Egypta (zhruba 3000 př. n. l.) počali vzdělanci formulovat kosmogonii, jež poskytovala výklad stěžejních prvků jejich vesmíru, tyto snahy vyvrcholily významným příspěvkem k *Textům pyramid* páté a šesté dynastie.

Před vznikem uspořádaného vesmíru existoval v temnotách bezbřehý oceán nehybných vod. Ten byl chápán jakožto prvotní bytost, nazývaná Nu nebo Nun. K její počtě se sice nestavěly chrámy, ale podstata Nun bývá v mnoha kultovních svatyních zastoupena v podobě posvátného jezera, jež ono „nebytí“ před stvořením symbolizuje. Tato obrovská rozloha neživých vod vlastně existovat nikdy nepřestala a po stvoření podle egyptských představ obklopovala jak nebeskou klenbu chránící slunce, měsíc, hvězdy a zemi, tak i hranice podsvětí. V myslích Egyptanů stále tkvěla obava, že by Nun mohlo oblohu prorazit a zatopit zemi. Na takovou zkázu se

upozorňuje v zaříkadle č. 1130 z Faulknerova vydání *Textů rakví* z roku 1973. Práví se tam: „Pahorky stanou se městy a města budou pahorky a dům zničí dům.“ Až tento *Götterdämmerung* („soumrak bohů“) nastane, přežijí pouze bohové Atum a Usire v podobě hadů, „neznámí lidstvu a nespáření ostatními bohy“.

Atum, „pán Héliopole“ a „pán až po meze oblohy“, je démiurgem, stvořitelem světa, jenž povstal na počátku času z Nun, aby stvořil prvky vesmíru. Jakožto sluneční bůh se přetvořil v bytost a stanul na vyvýšeném pahorku – je to obraz vyvolávající představu břehů a ostrovů, jež se znovu vynořují po období nilských záplav. (Bylo jen přirozené, že představy o stvoření ovlivňoval režim řeky, zdroje života i prosperity Egypta, stejně jako znaky hieroglyfického písma diktovalo prostředí, v němž žili první písaři.) Tento prvotní pahorek byl stylizován coby *benben*, pevná pyramidová vyvýšenina, jež podpírá slunečního boha; vlastní kamenný pozůstatek, považovaný možná za zkamenělé Atumovo sperma, se prý uchoval v *Hevetbenbenu* (Paláci benbenu) v Héliopoli.

Sluneční bůh Re-Harachtej před prvotním pahorkem (benben) Héliopole. Ramessebo pyramidion z Dér el-Medíny (kolem roku 1300 př. n. l.).

Základní představa pojící se se jménem Atum je představa všezahrnující celistvosti, a tak jakožto sluneční bůh je Atum *monada*, nejvyšší bytost a kvintesence všech sil a prvků přírody. Proto v sobě obsahuje životní sílu každého dalšího božstva, jež teprve vznikne. Vše zahrnující celistvost má v egyptském myšlení jednak kladnou moc, jako v představě, že dovršuje věčnost existence, jednak ničivý aspekt, jako tehdy, když odevzdává nepříteli ohni. Tento dualismus, jenž je *monadě* vlastní, umožňuje budoucí zrod konstruktivních božstev, jako je například Eset (Ísis), i boha chaosu a zmatku, jako je Suteh (Seth).

Jak ale hodlal mužský princip zrodit v oné osamělé skvělosti své potomstvo? V tomto ohledu byla nápaditost héliopolských theologů bezmezná. O tom, jak životodárná podstata skrytá v Atumovi vyšla z jeho těla, aby dala zrod bohu a bohyni, vznikly dvě zprávy. V promluvě 527 z *Textů pyramid* se zcela nedvojznačně prohlašuje, že Atum v Héliopoli masturboval: „Uchopil svůj falus v sevření a vypudil z něj semeno, aby zrodil dvojčata Šova a Tefnutu.“ Tato přímočará představa má smysl jen tehdy, vzpomeneme-li si, že Atum v sobě choval prototyp každé kosmické síly a každé božské bytosti. Jinak se slovní obraz orgasmu ithyfalického slunečního boha namísto evokace majestátního a mysteriózního aktu stvoření stává oplzlou karikaturou.

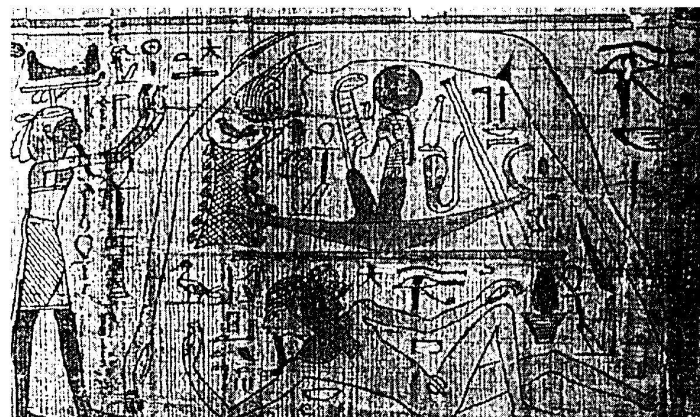
V promluvě 600 však kněží nabízejí pro zrod Atumových dětí jiné vysvětlení, založené na asonanci slov s podobnými souhláskovými kostrami. Užité slovních hříček bylo ve starém Egyptě užitečným nástrojem vyučování, jak to dokládá příklad z jednoho papyru zabývajícího se výkladem snů, jenž je uložen v Britském museu: vidět ve snu „velkou kočku“ znamenalo „hojnou sklizeň“, jelikož oba tyto výrazy obsahují fonémy, nebo slabiky, jež jsou velmi podobné. A tak, aniž bychom popírali, že egyptský smysl pro humor byl všudypřítomný a že se až příliš často přehlíží, měli bychom tyto slovní hříčky v mýtech o stvoření považovat za pokusy vyjádřit vzdělanecké pojmy, a nikoli za snahu vyvolat smích nad

slovní ekvilibristikou – anebo, samozřejmě, povzdech nad krajně obhroublým vtipkováním. Atum je oslovován jako bůh, jenž „vyprskl Šova a vyplivl Tefnutu“. Šov je Atumův hlen, stejně jako jeho jméno – z kořene s významem „pustý“ nebo „prázdný“, což je u boha vzduchu příhodná představa – není nikterak nepodobné slovu, jehož konsonantická hodnota zní *jš* (v hieroglyfech se nepíše samohlásky) a které znamená „kýchát“ nebo „prskat“. V případě Tefnut – jejíž jméno se sice vymyká přesnému výkladu, ale podle některých odhadů znamená „rosu“ nebo „vlhkost ve vzduchu“ – tvoří první dvě souhlásky jména slovo *tf*, jež se překládá jako „plivat“. Význačné události pojící se k tvořivému aktu *monady* shrnují výňatky z Bremner-Rhindova papyru:

Všeckeré stvoření vzešlo v život poté, co jsem vznikl já... nebyla obloha, nebyla země... já sám jsem stvořil každou bytost... má pěst stala se mou družkou... souložil jsem se svou dlaní... vychrstl jsem Šova... vyplivl jsem Tefnutu... Poté Šov a Tefnut zplodili Geba a Nut... Geb a Nut zplodili Usira... Suteba, Eset a Nebtbet... nakonec zplodili národ této země.

Božstva, která jsou zde jmenována, tvoří héliopolský *pesedžet*, skupinu devíti bohů a bohyň, pro niž se často užívá řeckého označení *enneada*. Toto devatero božstev lze očividně omezit na genealogii vzniklou v Héliopoli, avšak představa jakési koterie bohů a bohyň byla přenosná; abydský chrám měl *enneadu* o sedmi božstvech, kdežto *enneada* chrámu v Karnaku sestávala z patnácti příslušníků. Jelikož znaky seskupené do trojice vyjadřovaly v egyptských hieroglyfech ideu neurčitého plurálu, označuje pojem devatera bohů a bohyň pravděpodobně jakýsi plurál plurálů, jenž dostačuje k tomu, aby zahrnul pantheon libovolného množství božstev v kterémkoli chrámu.

První božstva, která Atum stvořil, tedy Šov a Tefnut, mohou být zobrazována v podobě lvů, jak je tomu napří-

Héliopolské pojetí kosmu: nebeská bohyně Nut se klene nad svým manželem – bohem země Gebem, ležícím na zádech –, od něbož ji odděluje bůh vzduchu Šov (kolem roku 1300 př. n. l.)

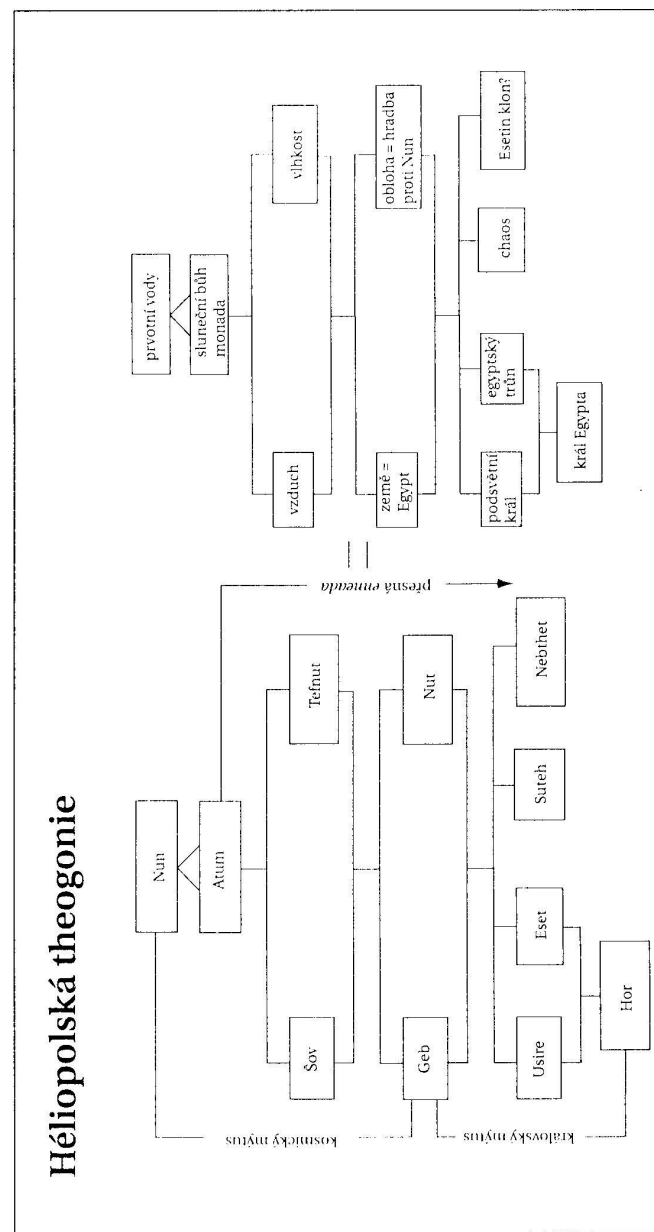
klad na slonovinovém podhlavníku Tutanchamonově. Na vinětách z *Knihy mrtvých* pozvedá Šov, ozdobený pštrosím perem, což je vlastně hieroglyf jeho jména, paže a vzpírá jimi tělo bohyně oblohy Nut, jež se klene nad svým manželem, zemským bohem Gebem. Šovova úloha v héliopolské kosmogonii je, jak se zdá, potlačena, nepochybně proto, že Šov měl ve své podstatě výrazné sluneční rysy, jimž nemohlo být dovoleno přiblížit se slunečnímu bohu *par excellence*. Představoval pojem vzduchu prostoupeného slunečními paprsky – představu, jíž využil faraon Achnaton v dřívějším didaktickém jménu Atona, jenž byl nejvyšším slunečním bohem po dobu necelých dvou desetiletí ve 14. století př. n. l.: „Živoucí Re-Iarachtej plešající na obzoru – jménem Šov, jenž jest v Atonu [tj. slunečním kotouči].“

Tefnut s hlavou lvice konečnému zařazení uniká. Její souvislost s vlhkostí nebo rosou dosvědčují *Texty pyramid*, v nichž se vyskytuje i pasáž naznačující, že Tefnut je ovzduším podsvětí. Možná by se měl klást důraz na její samozřejmý přístup k slunečnímu bohu, jelikož coby je-

ho dcera bývá ztotožňována s jeho všemocným slunečním okem.

Přirozenou cestou zplodí Šov a Tefnut Geba a Nut. Egyptáné, na rozdíl od indoevropské mythologie, chápa-li zemi jako mužský princip a oblohu jako princip ženský. Bůh Geb zosobňoval egyptskou zemi a jeho prostřednictvím bylo zajištěno spojení s trůnem vládnoucího faraona. Nejzobrazovanějším božstvem staré *enneady* se stala nebeská bohyně Nut. Její tělo se rozprostírá na těle Geba, avšak poté, co porodila čtyři děti, ji od něj v souladu s příkazem Atumovým odděluje Šov. Za ní pak je Nun a nebytí. Její význam podtrhují skvostná zpodobení na malbách v sarkofágové komoře hrobky Ramesse VI. (1156–1148 př. n. l.) v Údolí králů – sluneční bůh na těchto obrazech putuje nebeskou bání po vnitřní straně Nutina klenoucího se těla; jakmile u konce dvanácti hodin vyhrazených dni dosáhne západního obzoru, je bohyní pozřen a v hodinách noci prochází vnitřkem jejího těla, za úsvitu Nut slunce na východním obzoru porodí v záplavě červánků, jež jsou porodní krví.

V tomto bodě vsunuli kněží z Héliopole do genealogie obratný posun, jímž do slunečního souboru věnili usirovský okruh mýtů. Spočívá v tom, že Nut porodila Gebovi čtyři děti – jimiž byli Usire, Eset, Suteh a Nebthet. Tak se vytvořilo spojení mezi staršími kosmickými božstvy *enneady* a politickým světem. Toto uspořádání také vyhradilo novému bohu Usirovi, jehož nelze ani epigraficky, ani archeologicky doložit dříve než v období páté dynastie (2465–2323 př. n. l.), postavení praprapravnuka boha slunce, a tím i zdůraznilo působivou starobylost *monady*. Mýtu o Usirovi se budeme věnovat později, zde nicméně stojí za to poznamenat, že ona čtveřice potomků Nuty a Geba, završující héliopolskou *enneadu*, představuje nepřetržitý cyklus života a smrti ve vesmíru po Atumově stvořitelském aktu. Usirovský cyklus se přizpůsobuje dualismu kosmického řádu ustaveného slunečním bohem a mezi protikladnými principy celistvosti je dosaženo rovnováhy: Usire

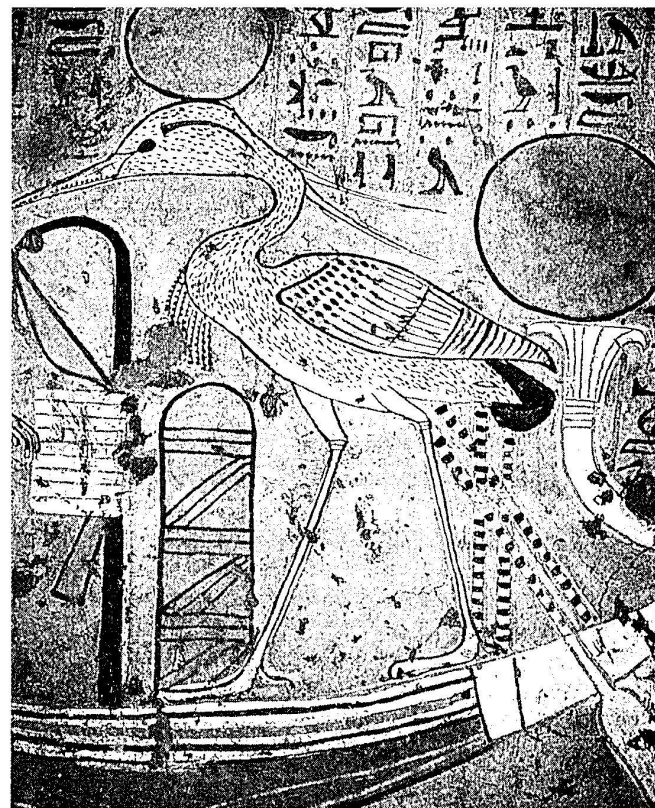

dovrší legimitní vládu v Egyptě, Suteh ničí zákonného vlastníka Gebova trůnu. Více o tom až později.

Héliopolští kněží užili, jak se zdá, k tomu, aby napomohli vyložit zrození slunečního boha Atuma, obrazu lotosového květu. Spolu s prvotním pahorkem se z Nun vynořil lotos, z něhož povstal, stále ještě samozplozený, sluneční bůh jakožto dítě. Sám lotos se později ztotožňoval s bohem Nefertumem (uctívaným v Memfidě); v důsledku toho obsahuje *Knihy mrtvých* zaklínadla, jež mají přivodit proměnu zemřelého v Nefertuma, neboť on je „lotosem u nosu slunečního boha“. Nejkrásnější zpodobení tohoto pojetí lze najít v Káhirském museu v podobě malovaného dřevěného lotosového květu, z něhož se vynořuje dětský bůh slunce. Květ byl nalezen v Údolí králů a je ikonografickou identifikací Tutanchamona s nově zrozeným slunečním bohem.

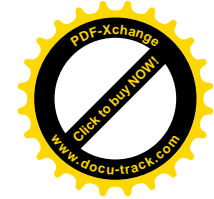
Než dokončíme héliopolský mýtus o stvoření, měli bychom se zmínit o úloze fénixe, symbolice lotosu a splyvání Atuma s ostatními manifestacemi slunečního boha. Fénix, o němž řecký dějepisec Hérodotos sice v 5. století před naším letopočtem v Egyptě slyšel, ale kterého nespátřil než na obrazech v mythologických papýrech nebo na zpodobeních vytesaných do zdí, měl původně podobu žlutého konipasa lučního, ta se však později změnila na podobu volavky s dlouhými pery na hlavě. V hieroglyfech se nazýval *Benu*, což z etymologického hlediska znamená „povstat ve skvělosti“. Benu, jenž vznikl sám ze sebe, se stal symbolem zrození slunečního boha. To se praví v promluvě 600 *Textů pyramid* v jednom vyzvání Atuma: „...ty jsi povstal, jako *benben*, v Domě benu v Héliopoli.“

Hérodotos nebyl o fénixově existenci ani zdaleka přesvědčen, avšak příběh, který mu vyprávěli kněží, přetlumočil. Hérodotovský fénix je pták podobný orlu, honosící se zlatým a rudým peřím. Při smrti svého rodiče, vždy po pěti letech, přilétá z Arabského poloostrova do Egypta. Přináší tělo svého mrtvého rodiče, nabalzamované v hroudě myrrhy, a pohřbívá je v Chrámu slunečního

Pták Benu, neboli fénix, vtělení héliopolského slunečního boha stvořitele. Arinefcrova brobka v Dér el-Medíne, Západní Théby (kolem roku 1300 př. n. l.).

boha. Rozdíly mezi fénixem v podání Hérodota a dalších klasických autorů a Benuem ze staroegyptských pramenů jsou natolik závažné, že nás to nutí k otázce, zda spolu ti dva ptáci vůbec nějak souvisejí. Hérodota však mohly doklady, které mu byly předloženy, zmást. Pták, jehož na zobrazeních viděl, jistě nebyl Benu – ani co do podoby, kterou popisuje, ani co do okázalého zbarvení: byl to pravděpodobně egyptský sup nebo Hor v podobě sokola.

Zmínka o kadidle dodává autentickou příchutí, neboť při egyptských chrámových rituálech bylo vysoce ceněno. Oné balzamovací myrrhy z Hérodotova popisu se skutečně v onom období egyptské civilizace mohlo v Héliopolu užívat, a mohla se dovážet po obchodních cestách přes Rudé moře z království ležících v jižní Arábii.

Pokud se jedná o to ostatní, neměli bychom zapomínat, že nikdo neví, jaké postavení v kněžské hierarchii Hérodotovi informátoři zaujímali – zda patřili k horní vrstvě těch, kteří byli zevrubně obeznámeni s héliopolskou theologií, anebo k novicům, kteří si ji teprve osvojovali. Některá vysvětlení týkající se Benu vskutku mohla být nad síly překladatelů, zvláště když z Hérodotovy doby neexistují žádné záznamy, jež by nám dávaly zprávu o spletitých rysech tohoto ptáka, jež mohly vyvstat v průběhu oněch dvou tisíciletí poté, co je poprvé doložen v *Textech pyramid*. Víme například, že Benu byl součástí pohřebních rituálů a že sehrával jistou úlohu při zmrtvýchvstání zesnulého v podsvětí. Místem, v němž se Benu a fénix stýkají nejsilněji, je fakt, že oba mají vztah k Chrámu slunce v Héliopolu.

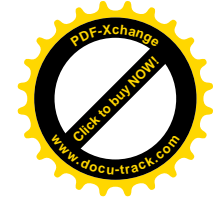
Konečně, vnitřní složitost *monady* mohla vytvářet představu dalších manifestací. Splynutí Atuma s třemi aspekty slunce existovalo už v době, kdy se tesaly *Texty pyramid*. Základním výrazem pro slunce označujícím jeho fyzickou přítomnost na obloze a také jménem slunečního boha „zářícího v jeho kotouči“ je „Re“; obrazem slunce postrkovaného broukem skarabeem, což je analogie převzatá z přírody, je Cheprer; Harachtej je jestřáb létající vysoko na obzoru, daleký a vzdálený jako samo slunce. Tato jména se kombinují, například Re-Atum nebo Re-Harachtej. Touto mnohočetností forem, z nichž každá představuje pokus zachytit ve jménu jeden z aspektů slunečního boha stvořitele, však není zaměřena podstata héliopolského mýtu.

MEMFIDSKÝ PTAH

Ptah, „na jih od jeho zdi“, byl bohem Memfidy (Mennoferu), starobylého politického centra Egypta. Za Nové říše (1550–1070 př. n. l.) dal vlastně jeho tamější chrám, *Hewetkaptah* (Dům ducha Ptahova), jméno celé oblasti a z tohoto původního základu je, přes řečtinu, odvozeno i samotné slovo Egypt. Dnešní ruiny Memfidy – jež pro turisty představují zejména vápencovou sfingu Amenhotepa II. a kolosální sochu Ramesse II. – jen pramálo vypovídají o tom, jaké to kdysi bývalo kvetoucí kosmopolitní město. Ale ponecháme-li stranou veškeré skvělé monumenty, jež toto hlavní město zdobily, zasluhuje si Memfis naši pozornost jakožto strážce intelektuální tradice kosmogonie konstruované tak, aby Ptaha potvrdovala v postavení nejstarobylejšího a nejvýznamnějšího z bohů. Neboť právě zde formulovali Ptahovi kněží metafyzickou syntézu stvoření dochovanou na již zmíněném Šabakově kameni, jež byl původně umístěn v jejich chrámu.

Než vylíšíme obsah Šabakova kamene, může přijít vhod pár slov o Ptahovi jakožto bohu stvořiteli. V *Textech rakví* a dokumentech ramesseovské éry se vyskytují zmínky o Ptahovi jako o tom, kdo utvořil bohy a slunce a kdo je původcem zrání rostlin. Avšak už dříve, za Staré říše, byla představa Ptaha jako nejvyššího řemeslného tvůrce plně rozvinutá a jeho velekněz v Memfidě byl nazýván „největším z vládců řemeslníků“. Za vlády Ramesse II. (1290–1224 př. n. l.) zjišťujeme, že bůh Ptah splývá s božstvem Tatenen. Jméno Tatenen znamená „země, jež počala být odlišitelnou“, jinými slovy, odlišitelnou od prvotních vod. Lze proto položit rovnítko mezi Tatenenem, jež povstal z Nun, a již popsanou představou prvotního pahorku. Nyní se tedy podíváme na memfidskou zprávu o stvoření, počínající v 53. sloupci Šabakova kamene.

Ptah dal život ostatním bohům (včetně héliopolského Atuma) prostřednictvím svého srdce a jazyka. Početi myšlenky v srdci a řeč jazyka určují konání každého údu.

Ptahova přítomnost je univerzální v srdcích a ústech „všech bohů, všech lidí, všeho dobytka, všech lezoucích věcí, které žijí“. Ptah je nadřazen Atumovi, jenž přivedl svou *enneadu* k bytí „semenem a prsty“. Ptahovou *enneadou* jsou zuby a rty v jeho ústech, takže vyřkl-li totožnost každé z věcí, moc jeho slova byla taková, že veškeré stvoření vešlo v život. Cokoli oči vidí, uši slyší a nos vdechuje, jde přímo k srdci a závěr, k němuž srdce dospěje, je pak vyřčen jazykem. Takto Ptah povolal k bytí veškeré bohy a takto se stal Tatenenem, „z něhož povstal všečen život“. Když dal Ptah zrod bohům, stvořil pro ně města, svatyně a věčné oběti.

V tomto mýtu je Ptah nazírán jako intelektuální princip stvoření spojený s tělesnou představou Tatenena jakožto prvotního pahorku. Je to ucelená syntéza myslí a materiálního světa. Souznícím ohlasem tohoto působivého filosofického náhledu na kosmos formulovaného kněžskými z Memfidy je následující pasáž z Nového zákona, známá jako „nauka slova [logos]“:

Na počátku bylo Slovo, a to Slovo bylo u Boha, a to Slovo byl Bůh.

To bylo na počátku u Boha.

Všecky věci skrze ně učiněny jsou, a bez něho nic není učiněno, což učiněno jest.

V něm život byl, a život byl světlo lidí.

(Evangelium sv. Jana, 1: verš 1–4)

Tato myšlenková podobnost vzbudila mnoho pozornosti. Nikdy se však nekladl důraz na onen drobný, leč mysl ničící krok od uznání jakési možné stvořitelské inteligence (již výmluvně předkládají k víře jak heliopolští kněží, tak svatý Jan) k dogmatu předurčení. Oním zrádným „mostem“ je tvrzení, že nejvyšší božstvo, jelikož je jak tím, kdo vytvořil lidstvo, tak tím, kdo nařídil řád ve vesmíru, svými slovy tedy naplánovalo i veškeré budoucí události. Takto servilní přijetí myšlenky, že dráha lidstva je předurčena, lze najít ve verších básníka, jehož cituje Šeherezáda:

Svou cestou jdi a útěchu měj,

dítě Věrných;

*Ten, jenž svými rukama ubnětl svět,
svět i nás ve svých rukou drží navždy.*

Co On napsal, změnit nemůžeš,

Co nenapsal On, nebude nikdy...

*Jdi s lehkým srdcem, nedbej o nic, nic nevládej,
vše na Ném nech;*

*Neboj se možných skutků lidí, nermuť se nad smutkem,
a zejména neplánuj, neboť vše už naplánoval On...*

(Tisíc a jedna noc)

Memfidští kněží hloubali a přeli se, aby tyto rozvinuté principy nauky logu odvodili. Čas od času určitě vzplály zanícené spory, v nichž byla Ptahova přirozenost zpochybňována. Z tohoto pozitivního procesu však vzešla memfidská kosmogonie, vytesaná do Šabakova kamene. Kdyby ve faraonském Egyptě vládla dusivá atmosféra nenapadnutelných náboženských dogmat, byla by snahy Ptahových kněží pustit se do křížku s tím, co Omar Chajjám ve Fitzgeraldově *Rubajjátu* nazývá „svár vesmíru“, potlačila.

HERMOPOLSKÁ OGDOADA

El-Ešmúnén je lokalita ve středním Egyptě, jež kdysi bývala kvetoucím městem honosícím se působivým chrámem vystavěným k počtě boha Džeheutyho (Thovta), známého spíše pod řeckým jménem Thoth. Ruiny jsou sice rozsáhlé, ale překryté – i odborníci je dokáží rozeznat jen s plným vypětím. Třebaže několik archeologických expedic, včetně intenzivních vykopávek, jež v 80. letech dvacátého století uskutečnilo Britské museum, naše znalosti o různých částech této lokality rozšířilo, většina dnešních návštěvníků el-Ešmúnénu si bude mít možnost prohlédnout pouze mohutnou křesťanskou basiliku, jejímž stavebním materiálem se staly dřívější římské sloupy

a římské zdivo. Jelikož tato oblast byla hlavním střediskem kultu boha Thovta – boha moudrosti, jenž starým Egypťanům předal znalost hieroglyfického písma – označovali ji staří Řekové (kteří Thovta ztotožnili se svým Hermem) jménem Hermopolis. V egyptštině se Hermopolis nazývá Chmunev – z tohoto slova je vposled, prostřednictvím koptštiny, odvozen i dnešní arabský název el-Ešmúnén. Chmunev znamená „Město osmice“ a bylo domovem osmi prvotních božstev, běžně označovaných jako *ogdoada* („osmice“).

Mýtus o stvoření, v němž *ogdoada* figuruje, je ve svém zájmu o fyzikální složení prvotní látky až vědecký. Původní vesmírná látka je pojmána složitěji než Nun, i když Nun je mezi mýtické bytosti, jež tato látka obsahuje, zahrnuto také. Je sice pravda, že se hermopolské kosmologii nedostává oné bohatosti zobrazení, jež se váže k mýtu o slunečním bohu z Héliopole, ani přesnosti memfidské theologie, avšak její nedostatečné vyjádření lze pravděpodobně připsat na vrub skutečnosti, že v lokalitě el-Ešmúnénu byl téměř zcela zničen nebo nebyl „vykopán“ nápisový faraonský materiál. Většinu dokladů o *ogdoadě* vlastně čerpáme z thébských (vésetských) monumentů, které roku 1929 sestavil německý egyptolog Kurt Sethe v mistrovské zprávě nazvané *Amun und die acht Urgötter von Hermopolis* (Amon a osm prabohů z Hermopole).

Ani počet bohů, ani počet bohyně v hermopolském mýtu není zdaleka náhodný. Vidíme, že ve čtveřici byl spatřován pojem vyvážené celistvosti: Egypťané uznávali čtvero základních věcí, héliopolský mýtus přiznává bohyni Nut čtyři děti a útroby vyňaté při mumifikaci ochraňuje čtveřice „synů Horových“, jež zase střeží čtveřice bohůň. Proto pojem osmi představuje zesílenou, vystupňovanou celistvost – podle zaklínadla 76 z *Textů rakví* stvořil bůh Šov osm „nekonečných bytostí“, aby pomáhaly vzpírat tělo bohyně oblohy.

Hermopolská osmice (strukturovaná jako čtveřice dvojic) byly personifikované entity uvnitř prvotní látky,

příčemž bohové měli v představách podobu žab a bohyně podobu hadů. Řečeno pregnantní frazeologií Henriho Frankforta v jeho podnětném díle *Kingship and the Gods* (Královská moc a bohové), „...chaos je pojmově vyjádřen v osmi nadpřirozených stvořeních uzpůsobených obývat prvotní šlem“. Jména těchto osmi božstev se sice dochovala, ale v některých případech je obtížné vyvolat přesný mentální obraz, jaký by byli viděli staří Egypťané. Následující tabulka podává o každé dvojici základní představu, nebere však zřetel na rozdíly v pojmání, jež mohly existovat mezi mužským a ženským principem:

Bohové (žáby)	Bohyně (hadi)	Pojem
Nun	Naunet	prvotní vody
Heh	Hauhet	síla záplav
Kek	Kauket	tma
Amon	Amaunet	skrytý dynamismus

V případě boha Heha se na základě filologických důkazů přesvědčivě ukazuje, že konvenční překlad „nekonečno“ vychází ze záměny dvou odlišných slov s podobnými souhláskovými kmeny.

V jisté chvíli spolu tyto entity, tvořící prvotní látku, reagovaly výbušně a přervaly ona vyvážená vnitřní pnutí, jež držela na uzdě jejich elementární síly. Ti, kdo hermopolskou kosmogonii formulovali, byli přesvědčeni, že *ogdoada* časově předcházela héliopolské *enneadě* a že je odpovědná za vznik slunce. V souladu s tím byl tedy prvotní pahorek vymršťen na povrch právě oním výbuchem energie uvolněné uvnitř rozvířené prvotní látky. Tam, kde se tak stalo, vznikla později Hermopolis. Místo původního vynoření pahorku je však označováno jako Ostrov plamenů, jelikož se na něm zrodil sluneční bůh a kosmos se stal svědkem plamenné záře prvního východu slunce. Právě prvenství *ogdoady* při této kataklysmatické události je, jak se zdá, v hermopolském mýtu tím nejdůležitějším. V egyptské terminologii jsou božstva *ogdoady* „otcové a matky, již vešli v bytí na po-

čátku, dali zrod slunci a stvořili Atuma“. V nově stvořeném vesmíru se pak odvíjejí události, tři páry božstev *ogdoady* se jich však dále neúčastní a zůstávají ve víru nedotčené a neměnné. Amon a Amaunet však s novým řádem spojí svůj osud, a tak odcházejí z Hermopole do Théb.

Překvapující komplikaci vposled dodává mýtu o stvoření hrobka v Tuna el-Gabalu, pouštní nekropoli el-Ešmúnenu. Byla postavena ve stylu miniaturního chrámu krátce poté, co Egypt roku 332 př. n. l. dobyl Alexandr Veliký, a náležela Petosiridovi, Thovtově veleknězi z Héliopole. Byl také knězem božstev *ogdoady*, avšak jejich odchod z hermopolské scény po kosmogonické epizodě, v níž vzniká Ostrov plamenů, znamenal, že Thovt přejal úlohu „Pána Chmunevu“. Petosiris se ve svých autobiografických nápisech věnuje obnovovacím pracím, které vykonal na chrámovém komplexu

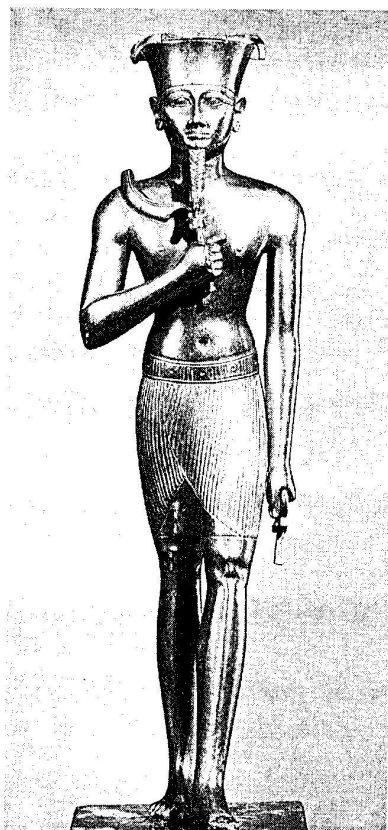
Thovt, bůh s blavou ibise, první z ogdoady stvořitelských božstev Hermopole, v úloze božského písaře při soudu s mrtvými. Před ním jsou Požíráč zлых srdcí a bůh podsvětí Usire. Petosiridova hrobka v el-Mazauwaka, v oáze Dachla (helénistické období).

Hermopole, zpustošeném během nepokojů v roce 343 př. n. l., kdy Egypt podruhé opanovali Peršané. Znovu oživil chrámové rituály, sestavil kněžím nový soupis povinností a zlepšil vyhlídky na jejich zabezpečení. Vedl obřady při založení vápencového chrámu slunečního boha Rea, o němž se hovoří jako o „dítěti na Ostrově plamenů“. To sice s hermopolským mýtem souzní, avšak do popředí se tak dostává nový symbol stvoření. Petosiris líčí, jak vystavěl ohradu kolem jedné části chrámu, kterou zničili vandalové. Nazývá ji „rodištěm všech bohů“ a uvádí, že její poškození vyvolalo hněv po celém Egyptě. Příčinou onoho hněvu byla skutečnost, že zde byly pohřbeny zbytky vejce kosmu, z něhož se sluneční bůh vylíhl. A tak se v Hermopoli objevil nový obraz slunečního boha vynořujícího se z vejce. Snad je tento scénář jen nesourodým prvkem, který do původního mýtu vnikl, a vyvinul se z představy Thovta, který přiletěl na prvotní pahorek v Chmunevu a přinesl tam vejce kosmu, aby se zrodil sluneční bůh.

AMON, TRANSCENDENTÁLNÍ STVOŘITEL

Za Nové říše dosáhli thébští kněží vrcholu výmluvnosti v hymnech k bohu Amonovi, v nichž velebili jeho jedinečnost jakožto stvořitele. Podobně jako rozbor povahy slunečního boha Atona v nápisech v Ajově hrobce v el-Amarně (Achetatonu) usilují i tyto paióny, zejména sloky z Leydenského papyru I 350, o to, aby ukázaly, že veškeré prvky fyzického vesmíru jsou projevem jediného démiurga. Veškeré představy o stvoření se sjednocují v postavě Amona, je to syntéza, jež klade důraz na to, jak Amon všechna ostatní božstva přesahuje tím, že sahá „daleko nad oblohu a hlouběji než podsvětí“. Znovu a znovu se egyptští kněží-básníci pokoušeli interpretovat Amonovu nevysvětlitelnost. Jeho mystériem je ob-

Zlatá soška boha Amona, transcendentního stvořitele a slunečního božstva, držícího v jedné ruce anch, znamení života, a ve druhé zakřivený meč, symbol moci a dobývání cizích krajín.

saženo v jeho jménu – jelikož Amonova podstata je neuchopitelná, nebylo ho lze nazvat žádným výrazem, jenž upozorňuje na jeho niternou přirozenost, a tak základním pojmem pojímám se se jménem Amon je „skrytost“ a pravděpodobně nejvýstižnější překlad jména zní „ten, kdo sám sebe utajuje“. Amonova totožnost je natolik tajná, že jeho pravé jméno nezná ani žádný z ostatních bohů. Amon – troufneme-li si maličko urazit majestát – je nejvyšší kmotr, jehož spřeženci nikdy nevědí, kam až svými prsty dosáhne, a tak se raději uchylují k nejbezpečnější taktice, jíž je *omerta* (zákon mlčenlivosti sicílské

mafie). Řečeno slovy leydenského hymnu, Amon je „příliš veliký, aby byl zkoumán, a příliš mocný, aby byl poznán“; jako trest za snahu získat nedovolené informace o jeho totožnosti se výslovně uvádí okamžitá smrt.

Amon je synonymem rozkvětu Théb (Věsetu) jako předního náboženského střediska a hlavního města. Jeho jedinečné postavení v této oblasti je doloženo už z období Střední říše, zejména jako boha s ploditelskou silou, podobného dávnému ithyfalickému božstvu Minovi, prvotnímu bohu z Koptu. Přívlastek, jenž vyjadřuje jeho neselhávající plodnost, zní „Býk jeho matky“ a nejlepší zpodobení Amona v této podobě lze nalézt na sloupové kapli Senusreta I. (1971–1926 př. n. l.), rekonstruované v museu pod širým nebem v karnackém chrámu. Nepochybnou hlavou egyptského pantheonu se však Amon stal v období pěti století Nové říše (s výjimkou dvou desetiletí, kdy byl na nejvyššího boha povýšen „sluneční kotouč“ faraona Achnatona). Amonovi jakožto univerzálnímu vládci s titulem „Pán trůnů Obojí země“ a „Král bohů“ byly v Thébách postaveny natolik ohromující chrámy, že se pověst o nádheře Théb rozšířila daleko za hranice Egypta až do světa skladatelů řecké epiky, a pronikla například do Achilleových poznámek o Agamemnonovi:

*Já k jeho darům mám odpor a jich si nevážím za vlas.
Kdyby i desetkrát tolik, ba dvacetkrát dával mi darů,
všechno, co do Orchomenu, co do Théb egyptských přijde,
tam, kde v palácích leží snad pokladů nejvíc, v to město,
které má na sto bran a vyjíždí z každé té brány
do boje na dvě stě mužů i se svými koňmi a vozy;
... ke smíru Agamemnón ni tak by mi nepobnul mysl,
leďa by pobanu mou, tak trýznivou, odpykal zcela!*

(Homéros, *Ilias*, IX, překlad Rudolf Mertlík)

Jeho svatyně samozřejmě existovaly i jinde v Egyptě a v období následujícím po Nové říši přemístili panovníci z XXI.–XXII. dynastie (asi 1070–715 př. n. l.) kolo-

sální sochy Ramesse II., aby Amonovi zbudovali obrovský chrám, severní obdobu Karnaku, v Tanidě v nilské deltě. Jsou to však sloupové síně, obelisky, kolosální sochy, nástěnné reliéfy a hieroglyfické nápisy thébských chrámů, k nimž se obracíme, abychom získali skutečnou představu o Amonově nadřazenosti. Théby byly přirozeně považovány za místo, kde se na počátku času vynořil prvotní pahorek. Byly vrcholným, nejvyšším „městem“ a všechna ostatní města Egypta mohla pouze usilovat o to, aby je napodobila, a jediné, čeho dosáhla, byly jen chabé odlesky.

V hermopolském mýtu o stvoření je Amon jednou z elementárních sil *ogdoady*. Ale jakožto jedinečné božstvo thébské teologie je transcendentální, je nad stvořením a existuje před spojeným úsilím *ogdoady* dát vznik prvotnímu pahorku. Thébstí vzdělanci museli podstoupit dlouhý a těžký zápas, aby tento problém vyřešili. Amon jakožto „ten, který vytvořil sám sebe,“ zplodil své vlastní bytí, když veškerá ostatní hmota ještě neexistovala. Atmosféra této tajemné události je, aniž se uvádějí podrobnosti, evokována představou, jak se jeho „tekutina“ spojuje v jedno s jeho tělem a vytváří vejce kosmu. Jakmile vyvstane, utváří Amon prvotní látku – elementy *ogdoady*, jíž je sám součástí. V tomto ohledu se stává „Prvním, který dal zrod Prvním“. Vesmír však byl temný, tichý a nehybný. Zdá se, že Amon byl oním tvořivým výbuchem energie, který *ogdoadu* pohnul k činům. Úlohu, již sehrál Amon, přirovnává Kurt Sethe ve své monografii k úloze „Ducha Božího“ z Genese, jenž se „vznášel nad vodami“ – řečeno jinak, Amon byl podněcujícím vánkem nad prvotními vodami, vánkem, jenž těmito vodami pohnul a strhl je do víru, z něhož se vynoří prvotní pahorek. Je to lákavý návrh a představa větru souzní s Amonovou neviditelností. Jiný, poněkud zábavný obrázek Amona zahajujícího děje stvoření poskytuje leydenský hymnus. Kulisy tvoří mrtvolné ticho kosmu, jež náhle prořízne hlas „Veliké houkačky“ a nijak překvapivě „otevře každé oko“ a způsobí ve vesmíru po-

zdvížení. Amon v podobě této prvotní husy uvedl do pohybu celý proces stvoření svým pronikavým zavřeštěním.

Thébstí theologové hojně rozvíjejí myšlenku, že veškerá zdánlivě důležitá božstva jsou pouhými projekcemi Amona. Proto Amon po aktu stvoření neupadá v zapomnění spolu s *ogdoadou*, nýbrž stává se Tatenenem, prvotním pahorkem. Vyvíjí se jakožto sluneční bůh v dálkách oblohy a ustavičně se omlazuje v cyklu západu a východu slunce. Proto je na památkách nesčetněkrát nazýván Amon-Re. Amonovou manifestací je i héliopolská *enneada*. Vlastně každý bůh je promítnutím Amonova obrazu, a jednotu, která je „Amon“, tvoří zejména trojice bohů: Re je jeho tvář, Ptaħ je jeho tělo a Amon je jeho skrytá totožnost.

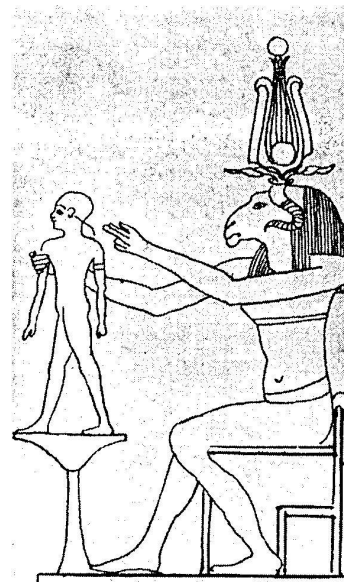
Pro doplnění se můžeme zmínit o Amonovi jakožto prvotním božstvu, tento jeho aspekt se pravděpodobně omezoval pouze na oblast Théb. Když se ukázalo, že bůh stvořitel a asimilátor ostatních božstev popsany v leydenském hymnu je pro některé hlavy příliš abstraktní a nepostižitelný, mohli thébstí kněží přijít s velice konkrétním obrazem Amona jako prvotní bytosti. Na západním břehu Théb leží lokalita zvaná Medínet Habu s často navštěvovaným pohřebním chrámem faraona Ramesse III. (1194–1163 př. n. l.). Uvnitř jeho hradeb, severně od západní opevněné brány, stojí další chrám. Současná podoba této stavby vznikala od časů XVIII. dynastie, za společné vlády Hatšepsut (Hatšepsovet) a Thutmose III. (začala kolem roku 1479 př. n. l.), až po období řeckořímské okupace za vlády Antonia Pia (138–161 n. l.). Do této svatyně byla pravidelně přenášena socha karnackého Amona, za jediným účelem – aby bůh pozdravil svého předka, prvotní formu sebe sama, jež se zobrazovala v podobě hada. Tento had byl označován jako Kematef neboli „Ten, který završil svůj okamžik“. To by mohlo poukazovat k střelhlbité mrštnosti hada a tím i k neodmyslitelné analogii s energií, jež se z Amona při stvoření vychrlila. Také by to mohlo souvi-

set s představou hada svlékajícího kůži, a tedy symbolizovat Amonovu plodivou sílu a neustálý cyklus obnovy života. Řecký spisovatel Plútarchos (asi 40–120 n. l.) označil tohoto hada jménem Knef a zmínil se o tom, že ho obyvatelé Théb uctívají na úkor jiných bohů. V tomto ohledu se Plútarchos rozhodně mýlil, nicméně přívlastky, které u hada uvádí, čerpají z tradic, které tuto formu Amona zděděnou po předcích chápaly jako „nepočatou a nesmrtelnou“.

CHNUM A THÉBSKÁ THEOGONIE

Bůh Chnum, bůh s beraní hlavou z oblasti nilských peřejí, přináší do mýtů o stvoření nový prvek v tom, že jeho hlavní starostí je vytvoření lidí. Má se za to, že lidskou podobu vykroužil na hrnčířském kruhu. Jinde, například v héliopolských a hermopolských mýtech, je lidstvo téměř přehlíženo ve prospěch otázek kosmických. V mýtu o Chnumovi však existuje postupné propojení mezi bohy a lidmi světa. Beran, Chnumovo posvátné zvíře, je symbolem plodnosti přirozeného světa. V Asuánu při nilských peřejích ovládal Chnum jeskyně Hapiho, boha nilských záplav. Než byly v Asuánu postaveny moderní závlahové projekty, jejichž vrcholem je Velká přehrada (která zničila přirozený režim Nilu), řeka se každoročně rozlévala. Voda zaplavila pole, a když opadla, zanechala po sobě hojné nánosy naplavenin, které s sebou přinesla ze Súdánu. Na tomto úrodném bahně pěstovali egyptští zemědělci ječmen a pšenici dvojzrnku a sklizně obvykle poskytovaly nadbytek zrna. Záplavy tedy znamenaly blahobyť a Chnum, jenž záplavám vládl, byl považován za dobrodince lidu Egypta. Pozůstatky svatyně Chnuma jakožto „pána peřejí“ se rozkládají v Asuánu na jižním cípu ostrova Elefantíny.

V chrámu v hornoegyptské Esně byl Chnum oslavován jako stvořitel všeho lidstva. Dnešní Esna je, až na pár vynikajících ukávek islámské architektury, jen špina-

Bůh stvořitel Chnum ve své beraní podobě. V mýtu z jeho chrámu v Esně se vykládá, jak Chnum stvořil lidstvo na hrnčířském kruhu.

vý a těsný shluk městské zástavby. Hlavní ulice, vedoucí k chrámu od řeky, leží přímo na sever od staré obřadní přístupové cesty, jež je dnes pohřbena hluboko pod moderním městem. Jediné, co z Chnumova chrámu přetrvává, je sloupová síň, pocházející většinou z římských dob. Nápisy na sloupech a na stěnách jsou psány onou záměrně složitou podobou hieroglyfického písma, již měli v oblibě kněží-písaři řeckořímské éry. Z liturgií a hymnů nicméně velmi zřetelně vyplývá, že Chnum byl považován za stvořitele a za boha hrnčířského kruhu.

Chnumovy kroky při modelování lidského těla na kruhu jsou výslovně popsány a dochovaly se jako podrobná anatomická zpráva. Nasměroval tok krve, tak aby plynul po kostech, a připevnil ke kostře těla kůži. Do těla umístil dýchací ústrojí, páteř, aby je podpírala, a zažívací trakt. V souladu se svými plodivými povinnostmi uzpůsobil pohlavní ústrojí tak, aby při styku umožňovalo nejvyšší uspokojení, aniž by se vytrácela účinnost. Dohlédl na

početí v lůně a uvedl do chodu stadia porodu. Když se tento hymnus odříkával při svátku hrnčářského kruhu, muselo to znít jako zveršovaná lékařská příručka. Jiná líčení zdůrazňují, že Chnumovo modelování na hrnčářském kruhu je ustavičný proces a že se neomezuje jen na Egyptany, ale také na ty, kdo hovoří cizími jazyky. Chnum je tedy univerzálním stvořitelem, který dal tvar bohům i lidem, zvířatům, ptákům, rybám i plazům.

Objevily se názory, že představa Chnuma utvářejícího člověka na hrnčářském kruhu, která v Egyptě, jak o tom svědčí reliéfy a nápisy v chrámu v Esně, sahá hluboko do minulosti, možná ovlivnila tradice, z nichž čerpal řecký básník Hésiodos (kolem 700 př. n. l.), když líčil, jak přišla na svět Pandóra, o čemž vypráví jak ve své *Theogonii* (Původu bohů), tak v básni *Erga kai hémerai* (Práce a dni). Zde Zeus přikázal Héfaistovi, aby z hlíny uhnětl ženu, Pandóru, jež přinese lidem nesčetně trápení. Je však docela pravděpodobné, že hésiodovské pojetí Pandóry představuje nezávislou tradici – jisté je, že Diovy zlovolné záměry jsou duchu filantropického Chnuma velmi vzdáleny. Idea, že lidé byli stvořeni na hrnčářském kruhu, se objevuje i v pozdějších hypotézách, pocházejících z Blízkého východu. Například u Omara Chajjáma, ve Fitzgeraldově vydání jeho *Rubajjátu*, najdeme výjev z hrnčářské dílny v Íránu, pravděpodobně v Nišápúru, kolem roku 1200 n. l. Lidé „hliněného národa“ spolu rozpráví, každý z nich s lidskou úzkostí: „Pak pravil jiný: „Jisté ne nadarmo byla látka, z níž jsem, vzata z obyčejné hlíny, aby Ten, jenž mne obratně vykroužil a dal mi tvar, mohl mne zpátky do obyčejné hlíny opět zašlápnout.““

Nyní můžeme postoupit od obecného velebení Chnumova významu v lidském životě, jak se objevuje v Esně, k zajímavému úkolu, jenž mu bůh Amon svěřil v Thébách. Tato epizoda je známá jakožto thébská theogonie. Popisuje se v ní „manželství“ (vlastně letné pohlavní spojení) boha Amona a velké královské manželky. V thébských chrámech se však vyskytují dva příklady té-

to theogonie: jeden se vztahuje k narození královny Hatšepsut v Dér el-Bahrí a druhý, kterým se zde budeme zabývat, se týká faraona Amenhotepa III. (1391–1353 př. n. l.).

Plodivá podoba Amona, s jeho sebeobnovující energií vyvolávanou přídomek Kamatef neboli „Býk jeho matky“, převládá v luxorském chrámu na východním břehu Théb. Poblíž svatyně, jež ve své dnešní podobě nese kartuše Alexandra Velikého, dal Amenhotep III. postavit komnatu, kde by mohly být výsledky Amonovy nevysychající pohlavní mohoucnosti předvedeny v sérii reliéfů, jež posílí i panovníkovo vlastní božství. Už od časů pyramid (zejména od doby kolem 2500 př. n. l.) byl faraon nazýván „synem boha slunce“ – navíc byl také prvotním ztělesněním boha Hora. Pískovcové reliéfy v Luxoru, dnes děsivě rozryté, ustavují jeho příbuzenský vztah k stvořitelskému bohu – toto postavení nyní zaujímá Amon – v dokumentu o „královské svatbě“.

Z hieroglyfů je patrné, že Amon, „ten, kdo sám sebe utajuje“, na sebe vzal podobu faraona Thutmose IV. (1401–1391 př. n. l.), aby vzezřením svého pozemského zhmotnění uklidnil zmatenou královnu. Na vyobrazeních je však Amon zachycen ve své tradiční ikonografii jako státní bůh: v antropomorfní podobě, s božským vousem se zahnutou špičkou a s korunou se dvěma vysokými pery. První výjev chronologicky zpodobuje královnu Mutemviji, velkou královskou manželku Thutmose IV., jak sedí proti Amonovi na dlouhé pohovce, již lze číst i jako hieroglyf značící oblohu. Můžeme tedy předpokládat, že se jedná o symboliku Amonova místa v nebi, na hony vzdáleného od palácové ložnice. Pohlavní spojení je zpodobeno šetrně – jak Mutemvija, tak Amon jsou oděni v lněných řízách, nohy však mají stylizovaně propletené; Amon vztahuje pravou paži se znamením života, *anch*, k Mutemvijinu nosu, aby mohla vdechnout jeho životní sílu. Je to okamžik orgasmu, kdy do královny vchází boží semeno. Nebeskou pohovku vzpírají na svých hlavách štíří bohy-

ně ochranitelka Selket a bohyně stvořitelka Neit, které královnu a boha drží i za chodidla.

V dalším výjevu přichází na scénu Chnum. Amon, třímající žezlo vlády a znak života, přistupuje k Chnumovi, jenž má beraní hlavu a nese podobné insignie. Nyní se Chnumovi dostává uplatnění. Sedí na trůnu a ruce mu spočívají na hlavách dvou dětských bytostí, výtvorů, které právě uhnětl a jež stojí na stylizovaném hrnčířském kruhu. Jednou z obou postav je budoucí král Amenhotep III., druhá představuje faraonovo *ka* neboli věčnou životní sílu. U kruhu sedí bohyně Hathor, jakožto strážkyně královské moci, a pozvedá k oběma postavám znamení *anch*. Způsob, jakým Chnum obě vytvarované bytosti implantoval královně do lůna, pak zahaluje tajemství. Nato se nám ukazuje zrození Amenhotepa III. Královna Mutemvija sedí na sedátku tvaru kostky uprostřed gigantické pohovky, chráněné okraji v podobě lvích hlav. Jak její poloha, tak sedátko jsou stylizací situace ze skutečného života, kdy ženy při porodu klečely na „cihle těhotenství“ (představující bohyni Meschenet). Mutemviji drží za paže dvě porodní báby, v místě královnina břicha však bohužel zeje v pískovci rozsáhlá rýha, a tak jsou podrobnosti nečitelné. Okolní reliéfy však naznačují, že Amenhotep III. i jeho *ka* byli s úspěchem přivedeni na svět.

Výklad naznačující, že Amon zneužívá svých výsad nejvyššího boha, aby se jednu noc potěšil záskokem v loži královny Egypta, není u thébské theogonie možný. Jejich spojení je na hony vzdáleno nevybíravému chtíči jistých řeckých božstev, jež měl zjevně na mysli lord Byron, když napsal:

*Co muž galantností a bůh cizoložstvím zve,
je častější, kde klima parné je a dusivé.*

(Don Juan, zpěv I, LXIII)

Skutečnost, že byl prohlášen za potomka krále bohů, zjednával v Egyptě božskému faraonovi propagandistický mýtus, jehož účelem bylo „hierarchizovat“ monarchu do

pozice druhého nejvyššího ve vesmíru. Pověst jeho předchůdce tím nijak nepobledla. Královna byla povýšena – byť jen na chvíli – na choť nejvyššího boha při důvěrném styku mimo dosah faraona samého. Bůh Amon se zjevuje hned na počátku v úmyslném milostném spojení s Mutemvijou, aby zplodil budoucího vládce, jenž bude spravovat Egypt v jeho jménu. Vypůjčíme-li si obrat W. B. Yeats z *Lédy a labutě* – královna Egypta na sebe při milování s králem bohů docela dobře mohla „vzít jeho vědění a jeho moc“. A co víc, Amonova pohnutka k tomu, aby zajistil, že dědic egyptského trůnu bude díky mimozemskému vkladu DNA naprosto nenapadnutelný, vytváří atmosféru celé světelné roky vzdálenou od bouřlivé vášně řeckého boha Dia, jež vedla k pohromám:

*Hradba pobořena, věž a střechy hoří
a Agamemnón mrtev.*

K R Á L O V S K Ý M Ý T U S

Zákonné nástupnictví faraona na egyptský trůn bylo na jedné straně velmi praktickou záležitostí, jejíž součástí bylo pravděpodobně i období společné vlády s předchozím monarchou, a na straně druhé to byla událost posvěcená mytologickým precedentem. Základní dogma kultu vládce hlásalo, že faraon je pozemským vtělením nebeského boha Hora. A tak, chceme-li porozumět postavení a moci svrchovaného vládce ve starověkém Egyptě, neobejdeme se bez mýtu o tom, jak se prostřednictvím Esetiných intrik královská moc přenesla z Usira na jejího syna Hora. Mýtus zde vyložíme.

Záznamy, na jejichž základě lze podobu královského mýtu sestavit, se různí jak svým charakterem, tak datem vzniku. V případě Usira, jenž byl vládcem Egypta a poté odešel a stal se králem podsvětí, jsem se opíral o *Texty pyramid*, o formule na rakvích dvořanů Střední říše a Amenmesseho stělu v museu v Louvru. Starověké egyptské prameny jsou, pokud se jedná o Usirovu vraždu a o to, jak trůn uchwátíl Suteh, pozoruhodně zdrženlivé, překvapující zmínky se však najdou například na Ichernofretově stěle v Berlínském museu (č. 1204)

a v ptolemaiských papyrech (č. 3008 v Berlínském museu), pojednávajících o Esetině zármutku. K dokumentaci násilných, lascivních a bujarých epizod zápasu o trůn mezi Sutehem a Horem jsem použil Papyrus Chestera Beattyho č. I, výjimečně barvitý papyrus uložený v dublinské Knihovně Chestera Beattyho. Konečné potvrzení Hora jako právoplatného vládce Egypta se opírá o Šabakův kámen, dramatické texty z papyrů z Ramessea z období Střední říše a o hru pojednávající o Sutehově zkáze, vytesanou na zdi kryté galerie chrámu v Edfú a pocházející z ptolemaiského období. Konečně, na závěr mýtu, tak jak se objevuje ve faraonských pramenech, jsem připojil krátkou synopsi vyprávění řeckého autora Plútarcha (asi 40–120 n. l.), nazvaného *O Ísidě a Osiridovi*, v němž se mísí původní egyptské prvky s pojetím helénistickým.

USIROVA VRAŽDA

V mýtu o stvoření, tak jak ho sestavili kněží z Héliopole, můžeme sledovat obratné propojení mezi kosmickými božstvy na jedné a bohy a bohyněmi, kteří vystupují v příběhu o přenesení královské moci, na druhé straně. Bůh země Geb a bohyně nebes Nut zplodili čtyři děti – Usira, Eset, Suteha a Nebthet. Díky této genealogii vede rodová linie od slunečního boha stvořitele k držiteli egyptského trůnu. Prvorozeným z potomků Geba a Nut byl Usire. Jeho rodiště se nacházelo poblíž Memfidy v Rosettě, nekropoli v západní poušti. K Usirově zrodu to bylo místo velmi vhodné, neboť Usire je především bohem podsvětí a Rosetta, neboli „Ústí cest“, je symbolickým vstupem do jeho podsvětí říše. Usire je často obdařován přídomek Chontamentej neboli „Nejpřednější z obyvatel západu“, původně užívaným u jednoho pohřebního božstva v Abydu; tento titul klade podobný důraz na Usirovo postavení vládce těch, kteří byli pohřbeni v pouštních pohřebištích a jejichž duše doufají, že odtud vstoupí do podsvětí.

Jako nejstarší syn Geba a Nut zdědil Usire právo vládnout egyptské zemi. Podle královské tradice uchované na papyru z období Nové říše známém jako Turínský královský kánon vládl Egyptu v předdynastickém období postupně řada bohů – Ptah, Re, Šov, Geb, Usire, Suteh a Hor. (Pokračování této řady Thovtem, Maetem a Horovými následovníky zde musíme opominout.) Usire měl za manželku svou sestru Eset, což poskytlo božský vzor k manželským svazkům mezi sourozenci nebo nevlastními sourozenci z královské rodiny. Blahobyt Egypta za jeho vlády se výmluvnou řečí líčí na Amenmesseho stéle (kolem roku 1400 př. n. l. za XVIII. dynastie), nacházející se v muzeu v Louvru. O Usirovi se zde říká, že nakládal se všemi zdroji a živly tak, aby zemi přinášely bohatství a hojnost. Díky jeho moci jsou drženy pod kontrolou vodstva Nun, od severu vanou příznivé větry, rostlinstvo bují a všichni živočišové se rozmnožují podle dokonalého plánu. Usire se těší i nezměrné úctě ostatních bohů a vládne soustavě hvězd na obloze. Nejpřednějšími ze středisek jeho kultu po celém Egyptě jsou svatyně Džedu (Búsíris) v nilské deltě a jeho chrám v hornoegyptském Abydu. K jeho insigniím patří zahnuté žezlo, žezlo ve tvaru cepu a vysoká, pery zdobená koruna *atef*, o níž se praví, že „proráží oblohu“. A tak, jako mnohokrát v dějinách, začínáme příběhem dobrotivého a úspěšného královského páru, Usira a Eset, jenž vládne za zlatého věku.

Tento idylický obraz se roztrhne, když trůn uchvátí Usirův protivník a bratr Suteh. Podle tradice se Suteh vytrhl Nutě z lůna v hornoegyptské Nakádě, kde byl později postaven jeho hlavní chrám na jihu země. Sutehovými charakteristickými rysy se sice staly násilí a chaos, avšak navzdory této jeho „nepříznivé publicitě“ v královském mýtu bychom neměli přehlížet skutečnost, že se naskýtal okamžiky, kdy se tento bůh těšil mohutné podpoře. Archeologické doklady, jež máme dnes k dispozici, svědčí o tom, že Suteh je dávnějším bohem než Usire, neboť složenou bytost, která ho před-

stavuje, nalzáme už na pozdně předdynastickém žezle krále Štíra, vládce Horního Egypta, jež je uloženo v Ashmoleově muzeu v Oxfordu. (Dnešní nejstarší archeologické doklady o Usirovi pocházejí až z V. dynastie, tedy z doby kolem roku 2465 př. n. l.) Ona Sutehova zvířecí podoba má lehce prohnutý čenich, na vrcholu hlavy dvojici kolmých výrůstků a – je-li zpodobena v plně čtyřnohé formě a ne pouze jako hlava na anthropomorfním těle – má i vztyčený rozdvojený ocas.

Texty pyramid obsahují dráždivé zmínky o tom, že tento tvor zasadil Usirovi smrtelnou ránu. Píše se v nich, že Usire „padl na bok“ na břehu Řeky v Nedjetu v kraji kolem Abydu. Jeho vraždu potvrzuje i zármutek plačící Eset. Zařikací formule malované na rakvích dvořanů z doby Střední říše označují za Usirova vraha jednoznačně Suteha a hlásají, že Usira napadl v Gahesty a zabil ho u řeky v Nedjetu. Tyto skoupé podrobnosti jsou výrazem hrůzy, jakou Egyptané měli z vraždy monarchy i z násilného převzetí moci – bylo to téma, o jakém se nešřili a u nějž nesetřávali. Zajímavé je zjištění, že v průběhu prvních dvou tisíciletí dynastického Egypta se historicky vyskytlo jen poměrně malé množství krvavých převratů. Existuje vlastně i několik nápisů, jež se pokoušejí myšlenku, že Usire byl zavražděn, potlačit – byť následující události nedávají bez jeho smrti smysl. Jedním z příkladů je hymnus na Amenmessově stéle, kde je Usire vpodobněn jako nepřemožitelný, jako ten, kdo pobíjí nepřátele a drtí spiklence, třebaže o něco dále v textu pak Eset pátrá po jeho těle. Podobně i vzácný nápis na Ichernofretově stéle v Britském muzeu mění svým výkladem tuto událost ve vítězný průvod Usirových věrných. Stéla dává nahlédnout do rituálů k Usirově počtě konaných v hlavním středisku jeho kultu v Abydu: Ichernofret byl úředníkem krále Senusreta III. (1878–1841 př. n. l.) a faraon ho pověřil, aby zorganizoval výroční Usirovy slavnosti v Abydu a ozdobil posvátný obraz boha zlatem. V průběhu obřadů byla Usirova socha s královskými insigniemi, oděná v lazuritu, tyrky-

Bůh Usire, který v královském mýtu zdědí trůn po Gebovi, je zavražděn Sutehem a stává se vládcem podsvětí. Koruna atef, jež je jeho typickým znakem, se skládá z beraních rohů a pštosích per. Bronzová soška z pozdního období.

su a ve zlatě, nesena v člunu *Nešmet*. V tomto průvodu vystupovalo v úloze Usirova bojovníka psí božstvo Vepuauet. Zde je pak zamlčeno Usirovo zavraždění: člun *Nešmet* je symbolicky napaden, jenže v onom boji není v Nedjetu u řeky zabit Usire, nýbrž jeho nepřítel. Nelogicky pak následující fázi obřadu tvoří doprovod Usirovy pohřební lodi k jeho hrobce v Pekeru v abydské poušti. Ona hrobka se shodou náhod nacházela při pouštních útesech v oblasti, které Arabové říkají Umm

el-Ga'ab neboli „Matka hrnců“, neboť se tu na královském památníku z doby prvních dynastií, v němž byl spatřován bohův hrob, nabízí nesmírné množství keramiky.

Když je Usire mrtev, stává se vládcem Egypta Suteh, jenž má za manželku svou sestru Nebthet. Nebthet však soucítí se svou sestrou Esetou, jež ze žalu nad Usirovou smrtí propadá zoufalství. Eset se rozhodne využít své nesmírné magické síly, Usirovo tělo najít a vzkřísit je k životu alespoň natolik, aby s ním počala syna, jenž onu zruďnou vraždu a uchvácení trůnu pomstí. Spolu s Nebthet neúnavně bloudí Egyptem a oplakávají Usira, dokud konečně v Abydu nenaleznou jeho tělo. To, že jsou místem, kde spočívalo Usirovo tělo – nebo jeho části – o sobě tvrdila i jiná kultovní centra, například Abaton na ostrově Bigga jižně od první nilské pětce a Hérakleopolis, kde se mělo za to, že tělo bylo pohřbeno pod „stromem Naret“, nejucelenější dokumentaci

Suteh, bůh sil chaosu a v královském mýtu Horův a Usirův protivník. Mimo tento mýtus byl Suteh považován za dávno a proslulé božstvo. Zde spočívá na hlavě jeho heraldického zvířete dvojitá koruna faraona.

následující epizody mýtu však nalézáme právě v Abydu.

Vejděme proto do svatyně boha Sokara v chrámu krále Setyho I. (1306–1290 př. n. l.) v Abydu. Tento chrám proslul nejskvělejšími reliéfy, jaké se v egyptském umění dochovaly, především v sedmi svatyních a v souboru vnitřních komnat, zasvěcených Usirovi, Esetě a Horovi. Sokarova svatyně je sice vážně poškozena, dva zobrazené výjevy však poskytují jednoznačnou vizuální informaci o tom, že Eset byla oplodněna Usirovým semenem. V Amenmesseho nápisu objeví bohyně Eset Usirovo tělo, zastíní je svými křídly (může na sebe brát podobu luňáka) a vyvolá svými křídly dech života, aby Usire znovu povstal k životu a obtěžkal ji. Také na stěnách abydského chrámu je součástí tohoto aktu zplození Esetino kouzlo a její proměna v krahujce, aby přijala Usirovo sémě. Na prvním vyobrazení jsou zpodobeni Eset a (jako anticipace) Hor, každý u opačného konce mumifikačního lože, opatřeného lvími hlavami. Usire, jehož rozklad Eset svým uměním zastavila, pozvedá jednu paži k hlavě, již mu drží Eset, a druhou rukou si svírá falus, aby ho vydráždil k orgasmu. Druhé vyobrazení na tento akt navazuje a zachycuje Esetu v podobě krahujce naléhajícího na Usirův falus. Usirova úloha v egyptském královském mýtu je tím završena. Usire sestupuje do Dětu, podsvětí, a tam vládne jako Pán věčnosti. V egyptském náboženském myšlení nebyla tím významným jeho pozemská vláda, nýbrž právě zázrak jeho zmrtevýchvstání, jež každému nabízelo naději na další existenci v podsvětí, kde Usira jeden z jeho titulů označuje za „vládce živoucích“. Jak je patrné, hlavní protagonistkou se stala bohyně Eset, hieroglyfy jejíhož jména obsahují symbol trůnu.

HOROVA POMSTA

Dítětem, jež vzešlo ze spojení Esety a Usira, je Hor. Jeho jméno znamená „Ten daleko nahoře“ a vychází z představy vznášejícího se jestřába. Hor je složité božstvo, v němž se mísí i pojetí, která nejsou přímou součástí královského mýtu – představa boha jako bezbranného dítěte nebo jako nebeského sokola, jehož očima jsou slunce a měsíc. Veškeré různorodé prvky však byly umně vpleteny do jediné tapisérie, výsledným součtem jejichž rozličných akcentů byl bůh Hor, s nímž se ztotožňoval vládce Egypta.

Hor se narodil v Achmímu (Chemmidě) na severovýchodě delty. Aby ho uchránila před Sutehem, ukryla ho Eset v papyrových mokřinách. V útlém věku je Hor nazýván Harpachered neboli „dítě Hor“, Řekové mu říkají Harpokratés. Je bezbranný a závislý na ochranném kouzlu bohyně Esety (viz kapitolu Eset „Velká kouzelnice“). Když dosáhne jakožto Haruer neboli „Hor starší“ (řecky Haroéris) dospělosti, je už hotov k zápasu o své právoplatné dědictví – egyptský trůn, uvidíme však, že mu i nadále rozhodujícím způsobem k dosažení tohoto cíle bohyně Eset pomáhá.

Hor přednese svůj nárok na egyptský královský trůn před tribunálem hlavních bohů, jemuž předsedá heliopolský sluneční bůh Re. K tomu, aby svou věc předložil,

*Sokol Hor, bůh královské moci
(bronz z ptolemaiského období)*

si zvolil vhodnou chvíli – kdy Thovt, bůh moudrosti, dává slunečnímu bohu darem „Posvátné oko“, symbol kosmického řádu, spravedlnosti a královské moci. Bůh vzduchu Šov naléhá na to, aby byl s Horovým nárokem vysloven okamžitý souhlas, a Thovt dodává, že takové rozhodnutí by bylo „milionkrát správné“. Eset se v rozrušení připravuje vyslat severní vítr, aby tu dobrou zprávu odnesl do podsvětí Usirovi. Bohové však začali jednat předčasně, neboť do věci se vloží Re a zdůrazní, že on jejich rozhodnutí dosud nepotvrdil. Želí toho, jak neústupně tvrdili, že Horovi už náleží prsten s královskými jmény (tj. kartuší, v níž jsou vepsány hieroglyfy vyjadřující dvě z pěti jmen vládce) a Bílá koruna Horního Egypta. Suteh navrhuje, aby on a Hor vyšli ven ze soudní síně a spor vyřešili vzájemným soubojem. Thovt se pokouší obnovit postup soudního přelíčení a zdůrazňuje, že Hor má pro svou při dobré důvody, neboť je synem Usirovým. Na slunečního boha to však nezapůsobí, zjevně dává přednost Sutehovi „velikému silou“.

Situace uvízne na osm let ve slepé uličce. Bohové se z ní pokusí dostat tím, že pošlou list veliké bohyni stvořitelce Neit. List je odeslán jménem Reovým a bohyně se v něm uctivými slovy žádá o radu. Odpověď, jež přichází od Neit, je naopak netrpělivá a úsečná, klade důraz na nesporné důkazy ve prospěch Hora, jenž by měl Usirův úřad zdědit – jinak se při této urážce spravedlnosti „zřítí obloha“. Neit se však projeví i jako mazaná soudkyně – jelikož má na paměti, že Sutehovi se musí dostat ceny útěchy, naléhá na Rea, aby mu dal za manželky své dvě dcery Anat a Aštoret. Tyto bohyně z Blízkého východu byly do egyptského pantheonu včleněny za Nové říše stejně jako významní syrští bohové Baal a Rešep. Jelikož Suteh je spřízněn s cizími válečnickými bohy, je dar v podobě těchto dvou bohyní zcela vhodný. Bohové soudního dvora s Neitinou radou souhlasí, až na Rea. Ten takové rozhodnutí pokládá za zcela nepřijatelné a obrací se k Horovi, aby ho urážel. Vmete mu do tváře, že je slaboch, nedochůdče s pách-

noucím dechem a jistě nemá dost síly, aby dokázal zacházet s mocí. Tribunál bohů nyní ovládne zlost a jeden méně významný bůh jménem Baba má tu troufalost říct Reovi „Tvá svatyně je prázdná“, což je totéž jako prohlásit, že už ho nikdo nebere vážně. Re, nesmírně dotčený touto poznámkou, opustí tribunál a odejde trucovat do svého pavilonu. Situaci nicméně zachrání Hathor, „paní jižní sykomory“, jež je další Reovou dcerou a bohyní lásky a radosti. Hathor vejde do Reova pavilonu, a stojíc před bohem slunce povytáhne si řízu a odhalí svou nahotu. Hathorina nahota Rea bůhvíproč rozesměje. Re se vrací do soudní síně a vyzve Hora a Suteha, aby přednesli každý svou věc.

Suteh, který je v papyru vypodobněn jako chlubil a chvástal, tvrdí, že on si egyptský trůn zaslouží pro svou nezdolnou sílu. Jen on je totiž s to zapudit Apopa, úhlavního nepřítele slunečního boha při jeho pouti podsvětím. Toto tvrzení je přijato souhlasně, neboť Apop představoval velice reálnou hrozbu existenci vesmíru. Avšak Thovt a Onhureta (válečnický bůh, mající původ poblíž Abydu) vnesou otázku, zda je právoplatné přičknout dědictví bratru, je-li s to je přijmout syn. Námitka zní, že úřad si zaslouží Suteh, neboť je z obou odpůrců starší. (Právě v tomto místě se v papyru mluví o Horovi a Sutehovi jako o bratrech – jedná se o jiné podání, které vplývá do vyprávění, v němž figuruje vztah strýc-synovec.) V této chvíli ztratí trpělivost Eset, zakročí v Horův prospěch a získá si sympatie tribunálu. To rozlítí Suteha, který vyhrožuje, že každý den zabije jednoho z bohů svým žezlem, vážícím 4500 liber. V Reově jménu se zapřísáhne, že neuzná žádný soud, v němž bude Eset zasedat. Re přesune přelíčení na ostrov a převozníku Nemtymu rozkáže, aby nepřevážel žádnou ženu, jež se podobá Esetě.

Tento krok však podceňuje Esetinu lstivost a její kouzelnou moc. Eset přistoupí k Nemtymu v přestrojení za starou bábu, jež nese nádobu s moukou a na ruce má zlatý prsten. Žádá převozníka, ať ji převezve na ostrov, aby

mohla nasycit hladového mladého pastýře, který se tam už pět dní stará o dobytek. Nemty jí poví, že dostal příkaz nepřevážet na ostrov žádné ženy, musí však připustit, že stařena věru nevypadá jako Eset. S nádechem reality, s jakou se můžete setkat i v dnešním Egyptě, začnou smlouvat o cenu za převoz. Nemty pohrdne koláčem, který mu Eset nabízí, a svolí, že ji převezve výměnou za zlatý prsten, jehož se mu ihned dostane.

Jakmile se Eset octne na ostrově, spatří bohy, jak v přestávce jednání jedí chléb. Vysloví kouzlo, jímž se promění v mladou krasavici, a padne do oka Sutehovi, jenž okamžitě vzplane touhou. Sám k Esetě přistoupí a představí se jí. Eset ho úskokem chytře dožene k tomu, aby přiznal vinu, – předstírá, že je vdova po pastevcí a že kdosi cizí vyhrožuje jejímu synovi zabavením dobytka, jenž patřil jeho otci, a násilným vyhnáním z domu. Úpěnlivě Suteha prosí, aby se jejího syna zastal a hájil ho. Suteh je onou nespravedlností, jíž ona a její syn trpí, velice pobouřen. Přesně v to Eset doufala, neboť tento spor je analogií pře o dědictví Usirovo. V zájmu vlastní bezpečnosti se promění v jestřába, odletí na akácii a sdělí Sutehovi, že se svým výrokem sám odsoudil. Suteh kupodivu propukne v pláč a odejde si k Reovi postěžovat, jakou lest na něho Eset narafičila. Re nemá na vybranou, nemůže než Sutehovi vyčíst, že od něj nebylo příliš bystré, když se takto sám odsoudil. Suteha se zmocní pomstychtivost a žádá, aby byl před tribunál postaven převozník Nemty. Nemty je shledán vinným neposlušností a za trest jsou mu utáty prsty u nohou. Soudní dvůr se nyní přestěhuje na horu v západní poušti. Tribunál přiřkne egyptský trůn Horovi, avšak výkon tohoto rozhodnutí je zmařen, když se Suteh s úspěchem odvolá a vyzývá Hora k zápasu.

Začíná sled epizod, v nichž má být Suteh znevážen. První z nich je svým pojetím téměř komická. Suteh vyzve Hora, aby se oba proměnili v hrochy a na tři měsíce se ponořili pod hladinu. Pokud se některý z nich z vody vynoří, dřív než tato doba uplyne, pak svůj nárok na trůn

ztratí. Hor souhlasí a oba se v podobě hrochů pohrouží do vody. Eset náhle přepadne obava, že Suteh hodlá jejího syna pod vodou zabít, a rozhodne se ho odstranit. Vyrobí měděnou harpunu a mrští jí do místa, kde se ponořili. Prvním hodem mine cíl a zasáhne Hora. Když si na to Hor, zcela přirozeně, postěžuje, harpunu z něj pomocí kouzla opět vyjme. Podruhé se jí zdaří zasáhnout přímo Suteha, ale když se Suteh začne dovolávat pokrevního sourozeneckého svazku, jež ho s Esetououtá, Eset změkne a kouzlem vyjme harpunu i z jeho těla.

Následující příhoda je zcela bizarní. Hor se vynoří z vody rozlícený na Esetu za to, že ušetřila Sutehův život. Setne jí hlavu a odnese ji do pouštních hor. Z Esetina těla se stane kamenná, bezhlavá socha. Re se táže Thovta, koho ona sřatá socha představuje. Thovt mu poví, co se přihodilo, Re se v tu chvíli rozhněvá, netají se tím, že Hor bude potrestán, a nechá prohledat poušť. (V jistém okamžiku, o němž se v papyru nehovoří, je Esetina hlava navrácena.) Suteh najde Hora v oáze v západní poušti ležet pod stromem. Vrhne se na něho, vydlobne mu oči a zakope je do pouště, kde se z nich stanou květy lotosu. Přirozeně se domnívá, že nyní je s jeho protivníkem konec, a když se vrátí k Reovi, popře, že Hora nalezl. Na zoufalého Hora však připadne Hathor a potře mu oči gazelím mlékem. Oči se tím kouzlem dokonale zhojí. Když je o těchto událostech zpraven Re, ztratí konečně trpělivost a povolá k sobě Hora i Suteha. Prikáže jim, ať se svými spory skoncuji, neboť už jdou všem na nervy.

Vychytralý podvodník Suteh se smířením naoko souhlasí a pozve Hora do svého domu na hostinu. Když večer pokročí, chce se Suteh Hora homosexuálně zmocnit. Hor se však, aniž to Suteh tuší, jeho útoku vyhne a s rukama mezi stehny Sutehovo semeno zachytí. Hor o tom zpraví Esetu, která se zděsí, jakmile k ní vztáhne ruku plnou semene. Očividně pokládá synovu ruku za nečistou, a tak mu ji utne a odhodí do močálu. Svými kouzly pak Horovi obstará ruku novou. Pak přijde s nápadem, jak

obrátit Sutehův úskok proti němu samému. Pomocí vonné masti vzruší Horův falus a jeho semeno uloží do džbánu. Jde do zahrady a natře semenem hlávky salátu, Sutehovy oblíbené rostliny. Brzy přichází Suteh a zrovna ony potřísněné hlávky sní. Pak chce zesměšnit Hora před ostatními bohy, a tak před soudem prohlásí, že Hora pokořil tím, že se ho homosexuálně zmocnil. Bohové pak vyjadřují Horovi své opovržení a uplivují si před ním. Hor však odpoví smíchem a na oplátku obviní Suteha ze lži. Navrhne, ať je povoláno semeno jich obou, aby se odhalilo, kde se které nachází. Thovt, s rukou položenou na Horovi, volá Sutehovo semeno, ať vystoupí, stane se tak, semeno však nevystoupí z Hora, nýbrž z mokřin. Thovt pak vyvolá semeno Horovo a to se vynoří jako sluneční kotouč ze Sutehovy hlavy. Touto oplzlou událostí je Suteh ponížěn a Hor očištěn.

Suteh však i nadále odmítá přiznat porážku a navrhuje směšně absurdní zápas, který nemůže vyznít jinak než coby pomník marně vyplývané energie: rivalové musí z kamene zhotovit lodě a v nich pak závodit. Hor loď vychytrale postaví z borového dřeva a pokryje ji vápencovou omítkou, aby vypadala jako z kamene. Suteh se dívá, jak je loď spuštěna na vodu, a pak ulomí vrcholek hory a vytvaruje z něj loď dlouhou 138 loktů (70 metrů). Sutehovo plavidlo se před shromážděnými bohy potopí. Suteh se v hněvu promění v hrocha a Horovu loď rozbi-je. Hor se chopí zbraně, avšak bohové mu nedovolí Suteha zabít. V naprostém zoufalství se Hor plaví ke kultovní svatyni bohyně Neit v Saji a vysvětluje, že nechápe, jak to, že po tolika rozsudcích v jeho prospěch dosud své právoplatné dědictví nedostal.

Mezitím Thovt přesvědčí Rea, aby napsal dopis Usirovi do podsvětí. V něm se Usirovi dává plný královský titul, jenž velebí jeho moc. Usirova odpověď na otázku, jak rozhodnout mezi Horem a Sutehem, zní, aby pamatovali, jak se on stará, aby byli bohové silní, jelikož jim poskytl pšenici dvouzrnku a žito, a proto ať nepřipravují jeho syna Hora o dědictví. Uražený Re se dá slyšet, že by

pšenici dvouzrnku i žito bohové měli, ať by Usire existoval nebo ne. Nyní přicházejí výhrůžky z podsvětí: Usire upozorňuje, že jemu jsou k službám krvežíznivé síly, jež se nebojí žádného boha ani bohyně a ochotně dostihnou každého provinilce a přinesou mu jeho srdce. Navíc hvězdy na obloze, bohové i lidé, ti všichni sestupují na Západní obzor, a tedy do Usirovy říše. Po střízlivém zhodnocení těchto skutečností uzná tribunál bohů jednomyslně nárok Horův a ustanoví ho na trůn jeho otce. Suteh je definitivně ponížěn, když je coby Esetin vězeň předveden před bohy, aby se svého nároku na egyptský trůn vzdal. Re však má pro Suteha stále zvláštní slabost a prohlásí, že ho Suteh doprovodí na oblohu a jeho hlas se stane nebeským hromem.

EDFÚSKÉ DRAMA

Jak se zdůrazňuje v podání Papyru Chestera Beattyho I, Horův nárok na trůn je sice uznán, ale Suteha bere pod ochranu sluneční bůh Re. Jestliže se však obrátíme k hlavnímu Horovu chrámu v Edfú v Horním Egyptě, setkáme se sice s tímž výsledkem, pokud se jedná o Hora, avšak způsob, jakým je naloženo se Sutehem, je zcela pustošivý. Příběh o zničení Suteha byl v Edfú živě ztvárněn v podobě dramatu, jež se hrávalo každoročně o Svátku vítězství. K vyjádření hlavních prvků hry bylo užito jak hieroglyfů, tak vinět. Chrám ve své dnešní podobě pochází z ptolemaiské éry, byl však vybudován na starších stavbách, jež se v místě nacházely. Podobné je to i s dramatem – třebaže podoba, v níž se dochovalo, vznikla za vlády Ptolemaia IX. (kolem 110 př. n. l.), jeho původ je mnohem starší, jeho pravzor pocházel pravděpodobně z období Nové říše.

Suteh vystupuje v dramatu v hroší podobě a v jednotlivých scénách je probodáván harpunami. Vítězi jsou králové a Hor, jehož podněcuje Eset. Harpunování hrocha je starý královský rituál, s nímž se setkáváme už na otisku

válčkové pečeti z doby První dynastie (asi 3000–2770 př. n. l.). Ve scénách edfúského dramatu figuruje deset harpun, z nichž každá proniká do jiné partie hroší anatomie. Pro každou slavnost byl jistě zhotovován model hrocha a ten pak ve hře vystupoval jako „padouch“. Ve vinětách je hroch zpodoběn jako vzrůstem drobné zvíře, aby ho bylo lze zkrotit a polapit, kdyby ho nějaké kouzlo na zdi oživilo. Divoká zloba a naprosté zničení, jež přivodily bodné rány z Horových rukou, jsou zaznamenány jak na vinětách, tak v hieroglyfech:

Kopí	Raněná část Sutehova těla
První	čumák – odtáté nozdry
Druhé	čelo
Třetí	šije
Čtvrté	těl
Páté	žebra
Šesté	páteř
Sedmé	varlata
Osmé	hýždě
Deváté	nohy
Desáté	hlezna

Symbolem triumfu boha Hora je výjev, na němž je zobrazen, jak stojí hrochu-Sutehovi na hřbetě a kopím mu probodává hlavu. Hor je ozdoben dvojitou korunou Horního i Dolního Egypta. Velice nápadná je v edfúském dramatu agresivita Esety, neboť ta je v příkrém rozporu s onou Esetou, jež v papyru pojednávajícím o zápasu o trůn se svým bratrem Sutehem soucítí. Když je hroší tělo čtvrceno, Eset určuje, který z údů bude dán jednotlivým bohům, kosti případnou kočkám a tuk červům. V závěrečném rituálu je hroší koláč slavnostně rozkrájen a sněden – tak je dokonáno Sutehovo zničení.

KRÁLOVSKÉ RITUÁLNÍ DRAMA

Aby byl náš přehled faraonských pramenů královského mýtu kompletní, měli bychom se zmínit o dvou doku-

mentech, jež, jak se zdá, obsahují dramata předváděná během státních nebo chrámových obřadů. Od dramatu z Edfú se liší tím, že jsou co do pojetí univerzální a méně se zabývají barvitým líčením Sutehova pokoření. První z nich je vepsáno na Šabakově kameni, našem zdroji informací o memfidském mýtu o stvoření.

Jeden oddíl na kameni pojednává o soudní při mezi Horem a Sutehem formou, jež obsahuje dialogy mezi bohy i vysvětlující poznámky písaře. Předsedajícím soudcem tribunálu bohů je bůh země Geb. První jeho rozhodnutí se pokouší vyřešit nároky obou odpůrců smírně: Suteh bude vládnout Hornímu Egyptu, neboť tam leží jeho rodiště Su, kdežto Horovi připadne Dolní Egypt, neboť tam se nachází místo, kde se, podle jiného podání, v Nilu utopil Usire. „Geb pravil Horovi a Sutehovi: ‚Odloučil jsem vás.‘“ Ale pak Geb usoudí, že Hor (zde je ediční poznámka: „on je synem jeho syna, jeho prvorozeného“) by měl získat větší podíl než Suteh. Přízná tedy Horovi dědictví celého Egypta. Hor je pak

Reliéf s výjevem z dramatu zobrazujícím vítězství boha Hora nad bohem Sutehem v podobě hrocha. Vnější galerie chrámu v Edfú (ptolemaiské období).

v Memfidě veleben coby „Sjednotitel své země“ a ztožněn s memfidským božstvem, nazývaným „Tatenen, na jih od zdi, pán věčnosti“. Nakonec je vyzdvíženo pojetí Hora, nesoucího nyní korunu Horního i Dolního Egypta, jakožto sjednotitele obou zemí.

Nyní přecházíme k dramatickému papýru z Ramessea, nyní uloženému v Britském museu, jenž byl objeven roku 1895 v Thébách a pochází z doby Střední říše. Je to podrobný a obsáhlý dokument sestávající z 138 sloupců textu doplněného sledem více než třiceti vinět podél spodního okraje. Příležitostí, jež zavedla příčinu k jeho sestavení, byla oslava jubilea krále Senuseta I. (1971–1926 př. n. l.), třebaže dochovaný papýrus pochází z doby Amenemheta III. o čtyři vlády pozdější (1844–1797 př. n. l.). Čtyřicet šest dílčích scén tohoto dramatu je vystavěno podle pevného vzorce: za prvé přehled děje, za druhé mythologický výklad jeho významu, pak rozhovor mezi bohy, při němž sám faraon ztělesňuje Hora, a konečně scénické poznámky. Oddělíme-li prvky vztahující se k přenosu královské moci, začínáme tím, že Hor má v držení Posvátné oko (nejmocnější amuletický symbol starověkého Egypta) – epizoda o tom, jak po Sutehově útoku ztratí zrak, je opomínuta. Pak jedna scéna pojednává o potrestání dobytka za to, že podupal Usira v jeho úloze boha obilí: voli šlapou po žitu, aby ho vymlátili, a Hor jim přikazuje, ať ustanou – „Netlučte ho, mého otce.“ Voli musí mlátit dál, aby bylo lze péct chleba, jsou však zbiti jakožto Sutehovi přívrženci. Drama obsahuje i předstíraný boj mezi Horem a Sutehem, při němž je Geb nabádá, aby své nepřátelství ukončili.

Při zkoumání královských odznaků narazíme na několik významných prvků, které se v mýtu dosud neobjevily. Vládce má dvě žezla, což je vyloženo tak, že osoba krále vstřebala sílu svého nepřítele Sutecha. Souvisí to s legendou o Sutehově poranění na varlatech, protiváze Horových poraněných očí: Thovt vyzývá Hora, aby se zmocnil síly svého nepřítele tím, že si přivlastní ona dvě žezla, jež představují Sutehova varlata. Král má v dramatu na sobě také

rituální krunýř nazývaný *keni*. Ztělesňuje veškerou Usirovu nesmrtelnou vitalitu a král tím, že si *keni* připne k hrudi a na záda, symbolicky uskutečňuje spojení mezi zavražděným Usirem a jeho mstivým synem Horem.

PLÚTARCHOVA VERZE

Řecký spisovatel Plútarchos (asi 40–120 n. l.) sestavil, pravděpodobně několik let před svou smrtí, spis nazvaný *Peri Ísidos kai Osiridos*, „O Ísidě a Osiridovi“. Věnoval ho delfské kněžce Kleji, která asi byla Ísidinou vyznavačkou. Plútarchova práce je bohatou směsicí egyptské tradice uchované u starších autorů, jako byli například Manehto, kněz dějepisec, jenž žil za vlády prvních dvou Ptolemaů, nebo Hekataios z Abdér (300 př. n. l.), a řeckých úvah, jaké nalézáme u Pýthagora (asi 530 př. n. l.), Platóna (429–347 př. n. l.), stoiků (kolem 300 př. n. l.) a gnostiků (kolem 200 n. l.). Plútarchos pojednává o takových tématech, jako jsou očistné kněžské rituály, kult sloučeného řeckoegyptského božstva Serápida a uctívání zvířat. Královský mýtus se u Plútarcha dochoval v následujícím podání (bohové jsou nazýváni řeckými jmény).

Mezi bohem Kronem (Geb) a bohyní Rheou (Nut) došlo k nedovolenému styku. Hélios (bůh slunce) se snažil po všechny dny roku zabránit Rheji, aby porodila. Hermovi (Thovt) se však zdařilo přidat k roku dalších pět dní, když porazil ve hře v dámu měsíc. Během těchto dnů se zrodilo pět božstev – Osiris (Usire), Apollón (Hor starší), Týfón (Suteh), Ísis (Eset) a Nefthys (Nebthet). Později, za Osiridova kralování se Egypťané pozvedli od divoštství k civilizaci: Osiris naučil lidi, jak obdělávat pole a nastolit zákony, putoval po světě a obracel lidi k životu v civilizovaných společenstvích, nikoli však silou zbraní, nýbrž výmluvností a zpěvem. Když se vrátil, zosnoval Týfón spolu se sedmdesáti dvěma konspirátoři spiknutí, aby Osirida svrhli. Nechali zhotovit nádherně zdobenou truhlu, jež přesně odpovídala Osiridovým mírám. Při

hostině slíbil Týfón dát truhlu komukoli, kdo do ní přesně zapadne, a podezření zaplašil tím, že nechal zkoušet, zda se do truhly vejdou, mnoho lidí. Jakmile byl vevnitř Osiris, samozřejmě zaklapli víko a zajistili je závorou. Truhla byla hozena do taniského ramene nilské delty a proud ji zanesl do Středozemního moře. Ísis, stížená úzkostí, zoufale bloudila poblíž, až se nakonec o tom, jaký stihl truhlu osud, dověděla. Během svého putování mimochodem přijala za ochránce šakalího boha Anúbida (Anupa) – zjevně ji nijak nevyvedlo z míry, že Anúbis je plodem nezákonného svazku její sestry Nefthys a Osirida. Ísis dospěje při pátrání po truhle do libanonského Byblu, kde truhla zarostla do skvostného stromu vřesovce, ježž dal král porazit, aby mu posloužil jako pilíř jeho paláce. Ísis sedala u studny a přátelila se se služebnicemi královny Byblu. Vdechla jejich pleti vůni, jež královnu zaujala natolik, že nechala pro Ísidu poslat a přijala ji za chůvu svého syna. V noci Ísis dítě zapálila, aby mu dala nesmrtelnost, a v podobě vlaštovky létala kolem sloupu, v němž byla ukryta truhla s Osiridem. Nářek vlaštovky přivolal do místnosti královnu, která propadla hysterii, jakmile spatřila svého syna v plamenech. Její pochopitelná reakce převala magickou sílu kouzla. Ísis si pak sloup vyžádala a truhlu z něj vysekala. Dřevo, jež truhlu obklopovalo, potřené vonnou masťou a zabalené do plátna, darovala svému chrámu v Byblu. Truhlu pak přivezla zpátky do Egypta. Jednou ji však nechala bez dozoru – když šla navštívit svého syna Apollóna (v této verzi již narozeného), jenž byl vychováván v Butu. Tu noc byl shodou okolností Týfón na lovu a na truhlu připadl. Rozsekal Osiridovo tělo na čtrnáct kusů a rozházel je po celé zemi. Ísis se plavila na lodici z papyru a části Osiridova těla hledala; kdekoli některou našla, obřadně ji pohřbila. Proto také mohou různé svatyně v Egyptě tvrdit, že se v nich nachází Osiridův hrob. Jeho falus, který Týfón pohodil do Nilu a který posloužil za potravu rybám – lepidotům, fragům a oxyrhynchům –, však Ísis nenašla.

Sám Osiris vycvičil Apollóna k boji, a když vyšel z podsvětí, uspokojilo ho, že je Apollón odhodlán ho pomstít. Zápas mezi Týfónem a Apollónem trval mnoho dní, ale Apollón z něj nakonec vyšel jako vítěz. Apollón se hněval na Ísidu, která Týfóna vedla v poutech, ale pak mu dala volnost. Strhl Ísidě z hlavy korunu, avšak Hermés ji nahradil čelenkou s kravskými rohy – což jsou insignia společná pro Ísidu a Hathor. Týfón se pokusil Apollóna obvinít, že je nemanželský, bohové však nesouhlasili a Týfón byl přemožen ještě ve dvou bitvách. A tak končí Plútarchovo líčení královského mýtu.

ESET „VELKÁ KOUZELNICE“

Bohyně Eset si vysloužila oprávněný věhlas svou lstivostí, zavidlostí a chytrostí. Tyto její vlastnosti se zrcadlí v několika mýtech, jež se, zapsané na papyrové svitky nebo vytesané v promyšleně propracované podobě na stélách, dochovaly v magických kultech. V příbězích o Esetě se setkáváme s léčivými zaklínadly, jaká byla součástí všedního života obyčejných Egypťanů, i běžnými zdravotními potížemi, obavami a hrozbami, s nimiž se potýkali: například porod, horečky, bolesti hlavy, nechutenství; krokodýlí, hadi, štíři a zhoubní červi.

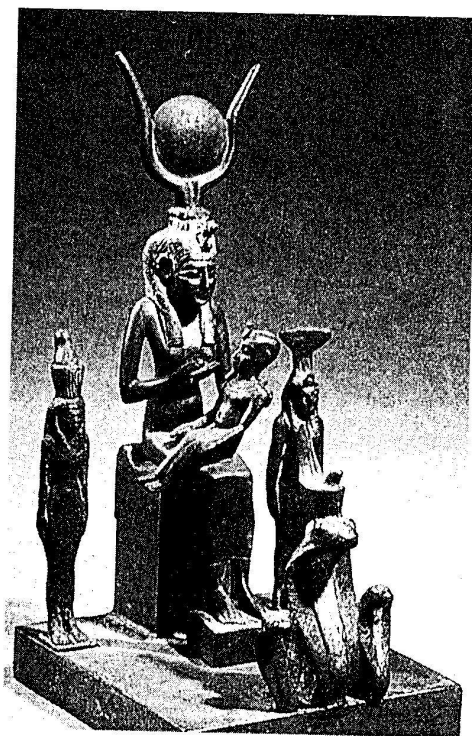
Některá zaklínadla očividně tvoří nedílnou součást lékařských rukovětí a byla určena k tomu, aby se odříkávala nad pacientem. Jedním z prostředků, jak zmírnit bolest, bylo ztotožnit nemocného s některou z mythologických postav, jež byla nakonec vyléčena zásahem mocného božstva. Například v zaklínadle, jež má odpomoci od bolestivých žaludečních křečí, je nemocný nazýván Horem v jeho dětské podobě. Matka představuje Esetu a usoudí, že mučivé bolesti způsobují neblazí červi, které je třeba vyhnat. Na měkké oblasti břicha se tedy nakreslí devatero magických znamení, aby parazity z těla vypudila. Podobně je tomu v lékařském papyru uchová-

vaném v Britském museu (č. 10059), kde Esetin důvtip následovně léčí horečku nebo popáleniny: Pacient se stává mladým Horem, vyprahlým v poušti. Přichází Eset a táže se, zda je k máni voda; dostane se jí záporné odpovědi. „Nevadí,“ prohlásí, „voda je v mých ústech a nilská záplava mezi mými stehny.“ Tato formule se odříkává nad směsí lidského mléka, arabské gumy a kočičích chlupů, jež se posléze aplikuje trpícímu. Takto se pacientovi srazí horkost nebo ochladí popálenina.

ESET A SEDM ŠTÍŘŮ

Z podrobné sbírky zaklínadel a amuletických vinět, vytesaných na Metternichově stéle (Metropolitní museum v New Yorku), lze vyčíst a sestavit mýtus *O Esetě a sedmi štírech*. Příběh byl na stélu připsán, aby majitele chránil před všudypřítomným nebezpečím štířího uštknutí. V počátečním výjevu zastihujeme Esetu, jak tká pohřební háv pro svého manžela Usira, jehož zavraždil Suteh v touze po jeho trůnu. Thovt, bůh moudrosti, Eset nabádá, aby se i se svým malým synkem Horem ukryla. Musí Hora uchránit před Sutehovými intrikami a dochovat ho k dospělosti, aby Usirovu vraždu pomstil.

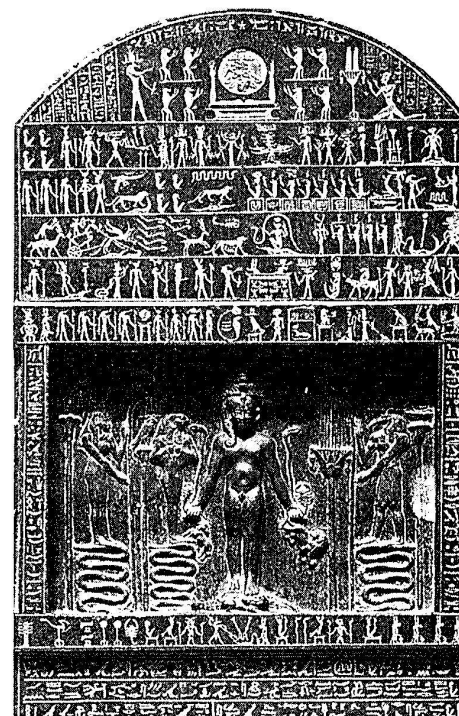
V tomto místě na stéle ustupuje královský mýtus vyprávění o Esetině kouzelné moci léčit jedovatá uštknutí. Eset odchází večer z domu v doprovodu sedmi štířů. (Mimochodem, sedmička je v egyptské magii nesmírně mocné číslo – například k léčení bolesti hlavy nebo poporodních potíží s prsy je nutných sedm uzlů.) Tři ze štířů – Petet, Tjetet a Matet – kráčí před Esetou a dbají na to, aby měla bezpečnou cestu. Další dva štíři – Mesetet a Mesetef – jdou pod jejími nosítky, kdežto zbylí dva – Tefen a Befen – ji chrání jako zadní voj. Eset štířům vštěpuje, že musí být nadmíru opatrní, aby neupozornili Sutecha, kde se nacházejí. Prikazuje jim dokonce, aby se nedávali do hovoru s nikým, koho cestou potkají. V tomto místě je věru těžké potlačit úsměv při bizarní před-

*Bobyně Eset
kojící syna Hora,
symbol jejich
ochranných
magických sil.
(Bronzová soška
z pozdního
období.)*

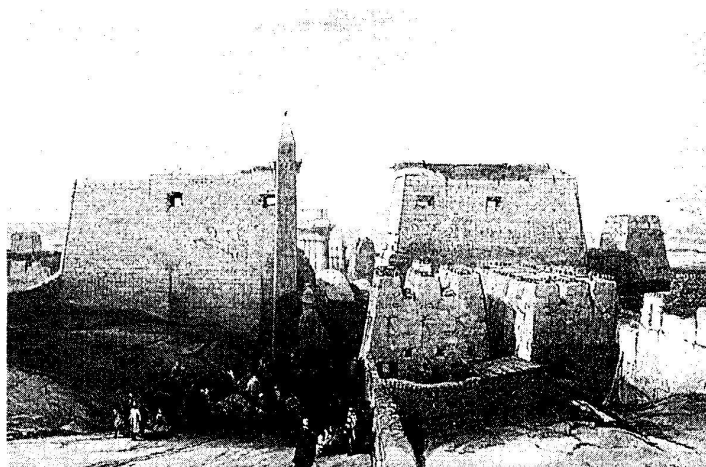
stavě žvanivého štíra, jak vtipně konverzuje s poněkud zaraženým egyptským vesničanem. Konečně Eset dospěje k cíli své cesty, do Města dvou sester v nilské deltě. Podivnou výpravu spatří jakási zámožná urozená žena a rychle přibouchne dveře svého domu. Sedm štírů to považuje za nesmírně urážlivé a kují proti oné nepohostinné ženě pikle. Nejprve šestice štírů předá každý svůj díl jedu na bodec sedmého, Tefena.

Mezitím nabídne Esetě útočiště ve svém prostém příbytku chudé rolnické děvče. Dívka je samozřejmě protikladem oné nepřátelské zámožné ženy a dává v osnově příběhu příležitost k nevtíravé poznámce o společenských poměrech. Nato se dovídáme, že Tefen podlehl pode dveřmi do domu zámožné ženy a uštknul jejího sy-

Horní část Metternichovy stély s vyobrazením Hora jako dítěte. Stéla je pokryta nápisy s magickými texty, jež se odříkávaly při léčbě chorob a na ochranu proti pokousání, štípnutí nebo uštknutí zvířaty. Jeden z těchto textů líčí, jak Hora, uštknutého jedovatým tvorem, vyléčil bůh Thot.

na. Žena v zoufalství pobíhá městem, aby svému dítěti, jemuž hrozí smrt, opatřila pomoc. To, že se k Esetě zachovala tak nepohostinně, se jí teď vrací, neboť na její volání o pomoc nikdo neodpovídá. Eset, v očích Egyptanů zářný příklad oddané a starostlivé matky, však nemůže dopustit, aby zemřelo nevinné dítě, a přispěchá na pomoc, aby dítě přivedla k životu. Vezme chlapce do náruče a odříkává slova velké magické síly. Tím, že vysloví jméno každého ze štírů, a tak je opanuje, působí, že jejich

Esetin chrám na ostrově Fíly, jak ho v minulém století viděl malíř David Roberts. Chrám, dnes přesunutý na vedlejší ostrov Agilkia, byl poslední, který vzdoroval příchodu křesťanství. (Ptolemaiské a římské období)

smíšený jed přestane v těle dítěte účinkovat. V širším slova smyslu lze jejího zaklínadla použít u každého dítěte, které uštkl štír, budou-li se její slova odříkávat, zatímco se nemocnému podává podle „lékařského receptu“ žitný chléb, česnek a sůl. Jakmile se žena, jež odmítla Esetě přístřeší, uklidní a spatří, že její syn je zdravý, kaje se: snese veškeré své pozemské bohatství a věnuje je darem Esetě a rolnické dívce, jež prokázala neznámé poutnici pravou egyptskou pohostinnost.

ESET A TAJNÁ PŘIROZENOST SLUNEČNÍHO BOHA

Hlavním posláním tohoto mýtu je zdůraznit jak účinnost Esetiných kouzel, tak moc, jež pochází ze znalosti nejčistší osobitosti jména. Dochoval se díky tomu, že se ho používalo jako zaklínadla „zažehnávajícího jed“.

Jako pramen k mýtu, pocházejícího z období XIX. dynastie, slouží papyrus 1993 z musea v Turíně, ačkoli ve zlomkovitější podobě se dochoval i na Papyru Chestera Beattyho XI v Britském museu (č. 10691).

Na počátku mýtu čteme stručnou charakteristiku Esety: „Eset byla bystrá žena... inteligentnější než bezpočet bohů... na zemi ani na nebi nebylo nic, co by jí bylo neznámo.“ Usmyslila si, že odhalí tajemství jména slunečního boha, nejvyššího božstva, což jí a jejího syna Hora, pokud se věc zdaří, vynese do čela pantheonu na místo po jeho boku.

Měla v plánu zranit slunečního boha jeho vlastní silou. Putoval každého dne po nebeské klenbě od Východního k Západnímu obzoru ve své „Lodi milionů“ (tj. milionů let). Sluneční bůh, jemuž se vrší léta, je v tomto mýtu nelichotivě vypořobněn, jak mu v jedné chvíli, patrně když se ho zmocňuje dřímota, poklesne čelist a z otevřených úst mu na zem kapou sliny. To byla příležitost, na jakou Eset čekala. Smísila jeho sliny se zemí a za pomoci svých kouzel z nich vytvořila živoucího jedovatého hada. Jelikož znala zvyky slunečního boha, zanechala Eset hada na rozcestí, kudy vedly kroky slunečního boha, kdykoli si vyšel na procházku z paláce, jehož užíval při návštěvách Egypta. Had podle plánu skutečně slunečního boha uštkl a bůh ihned ucítil, jak v něm vzplála palčivá výheň. Zvolal vzhůru k obloze a jeho *enneada* přispěchala zjistit, v čem je potíže. Sluneční bůh, zasažený svým vlastním jedem, se celý chvěl, jak se ho jed zmocnil: „Vy bohové, kteří jste ze mě povstali... zaútočilo na mne cosi bolestivého, přirozenost toho útočnicka však neznám. Na vlastní oči jsem ho neviděl. Svou rukou jsem ho nestvořil... Není bolesti, jež by se vyrovnala této.“ Ostatní bohové, navzdory naději nejvyššího božstva, že by ho jejich kouzla mohla vyléčit, nedokážou víc než jen truchlit nad jeho ztracenou silou, oním zdrojem všeho života. Jakmile na scénu vystoupí Eset, plná soucitu, bůh slunce v ní spatří novou nadějí a vy-

poví jí své neštěstí. Je to sním zlé – zároveň mrzne i hoří, potí se, chvěje a občas ztrácí zrak.

Eset nyní nabízí obchod – její kouzla výměnou za jeho tajné jméno. Vyradit jméno by pro něj znamenalo ztrátu důstojnosti a také nejistotu, neboť jeho skrytou přirozenost a podstatu jeho totožnosti by znal i někdo jiný. Vykrukuje se tedy a chrlí ze sebe množství jiných svých jmen:

*Stvořitel nebe a země
Tvůrce hor
Stvořitel vod „Velké potopy“ (prvotní bohyně krávy)
Ten, který stvořil kráve býka, aby přivedl na svět
potěchu ze sexu
Ten, jenž vládne Záplavám
Cheprer ráno
Re o poledni
Atum za večera*

Eset gestem naznačí, že své tajné jméno mezi ostatními neuvedl, a jak se zdá, zuřivou palčivost jedu ještě zesílí. Sluneční bůh ta muka nakonec už nemůže déle snášet a podvolí se. Je ochoten sdělit jí své tajné jméno pod podmínkou, že ona na oplátku zaváže svého syna Hora přísahou, že je nevyradí žádné jiné bytosti. Stojí za povšimnutí, že egyptský faraon, jelikož byl vtělením boha Hora, sdílel onu nesmírnou moc, jakou dává znalost tajného jména, také. Je k vzteku, že jméno, které sluneční bůh Esete sdělil, papyrový svitek zamlčel, v dalším textu nicméně uvádí slova zaklínadla, které odříkávala, aby boha slunce vyléčila – je to formule, která, je-li doplněna odvarem ze „štířích bylin“ smíchaným s pivem nebo vínem, vyléčí každého, koho uštkl jedovatý had.

MÝTUS O POHROMĚ

Mýtus o pohromě je stěžejním příkladem dočasného narušení vztahu mezi bohy a lidstvem. V pozadí stála jednak okolnost, že sluneční bůh pojal vůči lidstvu hluboké podezření, a jednak přílišné sebevědomí lidského pokolení – výsledkem byla vzpoura a katastrofální ztráty na životech.

Vztahy mezi lidstvem a bohy závisely na myriádách různorodých mikrokosmů, rozestých po celém nilském údolí. Těmito mikrokosmy byly chrámy, z nichž každému vládla hierarchie kněží. K povinnostem, jež kněžím svěčoval faraon, patřily denní rituály, při nichž se ve svatostáncích odříkávaly náboženské formule a obstarávaly potraviny. Pokud se tyto služby konaly správně a byla hojnost obětí, cítili se bohové a bohyně v každém z chrámů spokojeni a chovali se vůči Egyptu příznivě.

Složité bohoslužebné úkony, které prováděl velekněz, byly odpovědí na řád vesmíru, ustanovený na počátku času stvořitelem božstvem. Tuto stavbu vesmíru představovala v personifikované podobě Maat, bohyně pravdy, práva a řádného konání. Faraoni bývají často zobrazováni, jak drží její obraz – postavu klečící ženy s pštrosím perem na hlavě –, aby tak vyjádřili svou oddanost zákonům boha stvořitele. Veškeré kroky při oběto-

vání nebo službě soše boha byly pečlivě zaznamenány na papyrech. Na zdech samotných chrámů pak lze spatřit právě faraona, jak symbolicky provádí nezbytné obřady ve vnitřní svatyni, a tak jaksi vizuálně dává na vědomí osobní zodpovědnost za konání svých jmenovaných zástupců z vysokých vrstev kněžstva.

Tato soustava dodávala lidem, kteří věřili, že božstva egyptského pantheonu jsou na straně lidstva, optimismus. Jedinci samo sebou mohli zhřešit a následně být za svůj poklesek bohem nebo bohyní potrestáni. Pěkné příklady takového nedostatku úcty k bohům, pocházející z období XIX. dynastie (asi 1307–1196 př. n. l.), se nacházejí na stěle z osady dělníků pracujících na královských hrobkách, která je dnes známá jako Dér el-Medína. Podobné stély, původně stavěné jako dar v místních chrámech, jsou výrazem pokání za lidské pochybení a pokornou prosbou k uraženému božstvu za to, aby zprostito hříšníka trestu. Kreslič Neferabuovi se podařilo pohněvat si při různých příležitostech boha a bohyni, proto jim zanechal votivní stély, jež zdůrazňují jeho kajícínost. Na jedné ze stél, jež je nyní v muzeu v Turíně, Neferabu očividně urazil Merseger, „Tu, jež miluje ticho“, hadí bohyni sídlící na vrcholku nad královskou nekropolí, již má na starosti. Za jeho poklesek – jaký poklesek to byl, se neuvádí – seslala Merseger na Neferabu mučivou bolest – jeho muka jsou přirovnávána k posledním fázím těhotenství. Bohyně se nakonec obměkčila a poslala „sladký vánek“, aby ho vyléčila. Na druhé stěle, která je v Britském muzeu, Neferabu přiznává, že přísahal ve jménu boha Ptaha, pána Maaty, avšak přísahal křivě. Nato bůh způsobil, aby Neferabu viděl „temnotu za dne“ – seslal na něj slepotu. Neferabu doznává, že Ptah tak učinil právem, a pokorně boha prosí o milost.

Možné bylo i to, aby způsobem, jenž bohy popouzel, vládl monarcha. Za panování faraona Achnatona (1353–1335 př. n. l.) byl na nejvyšší místo dosazen sluneční kotouč, nazývaný Aton, zavíraly se chrámy a tra-

diční pantheon včetně Amona-Rea byl zatlačen do pozadí. Když nastoupil na trůn faraonův syn Tutanchamon, došlo k odklonu od Achnatonovy politiky a život v zavedených chrámech se opět rozproutil. Na stěle vztyčené v karnackém chrámu (nyní v Káhirském muzeu) faraon líčí, jak se na Achnatonovy výstřelky tvářili tradiční bohové:

... chrámy bohů a bohyně... stály v ruinách. Jejich svatyně byly opuštěné a zarostlé. Jejich svatostánky jako by už neexistovaly a chrámových nádvoří se užívalo jako cest... bohové se k této zemi obrátili zády... Modlil-li se kdo k některému bohu o radu, bůh vždy mlčel – a totéž i bohyně. Srdce je bolela v brudích a rozševali zkázu, kam oko dohlédlo.

To, že Tutanchamon (1333–1323 př. n. l.) opět nastolil zejména Amona-Rea a Ptaha, zmírnilo po celé zemi úzkost a bídu a bohové a bohyně začali být Egyptu znovu nakloněni.

Mýtus o pohromě se dochoval jako součást souboru magických zaklínadel, nazývaného *Knihy Božské krávy*, jejichž účelem bylo chránit tělo panovníka. Nejstarší exemplář úryvků z této knihy se nachází na vnitřních stěnách první ze čtyř pozlacených schrán, jež kryly Tutanchamonův sarkofág (původně ve faraonově hrobce v Údolí králů, nyní v Káhirském muzeu). Delší verze tohoto textu se nachází ve vedlejší prostora vedle sarkofágové komory v hrobce Setyho I. v Údolí králů. Výňatky z tohoto díla se vyskytují i v dalších hrobkách z období XIX. a XX. dynastie, a tak můžeme mýtický příběh sestavit v dostatečně ucelené podobě. Úloha Božské krávy se ozřejmí v pokračování mýtu o pohromě.

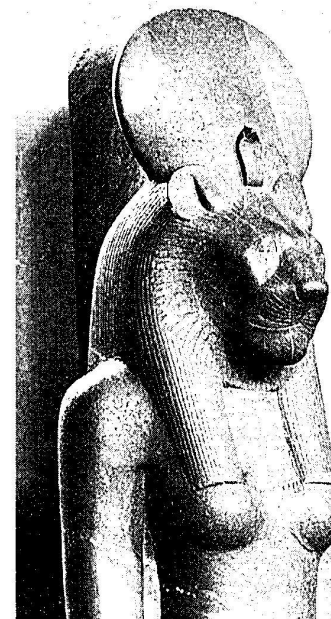
Děj se odehrává v éře, kdy byl Egypt pod přímou vládou slunečního boha Rea. Toto období samosebou nelze určit historicky, náleží do dávné mýtické minulosti – je ovšem zajímavé poznamenat, že jak významný dějepisný papyrus Turínský královský kánon, tak Manehtův pře-

hled dynastií počínají obdobím, kdy Egyptu vládne posloupnost bohů a jež trvá až do doby kolem roku 3000 př. n. l., kdy zemi sjednotili první faraonové. *Knihy Božské krávy* vypráví, k vzteku neurčitě, o tom, že lidské plemeno „osnovalo zlovolné spiknutí“ proti Reovi – snad panoval pocit, že příliš zestárl a není už s to vládnout. Jisté je, že později, v historických dobách, se faraonové uchýlovali k složitým opatřením, jen aby nevyvolali dojem, že jim pokročilý věk brání být skutečnými vládci: podstatou Jubilejních slavností byly obřady, jejichž cílem bylo vládce omladit a obnovit jeho zdatnost, přítomnost boha slunce byla vyvolána v obraze chrámové kultovní sochy, jejíž kosti byly ze stříbra, tělo ze zlata a vlasy z lazuritu. Když Re sezná, že se lidé proti němu spikli, svolává do svého Velkého paláce tajnou radu bohů a očividně nejví ochotu lidstvo varovat.

Jako první oslovuje Re Nun, prvotní hmotu, z níž v čase stvoření povstal. Ve své řeči vzpomene, jak se lidstvo vynořilo ze slz jeho vlastních očí – jde o slovní hříčku, založenou v egyptštině na hláskové podobnosti slov „lidé“ a „slza“ – a nyní proti němu tajně brojí. Než celé lidstvo vyhladí, chce znát, jak na to nahlíží Nun. Nun odpoví, že nástrojem k zastrašení a pobití lidstva bude Oko Reovo, sluneční oko. Re si nyní uvědomí, že lidé vědí, jaký v něm jejich spiknutí vzbudilo hněv, a uprchli do egyptských pouští. Bohové na Rea jednohlasně naléhají, aby se na spiklencích pomstil.

Symbol Reova oka je složitý, jeho základním rysem je však to, že může být entitou nezávislou na slunečním bohu jako takovém – dokonce do té míry, že se vydává na cesty do odlehlých končin a musí být nazpět přilákáno. Zde se Oko Reovo stává jeho dcerou, bohyní Hathor. Velmi často se s Hathor setkáváme v roli božské matky faraona, jehož kojí svým mlékem, v roli strážkyně thébské nekropole nebo v úloze bohyně lásky a radosti, již Řekové ztotožňovali s Afrodíté. V mýtu o pohromě se však Hathor stává božstvem nepřemožitelné ničivé síly, jež pronásleduje lidi do pouště a vraždí je. Když se na-

*Lvi bobyně Sechmet,
nástroj msty, který seslal
na lidstvo sluneční bůh.
Socha z černé žuly,
pocházející z areálu
chrámu bohyně Mut
v Karnaku (kolem roku
1350 př. n. l.).*

vrátí k Reovi, dme se lačností po krvi a pyšní se masakrem, jež způsobila. Aby byla povaha Oka Reova ještě spleťtější, líčí se pak v mýtu, jak se Hathor přetvořila v bohyni Sechmet – dravé božstvo v podobě lvice, jehož jméno znamená „Mocná“. A tak nám mýtus nabízí živé obrazy zuřící lvice brodící se krví a rvoucí lidstvo na kusy v zápalu vraždění.

Nyní Oko Reovo odpočívá, sbírá síly k dalšímu zabíjení příštího dne. Avšak sluneční bůh sám se odklonil od pomsty a s lidstvem soucítí. O tom, jaké důvody ho vedly k takové proměně, se ani v náznaku nic neříká. Snad si uvědomil, že chrámy Egypta zůstanou bez kněží, a tudíž i na oltářích budou chybět oběti bohům. Řád vesmíru, který ustanovil bůh stvořitel, tak bude narušen. Možná měl ten názorový obrat co do činění s Reovou nechutí odevzdat bytosti stvořené z jeho vlastní látky (tj. slz) zániku. Tato druhá možnost by byla v souladu s egyptskou

vírou, že by žádná část těla neměla připadnout do vlastnictví jiného ani být zničena – proto ony čtyři pohřební nádoby, v nichž se uchovávaly orgány vyňaté při mumifikaci.

Ať už důvodem bylo cokoliv, pracuje Re na tom, aby lidstvo před lítou a nelítostnou bohyní, jejíž lačnost po krvi se zcela vymkla kontrole, zachránil. Bohové mají na záchranu lidského pokolení jedinou noc, než se bohyně opět probudí. Re proto vyšle osobní posly, aby běželi, jak nejrychleji dokáží – Egypťané říkali „běžet jako stín těla“ –, do Asuánu a přinesli velké množství červeného okru. Pak přikáže nikomu menšímu než „Tomu z postranní héliopolské kadeře“, což je přídomek velekněze boha slunce, aby okr rozmělnil v kaši, již pak otrokyně smísí s žitným pivem. Brzy se sedm tisíc džbánů tohoto oblíbeného nápoje naplní pivem, které vypadá jako lidská krev. Na sklonku noci Re se svým doprovodem odnese džbány na místo, kde bude chtít bohyně pokračovat ve vraždění, a celou oblast zaplaví krvavým pivem až do výše „tří dlaní“, asi 22,5 centimetrů. Bohyně ráno „krev“ spatří, zaraduje se z nenadálé odměny, zhluboka se napije a pivo ji omámí. V důsledku toho se jí zbytek lidstva, jež přežilo předchozí masakr, nepodaří najít.

Zbývající část vyprávění, poté, co bylo lidstvo potrestáno a téměř vyhlazeno, pojednává především o znovuzrození a vystoupení slunečního boha, a proto i panovníka, na nebesa na hřbetu Božské krávy. Jak na Tutanchamonově schráně, tak v hrobce Setyho I. jsou vyobrazení krávy Mehetveret neboli „Velké potopy“, jež vytváří nebeskou klenbu a splývá s bohyní oblohy Nut. Takto tedy Re, nyní cynický sluneční bůh znavený lidstvem, nakonec Egypt opouští. Neznamena to však, že se Re zcela vzdal odpovědnosti, jelikož jmenuje Thovta, boha moudrosti, svým zástupcem nebo regentem, aby lidstvu vládl. Thovt pak na Reův příkaz předá lidem znalost „posvátných slov“ (tj. hieroglyfů), v nichž je obsažena veškerá moudrost vědy, lékařství a matematiky.

CESTA SLUNEČNÍHO BOHA PODSVĚTÍM

V období od roku 1492 do roku 1070 př. n. l. byli všichni faraonové pohřbíváni v královské nekropoli na Západním břehu Théb, jemuž se dnes případně říká Údolí králů. Hrobky, vytesané do skály, původně obsahovaly cennou pohřební výbavu a mumie králů v sarkofázích byly zdobeny nádhernými šperky. Navzdory jedovatému uštknutí Merseger, hadí bohyně sídlící na vrcholku čnicím nad údolím, i (kolísavé) bdělosti strážců nekropole, mohli poklady faraonů – včetně několika předmětů z Tutanchamonovy hrobky, která, poté, co byla znovu zapečetěna, zázračně unikla vyplnění, dokud ji v roce 1922 při vykopávkách neodkryl Howard Carter – rabovat vykrádači hrobů. Nezákonný trh s uměleckými předměty, který by pásl po fragmentech spleťtých a matoucích vzorů malovaných na stěny královských hrobek, naštěstí za dávných časů neexistoval. Zato však tyto malby pustošila sůl, obsažená v thébském pískovci, občasné přívaly deště a v některých případech i čmáranice, jež po sobě zanechali řečtí a koptští turisté z doby přede dvěma tisíci lety. Právě na těchto stěnách se – navzdory přirozenému poškození nebo zohavení – dochovalo rozsáhlé panorama egyptského podsvětí.

Z bohaté představivosti náboženských sochařů

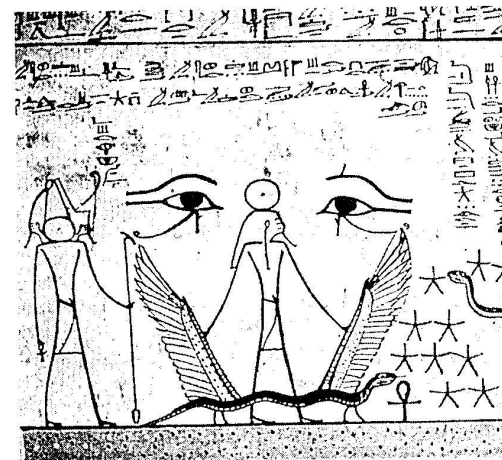
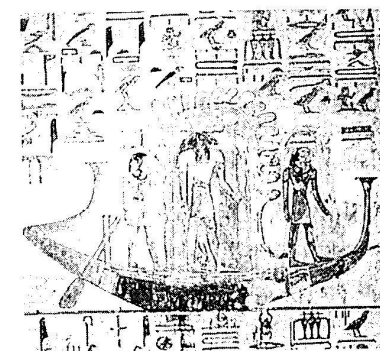
egyptského starověku vzešlo nesčítelně obrazů a symbolů, jejichž součet zdůrazňoval bezpečí slunečního boha při jeho pouti podsvětím a při jeho proměně z boha, jenž noc co noc sestupuje do temných končin onoho světa, v obrozené božstvo, vynořující se vždy za úsvitu plně energie a života. Západní hora, kde se po západu slunce Reova cesta počínala, se nazývá Manu. Podsvětí, jímž procházel, má jméno Dět a Bachu je východní hora, nad níž ráno vycházel.

Dochovaly se tři hlavní soubory, jež zobrazují nebezpečí, s nimiž se Re v podsvětí úspěšně potýkal, a rozptylují pochyby o jeho bezpečném výstupu zpátky na oblohu. Tato složitá díla se vyvíjela po celá staletí a byla obohacována dodatky, které však enigmatické výjevy nebo texty často spíše zatemňují než osvětlují. Někdy se dávní kreslíři písma nebyli s to dobrat smyslu dokumentů, s nimiž pracovali a které se navršily za dobu celých generací, a tak některé z nápisů vinou této okolnosti vyznívají jen jako exotický blábol. Někdy byly možná papyrové svitky opotřebené, potřhané, a tudíž nečitelné, takže je nebylo lze na stěnu řádně opsat. V takových případech vpisovali kreslíři do souboru hieroglyfů *gem ueš*, což značí „původní pramen poškozen“. Nejstarší z těchto kompilací je *Knihla Amdét*, „Kniha o tom, co je v podsvětí“. Úplnou verzi této knihy mohou spatřit návštěvníci hrobky Thutmoseho III. (1425 př. n. l.) nebo Amenhotepa II. (1401 př. n. l.) v schematických obrazcích na stěnách pohřební komory. V hrobkách Setyho I. (1290 př. n. l.) a Ramesse VI. (1143 př. n. l.) je zachyceno jedenáct z dvanácti scén, z nichž každá symbolizuje jednu z dvanácti nočních hodin. Druhá skladba, *Knihla bran*, se zčásti nachází ve své nejstarší podobě v Haremhebově (1307 př. n. l.) hrobce, její nejuplněnější verze však nalézáme v hrobce Ramesse VI. a na zcela nepoškozeném sarkofágu Setyho I., který byl poté, co ho odmítli zakoupit tehdy lakotní správci Britského musea, prodán siru Johnu Soanovi a je dnes k vidění v jeho museu v Lincoln's Inn Field v Londýně. V hrobce Ramesse VI. je také úplný opis nej-

Podsvětní výjev s bohyní oblohy Nut a symbolikou zrození. Hrobka Ramesse VI. (Údolí králů, kolem roku 1150 př. n. l.)

„Tělo Reova“. Bůh slunce v podobě s beraní hlavou proplouvá chráněn obrovským badem na lodi podsvětím. (Kolem roku 1300 př. n. l.)

„Posvátné oči“ a okřídlený bad s nobama vedle dvoublavé postavy s červenou a bílou korunou sjednočeno Egypta. Vyobrazení z *Knihy Amdét* v hrobce Thutmose III. (1479–1425 př. n. l.)

mladší a nejvzácnější z těchto skladeb, známé jako *Knihy jeskyní*.

KNIHA AMDÉT

Bůh slunce putuje podsvětím v průběhu dvanácti scén, aby se znovu zrodil jakožto skarabeus Cheprer. Na počátku své cesty se sluneční bůh nachází na Západním obzoru a přichází k řece Vernes, po níž bude putovat. V prologu je shrnuto jádro této skladby s důrazem na její magickou moc: „Zpráva o moci těch, kdož jsou v podsvětí. Zpráva o jejich činech – poznání posvátných obřadů boha Rea, poznání skryté dynamiky, poznání hodin a bohů, poznání bran a cest, jimiž veliký bůh prochází, poznání mocných i zahubených.“

Re počíná svou pouť první scénou (hodinou) Détu a je vyobrazen jako bůh s beraní hlavou spočívající v pohřební schráně a je nazýván „Tělem“. Tento popis vyzdvihuje podsvětní formu Rea, která se nakonec přemění v Cheprera. Cestuje ve své sluneční lodi a jeho posádka sestává ze dvou bohů na přídi, jejichž jména jsou „Ten, jenž otvírá cestu“ a „Mysl“, z bohyně nazývané „Paní lodi“, která je ozdobena kravskými rohy a slunečním kotoučem, dále z „Hora Ctitele“ se sokolí hlavou, a ze čtveřice božstev, jejichž jména jsou „Býk pravdy“, „Bdělý“, „Vůle“ a „Lodivod“ a kteří jsou u vesel. Po bocích má Re z obou stran skupiny božstev, jež jsou zpodobena v samostatných čtvercích – například dvě skupiny paviánů, vždy po devíti, kteří Reovi otevírají brány a zpívají mu, když vchází do podsvětí, a dvanáct hadích bohů, jež prosvětlují temnotu.

Re vplouvá do Druhé hodiny noci, kdy dává právo na půdu obilným bohům z okolí Vernesu. Třetí hodina nastává, když Re oživí Usira tím, že mu dá „Vůli“ a „Mysl“ – schopnost rozhodovat se a konat. Ve čtvrté scéně se objevuje příznačný motiv v podobě svažující se chodby s dvojitými otevřenými dveřmi. Jsou zde strážní hadi, něk-

teří z říše mýtických bytostí s lidskou hlavou a čtyřma krátkýma nohama nebo se třemi hadími hlavami a dvojitými křídly. Že hadi Reovi ani jeho doprovodu neublíží, dotvrzují magické přídomky, naznačující jejich soběstačnost, co se týče potravy: „živící se dechem svých úst“ nebo „živící se hlasem bohů střežících cestu“. Chodba je průchodem do podsvětí od tradičního vstupu v Rosettě neboli v „Ústí cest“. Tudy se přichází k tělu Sokara, memfidského boha nekropole, a k Usirově hrobce.

V Páté hodině dospívá Re k rozhodující fázi své pouťi, k fázi, jež je plná metaforiky zmrtvýchvstání. Sluneční loď je tažena k pahorku, z něhož vyčnívá hlava, nazývaná „Tělo Esety, jež je nad pískem země Sokarovy“. Dole je průhled dovnitř pahorku, přes nějž je Re tažen. Bránu pahorku střeží čtveřice hlav chrlících plameny. Na zádech dvouhlavého boha země Akera spočívá kulička písku. Z ní se vynořuje Sokar se sokolí hlavou, stojící na zádech hada s lidskou hlavou na jednom a třemi hadími hlavami na druhém konci. Sokar zde představuje Reovo podsvětní tělo v prvotní formě, oživené tím, jak nad ním přejíždí sluneční bůh. Tažné lano vlastně nad Sokarovým pahorkem drží brouk skarabeus, vynořující se z pusté vyvýšeniny v horním registru malby. Nad tímto pahorkem, který představuje pouštní hrob Usirův, se po stranách vznášejí v podobě jestřábů Eset a Nebthet. Sluneční bůh znovu překonává smrt tím, že se z pahorku nazývaného „Noc“ vynoří jakožto Cheprer, brouk skarabeus – je to vizuální zpodobení víry egyptských theologů, že život a smrt představují ustavičný cyklus, v němž jedno nepotlačuje druhé. V tomto obraze pahorku je sice sluneční bůh obsažen v Usirovi, avšak není svázan „trvalou“ smrtí.

Během Šesté hodiny se Re se svou lodí zastavuje před sedícím obrazem boha Thovta v podobě paviána držícího posvátného ibise. Thovt má v úmyslu založit město pro bohy v polích a pro krále Dolního a Horního Egypta. Je zde vyobrazeno i tělo Cheprera vpletené do pětihlavého hada – sluneční bůh se tak setkává se svým

vtělením jakožto mrtvola z podsvětí. Našemu chápání to možná připadá bizarní, proto uvádím několik vět ze syntetické práce nizozemského badatele Kristensena, jež mohou sled egyptských úvah o životě a smrti objasnit:

... vše, co žije, a vše, co roste, je výsledkem nevysvětlitelné a zcela tajemné součinnosti různorodých činitelů... Život a Smrt se zdají být nesmiřitelnými protiklady: přesto však společně vytvářejí věčně trvajícím život. Žádný z nich nemá převahu, střídají se, anebo řečeno příbodněji, navzájem se plodí. Univerzální život je soubrem smrti a života, nepřátelské síly v něm jsou smířeny a ztratily svou nezávislost jako jednotlivosti... když slunce zapadá, neumírá, nýbrž dospívá ke skrytému zřídлу svého života. Přirozeností Cheprera je stávat se a přicházet... Ale pokaždé, když vzhází, vzhází ve smrti a ze smrti, jež se takto jeví jako potenciální život. Tma je kolébkou světla; v ní nachází slunce sílu vzejít... Absolutní život je domovem v říši smrti.

(Citováno N. Rambovou ve spise A. Piankoffa *Mythological Papyrus*: texts. In: *Bollingen Series* XL.3 [Pantheon Books 1957], str. 29–30.)

V Sedmé hodině Reovy plavby dochází k bouřlivým scénám. Boha nazývaného „Tělo Usirovo“ chrání závitý hadího těla, před ním se ohání nožem božstvo s kočičkami ušima, jež postínalo hlavy nepřítelům, kdežto druhé božstvo – „Vykonavatel trestu“ – drží rebely, svázané provazem. Usirovi protivníci byli zajati a potřeni. Před Reem, jež spočívá ve své sluneční lodi, se odvíjí výjev svržení jeho úhlavního nepřítele Apopa. Apop je obrovský had symbolizující sílu nebytí a ustavičnou hrozbu slunečnímu bohu, jehož se pokouší pozřít. Navzdory tomu, že Apop je nezničitelný, výjevy zachycené na stěnách královských hrobek se ho pokoušejí přemoci kouzly, takže kdykoli je sluneční bůh v jeho blízkosti, vypadá zahuben nebo podroben. Zde se had táhne v délce kolem 240 metrů. Apopovu hlavu i jeho ocas drží štíří bo-

hyně Selket a bůh nazývaný „Zaměřovač nožů“ a jeho tělo a hlava jsou probodány čepelemi.

V Osmé hodině je Re tažen dále, před sebou má teď devět symbolů své moci v podobě holí s lidskými hlavami, k nimž je upevněn balík, z něž vyčnívá nůž. Tyto emblemy ničí jeho nepřátele. Kolem jsou oddělení opatřená dvířky a v nich jsou vypodobněna rozličná božstva spolu se znakem pro lněný oděv. Některé z těchto figur mají tvar mumii, některé jsou opatřeny lidskou hlavou, jiné hlavou býka, kozy, krysy, ichneumona, krokodýla nebo hrocha, další mají podobu kobry. Na volání Rea, jež projíždí kolem jejich „jeskyní“, odpovídají rozličnými skřeky, přirovnávanými například k mňoukání kocoura, ke zvuku říčního břehu padajícího do Nilu nebo k hlasům ptačího hnízda. V Deváté hodině se Re střetává s dvanácti kobrami plivajícími oheň, které chrání Usira a „žijí z krve těch, jež pobijí“. Proplouvá také kolem bohů třímajících žezla z palmových listů, kteří mají na starost prořezávání stromů a rostlin.

V Desáté hodině se objevují symboly blížícího se Reova zmrtvýchvstání za úsvitu. Brouk skarabeus drží vejce, z něhož se na Východním obzoru vynoří, a jsou tu vypodobněny i dva sluneční kotouče, připravené k tomu, aby byly vymrštny na oblohu. Před sluneční lodí zajišťuje bezpečný přístup k Východnímu obzoru ozbrojený doprovod dvanácti bohů. Re k nim promlouvá: „Vaše šípy ať jsou rychlé, metejte kopí a napínejte luky. Ztreštějte mé nepřátele, číhající ve tmě u brány.“ Jedenáctá hodina plasticky líčí zkázu těchto podsvětních nepřátel, kteří jsou svrháváni do ohnivých jam, do nichž vždy jedna z bohyň plive oheň. Nepřátelé jsou zpodobeni jako spoutaní zajatci, jako zahubené duše, jako stíny a jako usekané hlavy. V šesté, rozměrnější jámě jsou zobrazeni čtyři rebelové hlavou dolů. Nad tímto hromadným vražděním proslovuje řeč Hor: „...padli jste do ohnivých jam a nemáte úniku... nůž té, která řídí ostří nožů, se do vás prořezává, seká vás na kusy a vraždí vás. Už nikdy nespátríte ty, kdo žijí na zemi.“

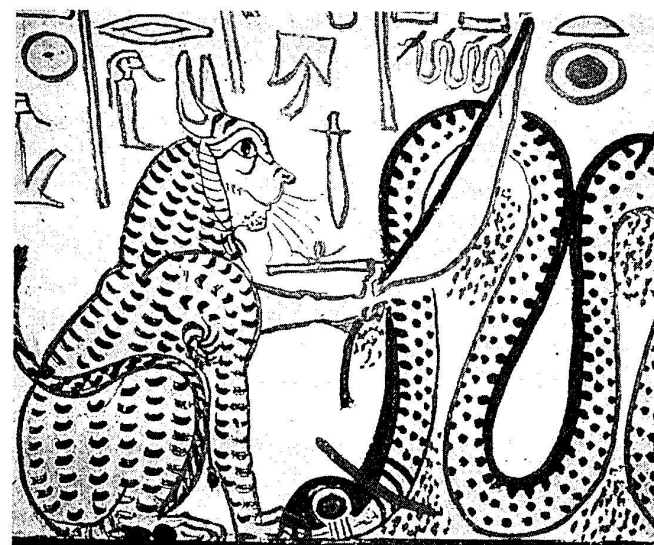
Nyní dospěl bůh slunce k Dvanácté hodině a k vyvrcholení své podsvětní pouti. Sluneční loď je vtažena do ocasu gigantického hada, v jehož těle odkládá Re svou podsvětní podobu a z hadí tlamy se rodí jako skarabeus Cheprer. V této podobě spočine na hlavě boha vzduchu Šova, jehož paže uzavírají podsvětí. Re pak v denní lodi pluje od východu vzhůru, aby „zářil mezi stehny Nut“.

Shrnutí cesty slunečního boha v *Amdétu*

Scéna	Název podsvětního města/kraje	Jméno bohyně Hodiny
1	Velké Město	Ta, jež roztíná hlavy Reových nepřátel
2	Pole Vernesu	Moudrá, Strážkyně svého pána
3	Pole Bohů obilí a vody Usirovy	Kráječka duší
4	Jeskyně životních forem	Veliká silou
5	Jeskyně Sokarova	Ta na své lodi
6	Hluboká voda	Zdatná vůdkyně
7	Jeskyně Usirova, Město tajemné jeskyně	Odháněčka Hada
8	Město sarkofágů bohů	Paní noci
9	Město živoucích podob	Obdivovatelka
10	Město hluboké vody a příkrých břehů	Ta, jež stíná hlavy rebelům
11	Město sčítání mrtvol	Hvězda, Ta, jež odráží rebely
12	Jeskyně na konci temnoty, Město zrození	Ta, jež vidí krásu Rea

KNIHA JESKYNÍ

Tato nejmladší kompilace oslavuje slunečního boha jako toho, kdo přináší život a jas do temné říše podsvětí, pojímané jako sled jeskyní. Malby zobrazují Rea, jak prochází Dětem a osvětluje jeskyně bohů, zachycují ta-

Kočičí sluneční božstvo symbolicky stíná hlavu Apopovi, podsvětnímu hadu chaosu. Nacht-Amonova hrobka (kolem roku 1290 př. n. l., Dér el-Medína, Západní Tbeýy).

ké v děsivých podrobnostech tresty, jež stíhají nepřátele a rebely. Tato souhra šťastného osudu v protikladu k spravedlivým trestům vytváří z *Knihy jeskyní* živý psychologický obraz. Mezi ostatními skladbami o podsvětí vyniká *Knihy jeskyní* hloubkou, s níž se upíná k odměně a trestu. Z dojmů, jež celkově vyvolává, utkví v paměti spíše sugestivní poprava nepřátel, i když na předním místě mělo snad stát dobrodiní Reova putování.

Na počátku je zpodoběn Re, jak pěšky sestupuje do podsvětí. Setkává se se sledem oválů, v nichž se nacházejí postavy bohů a bohyně. Každý z oněch oválů představuje sarkofág, uchovávací tělo, jež Re může svou mocí na své pouti znovu oživit. V První jeskyni oslovuje Re strážná božstva a prokazuje tak znalost tajných jmen, aby odvrátil nebezpečí a útok. Takovými slovy se například obrací ke třem mohutným hadům:

*Uštkávači ve své jeskyni, ty děsivý – poddej se a ustup!
Vstupuji na západ postarat se o Usira a jeho protivníky
odevzdat katu.*

*Strašlivý zjeve ve své jeskyni, jemuž ti v podsvětí
předávají duše na místě zkázy...*

Ty, jenž obkličuješ Rosettu pro vládce Détu...

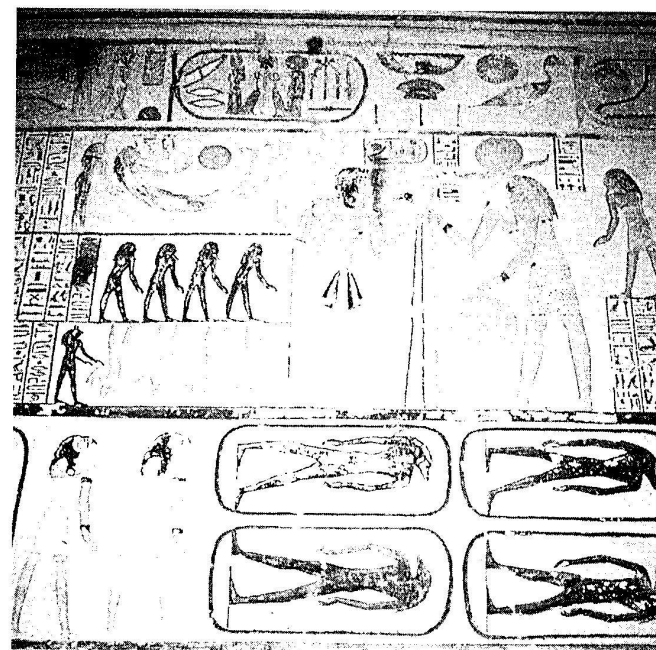
Re oslovuje hady jménem a stvrzuje svou vlastní moc, což mu umožňuje projít jeskyní a pozdravit božstva v sarkofázích. Sledujeme jeho postup a zrak nám ihned spočine na nižším registru malby, kde v průvodu kráčejí spoutaní zajatci a státi nepřátelé.

Trestá se i ve Druhé jeskyni, kde bylo některým z nepřátel, visících hlavou dolů, vyrváno srdce a hozeno jim k nohám. Zde se sluneční bůh setkává v rakvích s bohy, kteří mají hlavy rejska a sumce. Jsou to prvotní symboly spojované s Horem z Létópole a s Usirem. Když postoupí do Třetí jeskyně, kráčí Re cestou Akera, boha země s tělem dvouhlavé lvice. Dole je Usire, zobrazený se ztopořeným falem na znamení jeho znovuzrození působením Reova světla. Ve Čtvrté jeskyni vítá slunečního boha chvalo zpěv na jeho krásu a jeho dobrodiní.

V Páté jeskyni přihlíží Re naprostému potření svých odpůrců. Množství kotlů je naplněno převrácenými státymi mrtvolami, hlavami, srdci, dušemi a stíny. Re oslovuje dvojici bohyní stojících vedle jednoho z kotlů a dbá na to, aby byli popraveni jak možní, tak minulí nepřátelé: „Bohyně mocného plamene, jež hýbete kotli s kostmi, pálíte duše, mrtvoly, těla a stíny mých protivníků, – pohledte, procházím blízko vás, ničím své nepřátele. Vy zůstanete ve svých jeskyních, váš oheň rozehřeje mé kotle, vaše duše toto místo neopustí ani se nepřipojí k mému průvodu.“ Vizualně však Páté jeskyni dominuje dvojice velkých stojících postav, tyčících se do výšky tří registrů maleb. Tak se sluneční bůh setkává s „Utajenou“, se ztělesněním bohyně oblohy Nut, obklopeným slunečními kotouči a obrazy vzkříšení. Setkává se i s ithyfalickým Usirem.

Teď už však Re dospěl do Šesté jeskyně, kde se stínají

hlavy jeho nepřátel. Je čas, aby nechal vraždění a pobíje-
ní za zády, – v horních registrech posledního výjevu pře-
vládají obrazy brouka skarabea tlačícího sluneční kotouč.
Loď, tažená k Východnímu obzoru, veze Rea zobrazené-
ho v podobě skarabea a boha s beraní hlavou. Dochází
k proměně, sluneční bůh v podobě brouka skarabea se
pak pohybuje k východu – jeho hlava se však sloučila
s podsvětím obrazem Rea, takže vidíme hybridní solar-
ní bytost sestávající z těla skarabea a z beraní hlavy. Nastal
čas znovuzrození, proto vidíme, jak se o sluneční kotouč,
jenž se chystá vynořit z Východní hory, nohou opírá sym-
bol slunce coby dítěte, jež si cucá prst.

*Podsvětí výjev, na němž stojí Ramses VI. před slunečním bobem
s beraní hlavou a mezi bohy, spočívajícími v sarkofázích,
a poraženými nepřáteli, visícími hlavou dolů.
(Údolí králů, kolem roku 1150 př. n. l.)*

KNIHA BRAN

Tato skladba patří k těm, jež jsou v královských hrobkách ztvárněny nejdramatičtěji, zvláště díky opakujícímu se motivu gigantického hada, jenž střeží vstup do Détu a chrlí oheň. Počátek cesty slunečního boha je v prologu umístěn do hor v Západní poušti, odkud Re branou střeženou hadem vchází do podsvětí. Re je zobrazen v anthropomorfní podobě až po ramena, na nichž spočívá beraní hlava a sluneční kotouč. Drží vlnařské žezlo. Jako jeho jméno se uvádí „Tělo Reovo“, což je jeho podsvětní tělesná podoba. Stojí na své lodi v pohřební schráně, kterou obtáčí had s množstvím záhybů, nazývaný Mehen neboli „Ten, jenž obtáčí“. V lodi jsou i dvě personifikované vlastnosti slunečního boha, zobrazené jako stojící mužské postavy – na přídi je Sia neboli „Mysl“, „Vnímavost“, kdežto u kormidelních vesel stojí Heka neboli „Magie“. Loď v podobě papyru táhne čtveřice obyvatel podsvětí. Jedná se o motiv continuity, který prochází celou Knihou bran, jelikož zobrazuje ve středovém registru bezpečnou pouť slunečního boha po řece Détu. Registry nad tímto pásem a pod ním zobrazují výjevy dějů na obou březích řeky. V První scéně je „Tělo Reovo“ taženo kolem svého ztělesnění v podobě Atuma, stvořitelského boha Héliopole, který dohlíží na zničení nepřátel, ležících tváří k zemi anebo pochodujících v zástupu spoutaných zajatců. Jako jejich hříchy se uvádí rouhačství proti Reovi, křivopřísežnictví a vražda. Atum k těmto zločincům promlouvá:

... jsem syn zrozený ze svého otce, jsem otec zrozený ze svého syna [tj. Atum a Re jsou spolu v ustavičném cyklu obnovy]. Váš poutají silné provazy... Vaše těla budou rozsekána, vaše duše přestanou existovat. Nespatříte, jak Re ve svých podobách putuje tajným okrskem.

Brány samy, jako například ta, kterou Re nyní prochází do Druhé scény, jsou sice vysoce stylizované, avšak

zřetelně naznačují, že se jedná o masivní dvojité bastiony, opatřené cimbuřím v podobě ornamentů nazývaných *checheru*, které se historicky objevují v komplexu stupňovité pyramidy krále Džosera v Sakkáře (kolem roku 2600 př. n. l.). Vnější zdi brány lemují bohové v podobě mumií, při vstupu i výstupu z průchodu mezi oběma bastiony stojí zvláštní strážci. Nad každou věží brány se vzpíná kobra chrlící oheň, zatímco od země až do výše zdí se zvedá had, balancující na ocase, a střeží vlastní bránu. Každé z těchto ochranných božstev je pojmenováno, slunečnímu bohu tedy k tomu, aby prošel do okrsku za branou, stačí vyzvednout ze svých tajných vědomostí jejich jména a oslovit je. „Tělo Reovo“ ve Druhé scéně zdraví bohy ječmene, vynořující se z ohnivého jezera, oheň odhání ptáky, ale díky kouzlu neškodí zrnu. Loď slunečního boha teď podle představy projíždí sloupem zakončeným býčími hlavami, sloup představuje Loď země, což je výrazem Reovy moci čelit všem překážkám silou své schopnosti proměňovat se. Na břehu se o svou hůl opírá Atum před beznadějně zamotaným Apopem, podsvětním hadem a Reovým nepřitelem, jenž tu byl právě poražen.

Sluneční bůh je tažen Třetí branou do okrsku, kde spatří šakalí a kobří bohy střežící jezera. Šakalí bohové chrání před obyvateli podsvětí Jezero života, jelikož je slunečnímu bohu posvátné a vyhrazené. Jezero kober schraňuje plamen, jenž ničí Reovy nepřátele. V tomto okrsku mívá „Tělo Reovo“ i nesmírně spletné zkrouceného hada nazývaného Hereret. Had spočívá v proláklíně, po obou jejích stranách stojí bohyně nazývané „Hodinami podsvětí“. Jejich úkolem je spolykat, a tak zneškodnit vše, co by Hereret mohla vyvrhnout nebo zrodit.

Ve čtvrté scéně je na břehu vidět řadu dvanácti bohů nesoucích dlouhé lano, jež je z velké části dosud neodvinuté. Jejich úkolem je měřit úrodu a rozdělovat mezi obyvatele podsvětí určená pole. V nápisech se pouze všeobecně prohlašuje, že tak učinili úspěšně. Na protějším

břehu kráčí před bohem Horem šestnáct mužských postav, jež nápisy rozdělují do čtyř tradičních lidských ras, viděných očima Egyptana: Čtveřice mužů – to je „dobytek Reův“ v Détu, v Egyptě a v pouštích, tedy výlučný element lidského plemene, jež lze nazývat Egyptany; Čtveřice mužů z Blízkého východu – to jsou obyvatelé Palestiny a Sýrie, jež prý stvořila lví bohyně Sechemet; Čtveřice Núbijců – ti představují usedlé obyvatelstvo i nomádské kmeny v oblastech jižně od přirozené hranice Egypta u prvních nilských peřejí v Asuánu; a Čtveřice Lybijců – bohyně Sechemet stvořila i kmeny Západní pouště a Středomoří podél lybijského pobřeží.

Nyní je „Tělo Reovo“ taženo kolem Páté brány a ihned vstupuje do Usirovy síně. Bůh Usire, vládce Détu, spočívá na trůnu na vyvýšeném pódiu a třímá berlu (zahnuté žezlo) a *anch*, znamení života. Před ním stojí na ramenou božstva v podobě mumie váhy, na nichž se váží srdce těch, kdo chtějí v Détu přebývat, aby bylo lze rozsoudit, zda na zemi vedli život natolik bezúhonný, že si tuto výsadu zaslouží. V papyrové lodi tluče opice prase, což symbolizuje pokošení Suteha, Usirova nepřítele. Za touto síní Páté scény pozoruje bůh slunce, jak je zapuzován Apop, jehož nese dvanáct bohů. Z Apopova těla vyčuhují lidské hlavy, které představují jeho dřívější oběti, jež Re znovu navrácí k životu. Apop je vylíčen jako „bezoký, beznosý, bezuchý, dýchající řevem, žijící z vlastního křiku“, aby se tak symbolizovala jeho neschopnost ničit. Dále pak dvanáct bohů vytahuje stočené lano z úst božstva nazývaného Aken, každý záhyb představuje jednu hodinu podsvětí.

„Tělo Reovo“ je nyní v Šesté scéně, je taženo vstříc sloupům, jejichž vrcholky zdobí šakalí hlavy a k nimž jsou přivázáni nepřátelé, čekající, až budou sřati. Na jednom břehu jsou bohové opatrující obilné klasy a ženci se srpy, opatrující vhodné oběti pokrmu a piva pro boha slunce a pro Usira. Za Sedmou branou jsou bohové nesoucí lano, z jehož svinutých záhybů se vynořují emblémy, jako biče, sokolí a lidské hlavy a hvězdy. Ty vytváře-

jí mystéria k Reově poctě, o podrobnostech však nápisy mlčí a nechávají nás v nevědomosti.

V protikladu k poněkud usedlé Sedmé scéně dopřává okrsek za Osmou branou „Tělu Reovu“ nejvyšší aktivitu. Na břehu vidí dvanáct bohů, kteří se shromáždili, aby obstarali potravu devíti duším, vyobrazeným s ptačími těly, ale s lidskými hlavami a pažemi, na Ostrově plamenů. Přístupuje k svému vtělení, k Atumovi, který se opírá o hůl a pozoruje tůň, v níž jsou zobrazeni muži ležící tváří k zemi. Jsou to vodní bohové spojení s Prvotní potopou. Re jim dává sílu hýbat se, dýchat a plavat, aby v živlu, jež mají blahodárně ovlivňovat, nezůstávali nehybní. Na protějším břehu žene Hor Usirovy nepřátele vstříc hadu, jenž řihá oheň a z jehož záhybů vyvstávají bohové v podobě mumií. Nepřátelé zneuctili obřady bohova chrámu, a tak Hor vyzývá hada, aby „rozevřel čelisti, vychrlil plamen... sežehl jejich mrtvoly, zničil zářem jejich duše“.

V Deváté scéně sleduje „Tělo Reovo“ božstva mávajících sítěmi a kopiníky hotové zahubit Apopa, který číhá slunečnímu bohu v cestě. Na břehu vidí bůh slunce korunu Horního i Dolního Egypta a na zádech lvího heraldického tvora boha nazývaného „Jeho dvě tváře“ a sestávajícího z hlav Hora a Suteha spočívajících společně na jediném krku, což je symbolem poklidného svazku egyptského severu a jihu a svědčí o tom, že mezi těmito dvěma tradičními nepřáteli není rozporů.

Za Desátou branou se „Tělo Reovo“ připojuje k průvodu, v němž pluje další loď, vezoucí mužskou hlavu obrácenou kupředu. Je to „Tvář kotouče“, prvek slunečního boha samotného na jeho cestě k znovuzrození. Na břehu se odvíjí dramatický výjev spoutávání hada Apopa řetězy. Hlavu mu svazuje štíří bohyně Selket, jejíž tělo se táhne po celé délce řetězu. Hadu na zádech stojí šestnáct bohů a drží řetěz, v této práci jim pomáhá mohutná pěst, jež se vynořuje ze země – s onou hrůznou a dravou příšerou se nesmí nic riskovat. U konce Apopova ocasu stojí Usire, před nímž se hadí tělo zvedá a odhaluje čtyři

spoutané hadovy potomky. U tohoto koncového záhybu hadího těla stojí dalších pět strážných postav, jež představují boha země Geba a syny Horovy.

V Jedenácté scéně – kromě symbolické porážky a spoutání Apopa – navíc ohlašují čtyři pavíani Reův příchod k Východnímu obzoru. Poslední, Dvanáctá scéna je shrnutím věčného cyklu zrození slunečního boha. Božstvo Nun vyzdvihuje ze svých prvotních vod loď, na níž se plaví bůh slunce v podobě brouka skarabea Cheprera a v podobě slunečního kotouče. Nad božstvem Nun se sklání bohyně oblohy a nohama spočívá na hlavě Usirovi, jež představuje Dět. Aby vyzdvihl úspěšné završení své cesty, prodírá se pískem pouště v místě, kde za úsvitu vyjde Re, sluneční kotouč.

Tři složité náboženské skladby, jejichž přehled jsme tu podali, bývají dnešním očím zprvu nejasné. Mohou se jevit jako zmeř nesouvislých nápisů a nekonečného seznamu jmen. Ničím nerušená cesta slunečního boha Děttem však byla úhelným kamenem egyptské víry. Za popravami nepřátel, porážkou Apopa, bohy v podobě mumií i bohy v sarkofázích leží říše života. Dět není okrskem zoufalství a beznaděje – následující verše by u starých Egyptanů odezvu *venašly*:

*Toto je mrtvá země
Toto je země kaktusů
Zde se vztyčují
kamenné obrazy, zde se k nim pozvedá
v snažné prosbě ruka mrtvých
pod chvějivým jasem blednoucí hvězdy.*

(T. S. Eliot, *The Hollow Man*)

Tyto temné myšlenky by byly odmítnuty, jelikož v Děttem se mísí dvojice velkých bohů – Re se stává Usirem a Usire Reem. Podsvětní bůh je minulou podobou slunečního boha, z níž se slunce znovu rodí. V *Knize mrtvých* najdeme v zaklínadle 17 toto tvrzení a vysvětlující glosu:

Jsem včerejšek, jsem zítřek.

Co to znamená?

Usire je včerejšek a Re je zítřek.

Plavba „Těla Reova“ Děttem je procesem, při němž se sluneční bůh nabíjí energií, aby se proměnil v Cheprera a znovu se zrodil. Život a smrt představují nepřetržitou spojitost, jedno věčně plodí druhé.

Přehled cesty slunečního boha v *Knize bran*

Scéna	Strážný had	Jméno brány
1	Strážce pouště	Ten se skrytým jménem (Usire)
2	Ten, jež obtáčí	Mohutný plameny
3	Ten, jež uškává	Paní nasycení
4	Plamenná tvář	Ten, jež koná
5	Oko plamene	Paní trvání
6	Metající očima	Trůn jejího pána
7	Skrytý očím	Zářící
8	Plamenná tvář	Do rudla rozpálený
9	Kel země	Povznesený úctou
10	Svazovač	Posvátný
11	Ten, jež vyvěrá	Se skrytým přístupem
12	Ten, jež náleží úsvitu Ten, jež obtáčí	Posvátný silou

Z HISTORIE DO LEGENDY

Každá z postav této kapitoly přešla posmrtně z dějin do legendy, jelikož se stala předmětem kultu anebo látkou k pověstem. U každé z nich lze archeologicky dokázat, že skutečně existovala.

IMHOTEP

Imhotep byl architektem komplexu stupňovité pyramidy krále Džosera (2630–2611 př. n. l.) v Sakkáře, který co do velkoleposti projektu nemá obdoby a který byl první kolosální kamennou stavbou, jež byla zbudována. Pyramida evokuje gigantické schodiště, po němž měl panovník vystoupit na oblohu, kdežto okolní stavby původně sloužily jako chrám k uctívání krále a jako pavilony a svatyně k věčným oslavám Džoserových jubileí. Na vápencové bustě ze ztracené sochy krále Džosera (jenž je na památnících nazýván Netzerichet) se dochovalo Imhotepovo jméno a jeho tituly:

Strážce pečeti krále Dolního Egypta, ten, jenž stojí v blízkosti hlavy krále [tj. vezír], představený Velkého paláce, královský zástupce, velekněz Héliopole, Imhotep, tesař a sochař..

Podle nápisů na kamenných nádobách objevených v galeriích asi 30 metrů pod pyramidou lze ještě přidat titul „kněz hlavní předčítatel“. Imhotepovi tedy náležely nejvyšší náboženské i světské úřady ve správě Egypta.

Kromě komplexu stupňovité pyramidy navrhl a postavil i svatyni boha slunce v Héliopoli. Svatyně byla darem krále Džosera a do dnešních dnů se z ní dochovaly jen zlomky vysoce hodnotných reliéfů. Imhotepovo jméno se našlo i v nápisu na ohradní zdi nedokončené pyramidy Džoserova nástupce krále Sechemcheta (2611–2603 př. n. l.). Je to nejmladší historický doklad, jaký o Imhotepovi máme, můžeme tedy usuzovat, že zemřel zhruba před 4600 lety.

Jeho věhlas zkušeného architekta se zasloužil o to, že si ho jako nejvýznačnějšího představitele svého řemesla přisvojili egyptští písaři. Začali ho považovat za původce intelektuální inspirace a údajně jeho jménem bylo papyru svěčeno množství mravoučných pouček. Jedna z těchto zmínek se nachází v částečně pesimistické, částečně hédonistické skladbě známé jako *Harfeníkova píseň*, jejíž nejlepší opis obsahuje Harrisův papyrus 5000 (v Britském muzeu):

Slyšel jsem slova Imhotepova a Hordedefova [syn krále Chufua], jejichž sentence se často citují – a v jakémže stavu jsou dnes jejich pomníky? Jejich zdi jsou povaleny a místa jejich zmizela – jako by nikdy nebyly existovaly.

Jestliže byla píseň původně napsána za vlády krále Intefa, jak se s pýchou tvrdí v jejím úvodu, pak byl Imhotepův pohřební památník v roce 2000 př. n. l. již zchátralý nebo se zcela ztratil. Imhotepovo jméno ovšem žilo dál v jeho spisech, jak to dosvědčuje jiný dokument, taktéž uložený v Britském muzeu. Má za cíl velebit profesionální písaře a činí tak tím, že vybírá uvážlivá dobrozdání, aby ilustroval nesmrtelnost písemnictví:

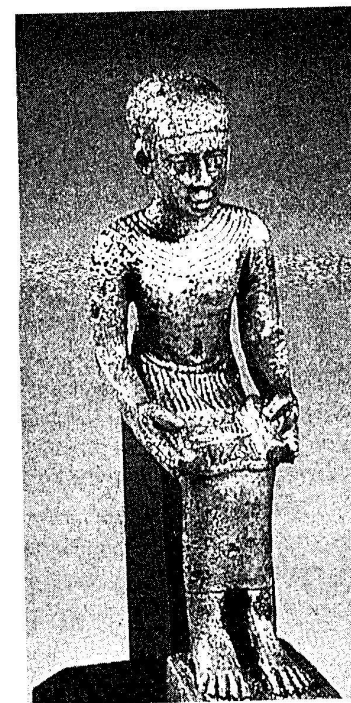

Stupňovitá pyramida v Sakkáře, kterou „historický“ Imhotep postavil pro faraona Džosera (kolem roku 2600 př. n. l.).

Popsaný svitek má cenu větší než dům mistra stavitele či brobka v západní poušti... Existuje dnes někdo, jako byl Hordedef? Je zde někdo další, jako byl Imhotep?... Ti moudří mužové, kteří předpovídali budoucnost... Aťsi odešli a jejich jména v paměti blednou – jejich spisy však vzpomínku na ně udržují.

V jisté chvíli došlo v psychologickém náhledu Egyptanů na Imhotepa a jeho postavení k posunu a jeho role mudrce nabyla na vážnosti tím, že se jeho zrození začalo připisovat přímému zásahu jednoho z hlavních bohů. Imhotep se stal „synem Ptaha“, boha stvořitele z Memfidy, jehož povaha patrona řemesel se k otcovství potomka, jenž získal věhlas svým sochařským uměním, obzvlášť hodila. Hojně doklady mohutného kultu, jenž se soustřeďoval kolem Imhotepa, syna Ptahova, v Memfidě a v Sakkáře, pocházejí z doby sajské (XXVI. dynastie). Na stovkách bronzových sošek je vypořádán v ikonografii jemně zdůrazňující jeho moudrost i jeho božského otce. Bývá zobrazován vsedě s papyro-

Sedící socha Imhotepa jakožto ztělesnění písařské moudrosti (bronz z pozdního období)

vým svitkem na kolenou, oblečený do dlouhé plátěné suknice a s přiléhavou čapkou na hlavě. Onen papyrus můžeme interpretovat jako připomínku pramenů vědní uchovávaných písaři v „Domě života“. Pokrývka hlavy ztotožňuje Imhotepa s Ptahem a kněžské plátěné roucho je symbolem jeho náboženské čistoty.

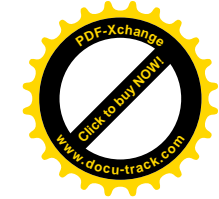
Jeho hlavní chrám stál v severní Sakkáře, vedlejší svatyni měl v Memfidě, jihozápadně od hlavního chrámu Ptahova. V ptolemaiském období se však jeho kult již rozšířil na jih do Théb, kde byl uctíván v Ptahově chrámu v Karnaku. Za vlády římského císaře Tiberia byl Imhotepovi do čtvrté brány před jeho chrámem vytesán podrobný chvalozpěv. V Thébách se dělil o pocty s Amenhotepem, synem Hapuovým, zbožněným „ředitelům všech královských děl“, který žil za vlády faraona

Amenhotepa III. (1403–1365 př. n. l.). V chrámu v Dér el-Medíně v Západních Thébách je Imhotep zobrazen se svou mýtickou matkou Chereduanch, zpodobenou jako bohyně Hathor. Aby se uzavřela posvátná triáda, již měli Egypťané v oblibě, dostává Imhotep manželku, jež se nazývá „Bohova sestra“, Renpetnefret.

Jak se jeho kult šířil, kladl se stále větší důraz na jeho úlohu nejvyššího lékaře, snadno ztotožnitelného s řeckým Asklépiem. Tento aspekt vystupoval do popředí zejména v jeho ptolemaiské svatyni v Západních Thébách, na vrchní terase chrámu královny Hatšepsut v Dér el-Bahrí, a také v Hathorině chrámu v Dendeře, kde ho jeden významný chvalo zpěv domněle spojuje s tamějším sanatoriem. Jinde se setkáváme se snahou jeho zbožštění ještě zvýznamnit, například v jednom z měst v nilské deltě, kde se na Imhotepovu matku Chereduanch, způsobem upomínajícím na povýšení soch Panny Marie u ranných theologů, začalo pohlížet jako na dceru boha, v tomto případě Banebdžedeta, božstva – posvátného berana z Mendétu.

Imhotepův kult se stal útočištěm pro manželské páry, jež si přály mít syna. Dobrý příklad Imhotepovy plodivé moci je vytesán do snad nejnalehavější stély ve sbírce Britského musea. Jedná se o životopis ženy jménem Taimhotep, která se narodila v roce 73 př. n. l. za vlády Ptolemaia XII. Nea Dionýsa. Ve čtrnácti letech se provdala za Pšerenptaha, Ptahova velekněze v Memfidě. Ze tří těhotenství se narodily dcery. Taimhotep a Pšerenptah se spolu modlili za syna k Imhotepovi, synu Ptahovu. Imhotep se Pšerenptahovi zjevil ve snu a navrhl mu: zkrášlení jeho svatyně v Anchtai (memfidská nekropole, kde byl Imhotep pohřben) výměnou za mužského potomka. Pšerenptah tedy nechal zhotovit zlatou sochu a Imhotepově svatyni ji věnoval, nato Taimhotep počala syna. O Imhotepově svátku v roce 46 př. n. l. porodila Taimhotep Pedibasta. Slastí mateřství si však nežívala dlouho, zemřela roku 42 př. n. l. ve třiceti letech věku. Zbývá část stély obsahuje dojemný žalozpěv nad

nevyhnutelností smrti. Navzdory tomu Imhotepův pozitivní zásah změnil onomu manželskému páru život. Právě bezprostřednost, s níž Ptahův syn Imhotep ulevoval lidem od potíží, často zdravotních, mu zajistila popularitu až do římských dob.

VELITEL DŽEHEUTY

Vojenská tažení faraona Thutmoseho III. (1490–1439 př. n. l.) zajistila Egyptu, ať už za pomoci okupačních armád nebo díky příznivé obchodní taktice, moc nad oblastí rozkládající se od Súdánu až k Sýrii. Zvláště jeho bitva se spolkem zemí Blízkého východu před kanaánským městem Megiddem a následné sedmiměsíční obléhání přivodily kapitulaci 330 nepřátelských vladařů. Přesto však byl faraon v Levantě nucen pravidelně předvádět svou vojenskou sílu a syrské armády neustále stíhat trestnými údery. Příležitostně k nám dolehnou zmínky o jeho vojácích, jako například o Amenemhabovi, který při lovu poblíž Eufratu skolil slona, jež ohrožoval královův život.

Nápodobně se můžeme domnívat, že vyhlášeným válečníkem ve faraonově generálním štábu byl i posádkový velitel Džehauty. Z nápisů na jeho hrobce v Thébách můžeme získat představu, jaké měl jako historická osoba postavení:

Provázel krále do všech cizích zemí... dozorce nad severními zeměmi... zásobitel skladišť lazuritu, stříbra a zlata.

Guvernérem na Blízkém východě tedy byl v dobách, kdy byla egyptská nadvláda a moc nad bohatstvím cizích zemí na vrcholu – lazurit přicházel po obchodních stezkách z Afghánistánu a stříbro z dolů v Anatolii. Jeho posmrtná sláva z něj učinila hrdinu eskapády zasazené sice do časů dobovatelských snah Thutmoseho

III., avšak pravděpodobně zcela fiktivní. Pramenem k této legendě je ramesseovský papyrus napsaný nejméně 150 let po Džeheutyho smrti a uložený v Britském museu.

Místem děje je přístav Joppa na pobřeží Palestiny za egyptského obležení. Džeheuty jedná s vládcem Joppy a pokouší se ho přesvědčit, že on, Džeheuty, má v úmyslu zradit a přejít spolu se svou ženou a dětmi do nepřátelského tábora. Vládce Joppy žádá jako důkaz Džeheutyho upřímnosti, aby mu ukázal žezlo Thutmoseho III., jež je uloženo ve stanu nejvyššího egyptského velitele. Džeheuty žezlo přinese, ale jen proto, aby jím vládci Joppy uštědřil omračující ránu do hlavy. Pak ho spoutá kovovými řetězy. Lest, k níž se nyní Džeheuty uchýlil, připomíná příběh o *Ali Babovi a čtyřiceti loupežnících*. Džeheuty přikáže pěti stům vojáků, aby uzavřeli do košů dvě stě mužů spolu s řetězy a pouty a v koších je zanesli do města. Ti tam pak mají spoutat všechny obyvatele. Džeheuty zařídí, aby se k heroldovi krále Joppy dostala informace, že vladařova vojska zajala Džeheutyho a jeho rodinu a že oněch 200 košů představuje část daně, jež je městu určena. Zpráva je doručena královně Joppy, jež přikáže otevřít městské brány a oněch dvě stě košů převzít. Egyptští vojáci pak Joppu obsadí, její obyvatele zajmou a spoutají řetězy. V závěru papyru píše Džeheuty Thutmosemu III. dopis, v němž ho zpravuje o tomto vítězství, jež by, jak navrhuje, mělo posloužit k tomu, aby zaplnilo otroky chrám Amona-Rea.

RAMESSE II. A KRÁLOVNA CHETITŮ

Chrámy, sochy a stély po celém Egyptě od nilské delty až k Núbii vám nedovolí zapomenout, že této zemi kdysi vládl Ramesse II. (1290–1224 př. n. l.). Jeho sídlo v nilské deltě bylo natolik skvělé, že se stalo inspirací k chvalo zpěvům:

... Slunce vychází i zapadá uvnitř jeho bradeb. Jeho západem je Chrám Amonův, jímž chrám Sutehův, bohyně Ašoret mu září na východě a bohyně Védžojet se ukazuje na severu.

Na zdech a pylonech většiny jeho chrámů si můžete ve výjevech i v hieroglyfech přečíst oficiální verzi faraonovy bitvy proti Chetitům, jež se odehrála u Kadeše na řece Orontes v roce 1285 př. n. l. Avšak přese všechno propagandistické úsilí, jež velebí jeho zdatnost, je zřejmé, že mu záměr vypudit Chetity ze Sýrie a Libanonu nevyšel. Po jakési studené válce se Chetitě a Egypťané dohodli na smlouvě o neútočení, jež byla v roce 1269 př. n. l. oficiálně stvrzena jmény božstev obou států. Třináct let nato hlásají stély v Karnaku, Elefantíně a Abú Simbelu mezistátní sňatek Ramesse II. s dcerou Velkého vládce Chetitů (chetitského krále). Tak jako tak, oba arcinepřátelé teď dospěli prostřednictvím právní smlouvy a diplomatického sňatku ke smíru. Egyptské podání předstírá, že Velký vládce Chetitů přičítal sucho, které postihlo jeho zemi, vlivu, jež vykonává Ramesse II. na chetitského boha bouře, a rozhodl se poslat do Egypta svou dceru spolu s bezmeznými dary. Faraon intervenuje u boha Suteha, aby po dobu princezniny cesty stáhl z oblohy bouře. Když dcera chetitského krále dorazila do Egypta, byl faraon uchvácen její krásou. Vyhlásil, že se má stát „manželkou krále, Maat-Nefru-Re“. K ní se, jak se zdá, připojila ještě druhá chetitská princezna, která se stala další manželkou Ramesse II. a dožila své dny v královském harému ve fajjúmské provincii.

Tisíc let po tomto historickém sňatku můžeme díky ptolemaiské stéle, uchovávané v museu v Louvru, sledovat, jak Ramesse II. a královna Maat-Nefru-Re vstupují do legendy. Stéla byla objevena v dnes již zmizelé svatyni poblíž Chonsova chrámu v Karnaku, jedná se o podvrh kněží, kteří historická fakta o chetitské princezně

znali, a dokonce se upomněli i na její egyptské jméno. Stéla měla, jak se zdá, dvojitý účel: jednak podtrhnout hierarchický řád dvou podob boha Chonse a jednak, tváří v tvář nedávnému dobytí Egypta Peršany a Řeky, dát průchod rafinovanému nacionalismu tím, že zasazuje příběh do časů Ramesse II., kdy zemi vládl faraon, jenž byl rodilým Egypťanem.

Stéla začíná sjednocením královské titulatury Ramesse II. a Thutmoscho IV. Ramesse II. se pak prý nachází v Naharinu, oblasti na Horním Eufratu. Z historického hlediska se Ramesse II. nikdy nesnažil držet krok s tím, čeho dosáhli Thutmose I. a Thutmose III., kteří vztyčili stély až na březích Eufratu, neboť jeho ambice v severní Sýrii zmařili v bitvě u Kadeše Chetitě. Na naší stéle nieméně přijímá Ramesse hold v podobě drahých kovů, lazuritu, tyrkysu a vzácného dřeva. Vládece Bachtanu staví do čela svých darů vlastní dceru. (Bachtan jako lokalita by mohl být čistě imaginární, ale

*Žulová blava
a ramena
faraona
Ramesse II.
(1290–1224 př.
n. l.), jehož
spojenectví
s Chetitý posílil
diplomatický
sňatek.*

lze obhájit i názor, že se jedná o Baktrii.) Ramesse II. uchvátí její krásou a uděluje jí titul „Velká královská manželka, Nefru-Re“.

Později, právě když Ramesse II. slavil v Thébách „Krásný svátek Údolí“ k poctě Amona-Rea, přijel z Bachtanu posel s dary pro královnu Nefru-Re. Přinesl však i neblahou zprávu, že královnina sestra onemocněla nebezpečnou chorobou. Sestra je označována jménem Bentreš, které může být dílem egyptské a dílem kanaánské a znamená „Dcera radosti“. To by bylo obdobou skutečného jména dcery manželky Ramesseho II. Bint-Anat. Ramesse II. povolá vědecký tým z Domu života a hodnostáře svého paláce, tedy shromáždění špičkových učenců, lékařů a mágů. Z nich je vybrán královský písař Džeheutyemhab a poslán do Bachtanu, aby příčinu choroby princezny Bentreš zjistil. (Na starověkém Blízkém východě měli egyptští lékaři skvělou pověst – je pravda, že za perské nadvlády nad Egyptem, krátce předtím než byla tato stéla zkomponována, trávil hlavní lékař Vedžahorresne čas na dvoře krále Dáreia I. v Íránu.) Džeheutyemhab stanoví diagnózu – Bentreš je posedlá zlými duchy, s nimiž může zápolit pouze některý z bohů. Bachtan je natolik daleko, že žádost o božskou pomoc dolehne k Ramesseho uším až necelé tři roky poté, co se o nemoci princezny Bentreš poprvé doslechl.

Na tomto místě žádá Ramesse o radu boha Chonse, syna Amona-Rea a Mut, a za Bentreš se u něho přimlouvá. První a nejstarší Chonsovou podobou je „Chonsu v Thébách Neferhotep“. Kněží však události zmanipulují tak, že odpověď přichází od zvláštního vtělení tohoto boha, nazývaného „Chonsu-uskutečňovatel-plánů“, jenž vládne uměním vymítat „démony chorob“. Na základě rituálních znamení (příkývnutí), jež učiní bohova socha, je rozhodnuto poslat „Chonse-uskutečňovatele-plánů“, chráněného kouzelnými amulety od staršího Chonse, s velikou flotilou a také s koňmi a povozy do Bachtanu. Jakmile bůh po

sedmnácti měsících k Bentreš dospěje, jeho léčebná moc ihned zapůsobí a princezna se zcela uzdraví. Největší duch, který její nemoc způsobil, nyní uzná Chonsovu nadřazenost a boha kupodivu přesvědčí, aby vladaře Bachtanu přiměl, ať k jeho počtě (tj. k počtě onoho ducha) zasvětit jeden sváteční den.

Vládce Bachtanu se pak zdráhá poslat sochu boha zpátky a ponechá si ji ve své zemi tři roky a devět měsíců. Pak má ale sen, v němž k němu bůh v podobě zlatého sokola přilétne ze své svatyně, vylétí vysoko k obloze a odlétá směrem k Egyptu. Vládce si uvědomí svůj omyl a posílá sochu s hojnými dary zpět do Théb. „Chonsu-uskutečňovatel-plánů“ odevzdá po příjezdu tyto dary staršímu „Chonsovi v Thébách Neferhotepovi“ – až na pár maličkostí, jež si jako odměnu za svízelné putování ponechají jeho kněží.

FANTASTICKÉ POVÍDKY

Příběhy v tomto oddílu jsou vybrány jako doklady toho, jak divy magie, exotická místa a neobyčejná dobrodružství posloužily písařům coby skvělá příležitost uniknout z rutiny všedního života. Třebaže obsah těchto papyrů náleží k ceněnému odkazu starověkého egyptského písemnictví, pocházejí tyto příběhy z repertoáru vypravěčů. Ústní podání, z něhož vyrůstaly, bylo prostředkem zábavy egyptských vesničanů. Jakkoli nabyly tyto příběhy v úpravě písařů vybroušené podoby, prostými zdroji, z kterých povstaly, nikdy nepohrdaly. Vezír Ptahhotep, autor souboru moudrých průpovědí *Naučení Ptahhotepa*, o tom zhruba kolem roku 2400 př. n. l. říká: „Umění dobré mluvy je zajisté vzácnost, tím však není vyloučeno, že se s ním neshledáte v ústech žen, které otáčejí kameny mlýnků.“

Cyklus povídek o kouzlech situovaných do éry pyramid za rané IV. dynastie (kolem 2550 př. n. l.) se dochoval v Berlínském papyru 3033, jemuž se běžně říká Papyrus Westcarův – po anglickém cestovateli, který tyto papyry získal za své cesty do Egypta v letech 1823–1824. Dokument je psán klasickou egyptštinou Střední říše (kolem 2040–kolem 1783 př. n. l.), i když papyrus sám je poněkud pozdějším opisem pocházejícím

z počátku 16. století př. n. l. Obsažné historické pasáže tohoto cyklu legend prokládá písař zábavnými partiiemi, které se soustřeďují kolem velkých mágů, jejichž věhlas v době, kdy byl papyrus napsán, přetrvával už téměř tisíciletí. Původně zde bylo pět povídek, první z nich je však téměř ztracená a druhá žalostně zlomkovitá. Začneme tedy povídkou třetí, v níž se syn krále Chufua (vládl kolem roku 2550 př. n. l.), stavitele Velké pyramidy v Gíze, chystá vyprávět o divu, jenž vykonal jistý kouzelník za časů vlády krále Snofreva, Chufuova otce.

DŽADŽAEMANCH A JEHO MOC NAD VODOU

Král Snofrev – faraon, jenž je dobře doložen v historických nápisech a který byl plodným stavitelem pyramid v Médúmu a Dášúru – se jednou zmožený nudou toulá kolem svého paláce. Pošle pro Džadžaemancha, svého vrchního kněze-předčitatele. Ve starém Egyptě zněl tento titul doslova: „Ten, jenž nese obřadní svitek“. Jinými slovy, byl to úředník ustanovený k tomu, aby držel obřadní papyry, většinou v souvislosti s náboženskými úkony nebo pohřby. Mohlo to být při četbě liturgie v chrámu nebo když se odříkávalo zaklínadlo k „otevření úst“ u hrobky, kde byla mumifikovanému mrtvému tělu magicky navracena schopnost života.

V tomto konkrétním případě má však Džadžaemanch úlohu dvorního kouzelníka a v papyru, který drží, jsou zapsána jeho tajná kouzla. Snofrev svého kouzelníka žádá o nějaké nápady, jež by mu rozptýlily nudu. Džadžaemanch se domnívá, že se král potřebuje nadýchat čerstvého vzduchu v příjemném okolí palácového jezírka, kde ho potěší pohled na ptactvo a krajinu, zvláště budou-li před jeho očima po hladině veslovat krásné dívky z jeho harému. Král má za to, že je to skvělý nápad a poručí, aby do lodi nastoupilo dvacet dívek, které dosud nerodilý, jejichž vlasy jsou půvabně spleteny a jež mají po-

stavy půvabných tvarů. Ještě víc vzruší královu mysl jeho vlastní pokyn, aby se dívky místo do běžných plátěných šatů oblékly jen do sítí z fájánsových korálků. Dostanou vesla potažená lístkovým zlatem a počnou před faraonem veslovat tam a zpátky.

Vše se daří, dokud první veslařka, pohrávajíc si se svými spletenými vlasy, neztratí v jezeře přívěsek ze spony, zhotovený ze vzácného tyrkysu. (Některé z těchto přívěsků ve tvaru ryb se dochovaly v musejních sbírkách.) V rozrušení přestane veslovat a loď se zastaví. Když Snofrev zjistí, co se stalo, nabídne se, že ztracený přívěsek nahradí jiným, jen aby se mohlo veslovat dál. Víme, že vysílal výpravy do oblasti Maghary na Sinaji, kde se tyrkys těžil, a že ho tedy měl slušné zásoby. Dívka, jež užije hovorovou frázi, odpoví: „Mám radši hrnek svůj než jiný, jenž se mu podobá,“ což znamená, že ztracený tyrkys, jak má za to, byl neobyčejně cenný a nic se mu nevyrovná. Král Snofrev se poněkud nedůtklivě obrátí na svého kouzelníka a víceméně mu oznámí, že tahle vycházka byl jeho nápad, a tudíž by toto dilema mohl vyřešit on. Džadžaemanch tak poslušně učiní a vyřkne zaklínadlo (které, což je k vzteku, papyrus neprozrazuje). Jezero je více než šest metrů hluboké a na ona magická slova se zpoloviny pozvedne, vytvoří vodní stěnu zvedající se do výše 12 metrů, a odhalí tak dno i přívěsek. Džadžaemanch přívěsek vyzvedne a vrátí dívce. Pomocí jiné magické formule pak uvede jezero znovu do původního stavu. Tato vzrušující událost se stane záminkou k oslavnému hodokvasu a Džadžaemanch je za svou magickou moc dobře odměněn.

DŽEDI A JEHO MOC NAVRACET ŽIVOT

V další povídce vypráví princ Hordedef – další Chufuův syn a muž, který získal posmrtný věhlas jako moudrý autor spisu životních ponaučení – svému otci o úžasných

magických schopnostech jednoho z jeho poddaných. Chufua to zaujme, zvláště pak když se doslechne, že tento kouzelník jménem Džedi ví o tajných komnatách ve svatyni boha moudrosti Thovta, neboť sám Chufu se dlouho pokouší něco se o nich dovědět, aby mohl vystavět jejich architektonickou repliku v jednom ze svých vlastních chrámů. Princ Hordedef se tedy plaví na jih od Memfidy do města Džed-Sneferu, kde Džedi žije. Džedi se těší pevnému zdraví a má obrovský apetit – denně 500 bochníků plus půlku vola a 100 džbánů piva – na člověka, který dospěl do věku 110 let (u starých Egyptanů to byl dokonalý věk), to není zrovna špatné. Když k němu princ v nádherných nosítkách dorazí, leží Džedi natažený na rohoži před domem a nechává se masírovat olejem. Po složité výměně zdvořilostí shromáždí své vzácné svitky a vydá se s Hordedefem do královského sídla.

Džedi vejde do hlavního nádvoří paláce a je přijat králem Chufuem, jenž ho dychtí spatřit, jak předvádí některá ze svých velkolepých kouzel, při nichž, jak se doslechl, sceluje rozčtvrcená těla. Džedi se uvolí kouzlo předvést a Chufu zcela otrle přikáže, aby přivedli vězně, jenž poslouží jako asistent. Tu Džedi hbitě prokáže svou lidskost, neboť odmítne konat své kouzlo na člověku s námitkou, že lidské plemeno je „zářný dobytek“ – odvolává se tak na pojetí lidstva jako stáda boha stvořitele. Vězně tedy nahradí husa. Je sřata a její hlava je položena na východní stranu nádvoří, kdežto tělo na stranu západní. Džedi vysloví kouzlo, jehož se opět nedočteme. Husí tělo kolébavě ťapká k hlavě, jež také ožívá, pak se obě části spojí a husa zakejhá. Stejný úspěch se dostaví i v případě brodivého ptáka (snad plameňáka) a vola. Dřívější zmínku o tom, že si Džedi dokáže ochočit divokého lva, tak aby mu chodil v patách, pisař tohoto papyru však bohužel nerozvádí.

Chufu nyní přivede řeč na počet tajných komnat v Thovtově svatyni. Džedi popírá, že by on sám odpověděl znal, říká však, že ji lze nalézt v truhle ve skladišti svatyně slunečního boha v Héliopoli. Džedi dále není předurčen, aby onu truhlu do paláce doručil.

Do povídky je nyní zakomponováno proroctví týkající se budoucí změny královského rodu, kterou v dějinách představuje nástup V. dynastie kolem roku 2465 př. n. l. Džedi králi Chufuovi praví, že truhlu přinese manželka kněze slunečního boha, žena jménem Ruddedet, která porodí tři děti počaté samotným Reem. Jim pak připadne trůn Egypta. Chufu je těmito slovy sklíčen, avšak Džedi ho utěší a prozradí mu, že Chufuův syn a vnuk trůn zdědí, ještě než se věštba naplní. (Ve skutečnosti bylo nástupnictví za IV. dynastie složitější, než jak uvádí Džediho proroctví – papyrus nechává stranou otázku Chufuova okamžitého nástupce Radžedefa, který si postavil pyramidu v Abú Roášu severně od Gízy, a posledního vládce, Šepseskafa, domněle považuje za příliš bezvýznamného, než by s ním počítal.) Ruddedet porodí, prohlašuje Džedi, počátkem zimy, až ustoupí nilské záplavy. Chufu, jenž chce navštívit hlavní svatyni boha Rea v Sachbu a ono narození, s nímž se, jak se zdá, smířil, oslavit, praví Džedimu, že cesta bude svízelná, neboť „Nilské rameno Dvou ryb“ v deltě řeky, které musí na své pouti překonat, bude prázdné. Džedi Chufuovi poví, že způsobí kouzlem, aby se ve vyschlém řečišti objevilo na dva metry vody, a že tedy v cestě nic bránit nebude. Odměnou za kouzla a proroctví je Džedimu vyhrazeno místo na královském dvoře u prince Hordedefa a je mu dopřán ohromný příděl jídla.

ZAKLETÝ OSTROV

Těto povídce egyptologové běžně říkají *Ztroskotaný námořník*, starověký pisař však jistě klade větší důraz na exotiku tajemného ostrova a na nadpřirozené bytosti, jež tam žijí. Pramenem tohoto dobrodružného příběhu je papyrus uložený v museu v Moskvě a pocházející z klasického období egyptské literatury, z doby Střední říše. (Podrobně vzato, vznikl pravděpodobně někdy v 11. století před naším letopočtem.) Závažnou okol-

ností je, že právě v tomto období prožívala egyptská civilizace rozmach faraonské moci v Núbii, na jih od žulového pomezí u Asuánu. Zesílil dozor nad zlatými doly a v okolí druhých nilských peřejí se budovaly masivní pevnosti. Navíc zavládl průzkumnický duch a královští zmocněnci byli vysíláni do Súdánu, aby prozkoumali výnosné obchodní cesty.

Na začátku *Pobádky o trosečnickovi z tajuplného ostrova* se vrací z výzkumné výpravy do Núbie nejmenovaný vyslanec. Z historických nápisů, jako je vlastní životopis správce Harchufa (kolem 2240 př. n. l.) vytesaný na přední straně jeho hrobky v Kabbet el-Hava v Asuánu, víme, po jakém přepychovém zboží pro faraona se pátralo – po kadidlu, ebenu, sloních klech a panteřích kůžích. Vyslanec je velmi sklíčený, neboť na své výpravě očividně neuspěl a obává se, jak králi vysvětlí, že jeho loď, jež měla přivést vzácné zboží, zeje prázdnotou. Muž z jeho doprovodu – onen pravý „ztroskotaný námořník“ tohoto příběhu – ho nabádá, aby se na věc díval ze světlejší stránky. Výprava cestou neutrpěla žádné ztráty na životech, z Núbie bezpečně vyvázla a nyní se nachází už na egyptské straně první nilské peřeje. Námořník trvá na tom, že vyslanci povypráví dobrodružnou historku, jež se mu kdysi přihodila.

Byl na výpravě, jež měla namířeno ke královským dolům a dala se cestou, při níž se museli plavit po Rudém moři. Loď měli impozantní, šedesát metrů na délku a čtyřicet na šířku. Jeho společníci (celkem to bylo 120 námořníků) byli nebojácní muži, kteří se neděsili přírodních živlů a dokázali předpovědět, kdy se schyluje k bouři. Přišel však příliš náhlý poryv větru a zdvihl vlnu čtyři metry vysokou, takže – jak se v papyru praví – „loď zemřela“. Celá posádka utonula v moři, kromě jeho samotného, jehož moře vyvrhlo na pobřeží jakéhosi ostrova.

Po tři dny se skrýval pod ochranou stromů, dokud ho žízeň nedonutila ostrov probádat. Zjistil, že ztroskotal v učiněné rajske zahradě – všude kolem rostly zralé fíky,

hrozny, zelenina a okurky a byla tam hojnost ryb a ptactva. Když se dosyta najedl, zažehl oheň a na důkaz vděčnosti za svou záchranu obětoval bohům zápalnou oběť. Dým však zřejmě prozradil, kde se nachází, neboť v tu ránu se stromy začaly kácet k zemi a zdálo se, že se celý ostrov otřásá. K svému ohromení spatřil, jak se k němu blíží obrovský had, dlouhý šestnáct metrů. Byl to legendární tvor: pokrývaly ho zlaté šupiny, obočí měl z lazuritu a měl, jako bůh, vous, jenž mu visel dolů v délce jednoho metru.

Had, jenž uměl mluvit lidskou řečí, se vzepjal a žádal po námořníkovi vysvětlení, jak se na ostrov dostal. Hned připojil i výhrůžku, že pokud nedostane okamžitou odpověď, vychrlí na námořníka plamen a sežehne ho na popel. Ohromený námořník hrůzou sotva koktal. Had se začal chovat laskavěji, uchopil námořníka do tlamy, a aniž ho poranil, zanesl ho do svého příbytku. Uklidněný námořník mu vyprávěl příběh o ztroskotání (v podobě, jež se téměř doslova shoduje s původním líčením – jde o rys společný tradici poesie nebo vyprávěčství). Had námořníkovi pověděl, že ho božská síla zanesla na „ostrov Ka“. Tento výraz se nesnadno překládá – *ka* je životní síla člověka zrozená v tyž okamžik jako fyzické tělo, avšak přetrvávající tělesnou smrt jakožto duchovní entita. Jistý egyptolog přišel s návrhem, že by možným přetlumočením mohlo být označení „ostrov fantomů“. Nicméně jelikož *ka* je magická síla schopná zhmotňovat neživé obrazy např. chleba, džbánů s pivem, kadidla, oděvů a zvířat, označení „zakletý ostrov“ pravděpodobně vystihuje to, co měl had na mysli. Pak se námořník doví, že jeho pobyt na ostrově potrvá čtyři měsíce, dokud kolem nepoplují jeho přátelé a nezachrání ho. Had zdůraznil, že se námořník dostane až domů a že zemře ve svém městě. V Egyptě byl pohřeb nanejvýš důležitý, neboť jedině tehdy bylo lze vykonat náležitý pohřební rituál. Had také poznamená, že jakmile se octne v lepší situaci, pocítí úlevy mu neštěstí, které prožil, vynahradí.

Nubijský projev úcty, o němž se zmiňují námořník a obrovský had v povídce o zakletém ostrově. Obzvláště si povšimněte opice šplhající žirafě po krku. (Rechmírova hrobka, Západní Theby, okolo 1450 př. n. l.)

Pak v rámci námořnickovy povídky vypráví svůj příběh had, což rozptýlí chmurnou náladu králova vyslance. Vypravěčský trik s příběhy uvnitř příběhů, jež se zde v jednoduché podobě objevuje už v době před 4000 lety, je základem i těch nejrafinovanějších úskoků princezny Šeherezády v *Příbězích tisíce a jedné noci*. Na Zakletém ostrově původně žilo sedmdesát pět hadů. Jednoho dne zahubila všechny ostatní padající hvězda (jedná se pravděpodobně o zmínku o meteoritu), jež je sežehla plameny. Jediný had, který přežil, byl sklíčený, ale nakonec svůj zármutek překonal. Námořníkovi však sděluje úvahy o radostech rodinného života. Námořník, jehož hadův příběh dojme, se netají tím, že bude po návratu do Egypta šířit chválu na velkodušnost, jakou had projevil vůči cizincům, jako je on sám, a že mu na ostrov pošle náklad vzácného zboží – vonného oleje a myrrhy. Had se smíchem odpovídá, že ostrov skýtá více vzácného zboží, než by námořník vůbec kdy mohl na vlastní

oči spatřit. Sám sebe nazve „vladařem Pwénetu“ – země, ležící u řeky Atabry, odkud Egypt získával kadidlo, zboží a plodiny rovníkové Afriky – a co víc, jakmile námořník odpluje, celý ostrov zmizí ve vlnách Rudého moře. (Tímto chytrým tahem se vypravěč samozřejmě pojišťuje, že se nenajde nikdo tak nízce prozaický, aby si fakta námořnickova příběhu ověřoval.)

Po čtyřech měsících proplouvala poblíž ostrova loď s posádkou a námořník, který vylezl na vysoký strom, ji přivolal. Dobrotivý had ho na cestu obdaroval hojným nákladem myrrhy, oleje, vonných masť, léčidel, žirafích ocasů, sloních klů, chrtů, opic a paviánů. Přesně tyž druh zboží přicházejícího do Egypta z jižních krajín spatříte, když se na západním břehu v Thebách podíváte na zdi chrámu královny Hatšepsut v Dér el-Bahrí a skalní hrobky vezíra Rechmireho. Dva měsíce poté – přesun z Rudého moře na Nil odbyl vypravěč mávnutím ruky – dospěl námořník do královského sídla a své zboží předal. Faraon ho odměnil otroky a učinil ho hodnostářem paláce. Ironie úspěšného závěru námořnickova dobrodružství v porovnání s žalostným nezdařem vyslance, jemuž námořník příběh vypráví, spěje k trpkému konci. Vyslanec se uchyluje k analogii mezi marností toho, podáme-li za úsvitu vodu huse, jež má být po ránu zaříznuta, a beznadějností v jeho případě, kdy se ho snaží rozveselit krátce předtím, než se setká s faraonem.

Aby bylo zřejmé, že se příběh uzavřel, končí papyrus slovy: „Dospěl od počátku ke konci, právě jako tomu bylo v rukopise – v díle písaře vynikajících prstů, Imenyho syna Imenaa, ať žije, ať se mu daří, ať je zdrav.“

BATOVY PROMĚNY

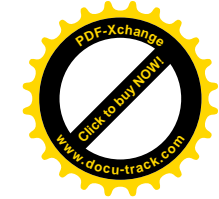
V Britském museu je uchováván papyrus (č. 10183), jemuž se běžně říká *Pobádka o dvou bratrech*. Hieratickým písmem ho bez nejmenší chybičky napsal písař Inena, který žil zhruba v poslední čtvrtině 13. století př. n. l. Je

to spletitá směs mythologie, folkloru a humoru. I když se některé události mohou zdát přitažené za vlasy, nikdy tu nejsme daleko od lidských emocí a slabůstek.

Dva bratři, Anup (starší) a Bata bydlí v témže domě. (Skutečnost, že nesou jména egyptských božstev, je mlhavě spojuje se světem mýtů prostřednictvím legendy o šakalu Nomeovi z Horního Egypta, tak jak se dochovala v pozdějším a spletitém dokumentu známém pod názvem Papyrus Jumilhac.) Anup má manželku, jejíž jméno se bohužel nikdy neuvádí. Bata s nimi sice bydlí, spí však ve stáji s dobytčkem a je v domě jakousi děvečkou pro všechno, zhotovuje Anupovi oděv a nese na bedrech celou tíži zemědělských prací. Jeho nevyčerpatelná síla mu získala příznivou pověst. Má dar rozumět řeči domácích zvířat, o které se stará, a tak, řeknou-li mu: „Tráva na tom a tom místě má lahodnou chuť,“ vezme je na to místo na pastvu. To se pak příznivě odráží ve vyšším počtu narozených telat.

Jednoho dne v čase orby, když bratři na poli sejí ječmen a pšenici dvouzrnku, dojde jim zásoba zrna. Pošlou tedy pro další setbu Batu. Doma Bata zastihne bratrovu ženu, jak si splétá cop, a poněkud panovačně ji žádá, aby vstala a zrno mu co nejdříve donesla. Nijak nepřekvapí, že mu švagrová odsekne, ať ji nevyrušuje, když vidí, že se právě češe, a jde si do truhly, jež slouží jako sýpka, nabrat zrno sám. Bata popadne objemný džbán, aby zrno donesl co nejlépe. Bratrova žena se ho táže, kolik toho nese, a on odpoví: „Tři pytle ječmene a dva pytle pšenice.“ Byl by to úctyhodný náklad rovnající se sedmi měřicím. Když bratrova žena vidí, jakou má Bata sílu, vznítí to v ní pohlavní žádostivost. Vrhne se na Batu a praví, že se jim naskýtá příležitost strávit spolu hodinu na loži. Naléhá na něj, že se mu to vyplatí a že mu pak ušije šaty z jemné látky. Bata, jehož mravní zásady takový návrh přímo zděsí, se rozlítí jako leopard. Nehodí se, aby měla takové zlotřilé myšlenky, on přece u ní a svého staršího bratra žije jako jejich syn. Slíbí však, že o té věci nikomu slovem nic neprozradí, a vrátí se na pole za

Anupem. Večer se Bata vypraví do své stáje, aby se uložil k spánku.

V epizodě, jež je dokladem prohnání Anupovy manželky, platí Bata za to, že jejím návrhem zhrdl, strašlivou daň. Než se domů vrátí Anup, zařídí jeho žena vše tak, aby se zdálo, jako by se jí někdo pokusil mrzce znásilnit. Nezapálí oheň, ale nechá dům ponořený do tmy, což Anupa, když se objeví, uvede do rozpaků. Obvykle mu žena při návratu leje vodu na ruce, dnes však ne. Namísto toho ji Anup zastihne, jak leží na posteli, vypadá, jako by zešilela, a právě zvrací (zvracení si přivodila tak, že spolýkala tuk a sádlo). Snad to způsobil otřes z pohledu na manželku v tak zuboženém stavu, že se Anup zmohl jen na hloupou otázku: „Kdo to s tebou mluvil?“ V tu ránu žena převrátí naruby vše, co se stalo, a dští vražedná slova na adresu Batova charakteru. Vypraví Anupovi, že ji jeho mladší bratr ponoukal, aby si rozpletla cop a strávila s ním hodinu na loži. V její verzi to byla právě ona, kdo se vzepřel a namítal, že jsou s Anupem jako jeho rodiče, načez se Bata toho, co navrhoval, zalekl a ztloukl ji, aby Anupovi nic nevyzradila. Vyzývá manžela, aby Batu zabil, jinak že zemře ona.

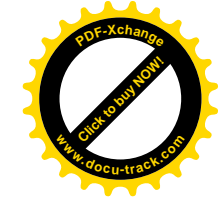
Nyní dá Anup najevo svůj hněv. Jelikož Bata dosud nepřihnal dobytek domů, skryje se s kopím v ruce za vraty stáje a chystá se bratra zabít. Život však Batovi zachrání kráva, jež kráčí ke stáji jako první v řadě, neboť ho varuje, že se za vraty skrývá Anup a že má zbraň. Bata zahlédne bratrovy nohy a dá se na útěk, Anup v patách za ním. Bata se pomodlí za spravedlnost k Reovi-Harachteji a bůh stvoří mezi oběma bratry vodní plochu hemžící se krokodýly, aby je oddělil a ochránil Batu až do následujícího rána. Bata, nyní v bezpečí, se Anupovi důrazně brání, že je nevinný, a vylíčí mu, jak se události seběhly doopravdy. Obviňuje bratra, že se ho chystá probodnout jen na základě neověřeného svědectví mrzké děvky. Zapřísahá se Re-Harachtejem, že mluví pravdu, a na důkaz pravosti své přísahy si rákosovým nožem utne falus. Pohodí ho do vody, kde ho jako lahůdku

slupne sumec. Bata vinou ztráty krve postupně slábne a vzbudí lítost v bratrovi, jenž tam nyní stojí v slzách a kvůli krokodýlům nemůže na druhý břeh, kde stojí Bata.

Bata naposledy promlouvá k Anupovi, říká mu, že nemůže zůstat, ale že půjde do Údolí pinií. Pokud mělo ono místo vyvolávat představu nějaké skutečné zeměpisné oblasti, pak to byl Libanon. Bata prohlašuje, že si vyjme srdce a položí je na vršek piniového květu. (Jak bez něj vyžije, to se v textu nerozvádí.) Žádá Anupa, aby se ho vydal hledat, – neboť bude-li onen piniový strom poražen, to potom zemře i Bata –, a jeho srdce zachránil. Vloží-li Anup Batovo srdce do nádoby s vodou, pak si Bata vynutí pomstu na tom, kdo ho zabil. Znamením, jehož se Anupovi dostane, pokud Batu stihne neštěstí, bude to, že mu ve džbánu, jež bude mít v rukou, náhle vykvasí pivo. Bata odchází do Údolí pinií, kdežto Anup, posypaný prachem na znamení zármutku, kráčí domů. Zabije svou ženu a její mrtvolu beze všech cirátů pohodí hladovým psům.

Mezitím si Bata, jehož srdce spočívá na piniovém květu v Údolí pinií, postaví dům a v něm osaměle žije. Dosavadní bizarní zápletky je jen odrazovým můstkem k úniku do světa naprosté fantazie. Bata se setkává s devaterem bohů, *enneadou* slunečního boha, kteří oně oblasti vládnou stejně jako Egyptu. Bohové Batovi sdělují, že jeho pověst je očištěna, že se ničím zlým neprovinil a navíc že Anup ženu, jež ke vší té bídě zavedla příčinu, zabil. Re-Harachtej chce Batu zbavit osamělosti a přikazuje bohu Chnumovi, aby mu stvořil manželku. Chnum vytvaruje ženu úžasné krásy, v jejímž těle spočívá esence samotných bohů. Uvážíme-li, jaká neštěstí pak na Batu přivolá, naskytá se více než letná podobnost s řeckou legendou o Pandóře, kterou na Diův příkaz stvořil Héfaistos, aby se stala zhoubou lidstva. Jakmile Chnum Batovu manželku (další bezejmenná žena) dotvoří, předpoví jí Sedmero Hathor (bohyně související s osudem), že zajde násilnou smrtí. Nemůžeme si nevšim-

nout anomálie tohoto manželského svazku, v němž se Bata, jenž se sám vykastroval, náhle octl po boku sexuálníě přitažlivé ženy.

Jednoho dne Bata své manželce svěří tajemství, že jeho srdce spočívá na vrcholu piniového květu. To se má stát jeho zhoubou. Říká jí to, protože má strach, aby ji nesmetlo moře, až se bude procházet po pobřeží. Musí přiznat, že zranitelnost by mu mohla být na překážku, a on by ji proto nebyl s to zachránit. Nedlouho po tomto varování se, v době, kdy je Bata na lovu v poušti, začne moře vzdouvat a sápat se po jeho ženě, která si vyšla na procházku. Manželka prchá do domu, avšak pinie, jež roste vedle domu, moři pomůže a zachytí její voňavou kadeř. Moře pak kadeř odplaví a vyvrhne ji na březích Egypta, kde jsou v plné práci faraonovy pradleny. Veškeré oděvy, které pradleny praly, nasáknou parfémem z ženiných vlasů a faraon si na ten pach stěžuje. Představený pradlen nakonec najde onu kadeř. Písaři vyloží, co tato situace znamená: kadeř prosycená esencí bohů náleží dceři Rea-Harachteje a do Egypta přibyla proto, aby faraonovi dodala odvahy po oné ženě pátrat a z Údolí pinií ji odvést. Voják první výpravy, jež je vyslána, aby ženu do Egypta přivedla, Bata v Údolí pinií do jednoho pobije. Další výpravu vojska a vozů doprovází žena, která má Batovu manželku pomocí skvostných šperků zlákat, aby zanechala drsného života v Libanonu a zaměnila ho za zjemnělost egyptského královského dvora. Plán se zdaří a Batova žena přichází do Egypta, kde si ji zamiluje faraon a dopřeje jí ve svém paláci vysoké postavení. Faraon se dozví o tom, že Batovo srdce spočívá na květu pinie, a vydá rozkaz onu pinii porazit. V tom okamžiku se Bata skácí mrtev k zemi.

Den nato uvidí Anup, jak mu ve džbánu kvasí pivo, a pozná v tom znamení zkázy, o němž hovořil Bata. Vydá se na cestu do Údolí pinií a najde Batu v jeho domě mrtvého. Hledání Batova srdce trvá Anupovi déle než tři roky, nakonec je však najde změnčené v plod, aby

zůstalo v bezpečí. Anup je ponoří do nádoby s vodou a Batovo tělo sebou začne cukat. Anup potřísni Batovi vodou rty, Bata se pak napije a srdce je mu navraceno.

Prozatím se Bata proměňoval z mužného mladíka v eunucha a v mrtvolu, přijdou však další proměny. Chce se pomstít na své ženě a rozhodne se cestovat do Egypta v podobě nádherně zbarveného býka. Anup přijede nazpátek býkovi na hřbetě a oba se vypraví do královského sídla. Faraon je krásou býka okamžitě uchvácen a odmění Anupa zlatem a stříbrem. Faraon býka Batu hýčká, oslavuje a obskakuje. Jednoho dne stane býk tváří v tvář ženě svého dřívějšího lidského já. Zděsí ji, když jí vypoví, že on je Bata a že se jí přišel pomstít za to, že nechala porazit onen piniový strom. Pak odejde, jeho žena však kuje pikle, jak tuto hrozbu, jež nad ní visí, zničit. Když faraon při hostině „přebere“, vyláká z něj slib, že jí dá k snědku připravit býkova játra. Později faraon svého slibu lituje, nemůže ho však vzít zpátky stejně jako Héródés, uchvácený Salómé, neměl moc zrušit příkaz, aby byl sťat Jan Křtitel. Den nato je býk Bata poražen jako obětina, když však muži nesou jeho tělo skrze královu velkou bránu, vyroní Bata ze své odřáté šíje dvě kapky krve. V noci vyrostou v bráně dva obrovské avokádové stromy. Faraon to pokládá za příznivou okolnost a na jejich počest je uspořádána slavnost.

Zadlouho poté se faraon ukáže lidu při oficiálním vystoupení ve svém ceremonálním „okně“ – na vyvýšeném pódiu, jaké se dobře uchovalo coby spojovací článek mezi palácem a pohřebním chrámem Ramesse III. v Medínet Habu na západním břehu Théb. Poté si s Batovou manželkou, nyní svou první královnou, vyjede ve zlatém voze na obhlídku avokádových stromů. Zatímco královský pár odpočívá v jejich stínu, vyjeví Bata své ženě, že se z býka proměnil v avokádové stromy a že je stále naživu a touží po pomstě. Žena opět využije svých půvabů i své lstivosti a přiměje faraona, aby nechal stromy porazit a zhotovit z nich nábytek. Když

pozoruje tesaře, jak se činí podle králova příkazu, odštipne se tříška a vletí Batově ženě do úst. Žena ihned otěhotní a po patřičné době porodí syna, jímž, aniž kdo tuší, není nikdo jiný než její bývalý manžel Bata. Faraon je bez sebe radostí. Znovuzrozený Bata se těší úctě, a jak dospěje, je poctěn titulem „králův syn země Kuš“, čímž jsou mu dány na starost nesmírné zdroje zlata v Núbii, a je prohlášen za následníka trůnu. Když faraon zemře, nastoupí Bata na trůn a svolá nejvyšší hodnostáře Egypta. Vypráví jim o svých dobrodružstvích a proměnách. Pak je přivedena jeho „manželka-matka“ a soudci nad ní vysloví rozsudek. Stejně jako je tomu v historickém „papyru o spiknutí“, uloženém v museu v Turíně, – kde se konkrétně neříká, jaký osud stihl provinilou královnu Ramesseho III., jež usilovala králi o život, aby na trůn dosadila svého syna, – je i vyprávění o rozsudku nad Batovou ženou mlhavé. V obou případech však byla trestem poprava anebo výzva k sebevraždě. Anup se stává korunním princem. Když pak Bata po třiceti letech vlády zemře – aniž se na tomto světě znovu objeví v další podobě – ujímá se vlády nad Egyptem jeho starší bratr.

Literatura k dalšímu studiu

Nejlépeším způsobem, jak se poprat se spletností egyptské mythologie, je pohroužit se do moderních věrných překladů původních starověkých dokumentů. Spolehlivé překlady mnoha pramenů k mýtům a legendám, o nichž se hovoří v této knize, lze najít ve svazku J. B. Pritcharda (editor) *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament* (Starověké texty z Blízkého východu vztahující se ke Starému zákonu), Princeton University Press, 1969 (3. vydání s dodatky), a v díle M. Lichteima *Ancient Egyptian Literature* (Starověká egyptská literatura), University of California Press, 1973, 1976, 1980 (3 svazky věnované období od Staré říše až po Pozdní období). Z pokusů o shrnutí charakteristických rysů egyptského náboženství v jediné knize bych doporučoval práci E. Hornunga *Conceptions of God in Ancient Egypt – The One and the Many* (Pojetí boha ve starověkém Egyptě – Jeden a mnozí), Routledge and Kegan Paul, 1983, a *Egyptian Religion* (Egyptské náboženství) S. Morenza, Methuen, 1973. Rychlou informaci o charakteristických rysech božstev, vystupujících v těchto mýtech, najdete v *Dictionary of Egyptian Gods and Goddesses* G. Harta, Routledge and Kegan Paul, 1986. [V češtině viz přehlednou a stále ještě užitečnou práci Vojtěcha Zamarovského, *Bohové a králové starého Egypta*, Mladá fronta, Praha 1979.]^{*)}

Kapitoly zabývající se strukturou kosmu a převedení královské moci v Egyptě z Usira na Hora si můžete doplnit a rozšířit četbou následujících hlavních pramenů: R. O. Faulkner, *The Ancient Egyptian Pyramid Texts* (Starověké egyptské Texty pyramid), Oxford University Press, 1969, a R. O. Faulkner, *The Ancient Egyptian Coffin Texts* (Starověké egyptské Texty rakví), Aris and Phillips, 1973, 1977, 1987 (3 svazky). Edfúské drama pojednávající o Horově potření Suteha lze najít u H. W. Fairmana v knize *The Triumph of Horus* (Horův triumf), Batsford, 1974. Zsvěcenými postřehy

*) Při značně rozkolísaných prepisech staroegyptských jmen a pojmů jsme se pokud možno drželi nejnovější autoritativní práce: Miroslav Verner (ed.), Ladislav Bareš, Břetislav Vachala: *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*, Univerzita Karlova, nakl. Karolinum, Praha 1997. (Pozn. red.)

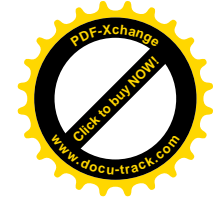
o královském mýtu oplývá práce]. Gwyn-Griffithse *Plutarch's De Iside et Osiride* (Plútarchovo De Iside et Osiride), University of Wales Press, 1970. Pro podněty k diskusím jak o kosmologii, tak o královském mýtu se obračete k dílu J. R. Allena *Genesis in Egypt – The Philosophy of Ancient Egyptian Creation Accounts* (Genesis v Egyptě – Filosofie staroegyptských zpráv o stvoření), Yale University, 1988, a ke knize H. Frankforta *Kingship and the Gods – A study of Near Eastern religion as the integration of society and nature* (Králové a bozi – Studie náboženství Blízkého východu jakožto sjednocení společnosti a přírody), University of Chicago Press, 1948. Při studiu Escty jakožto nejvyššího zdroje magické moci se na počátku bádání nejlépe osvědčí četba původních zaklínadel, jež jsou shromážděna v práci J. F. Bourghoutse *Ancient Egyptian Magical Texts* (Staroegyptské magické texty), E. J. Brill, 1978. [Viz v češtině dosud nepřekonanou práci: František Lexa, *Staroegyptské čarodějnictví*, díl I: *Pojednání*, díl II: *Překlady textů a obrázky*, Sfinx, Praha 1923.]

Nyní byste se měli ponořit do bohaté metaforiky egyptského podsvětí, přeložené a hojně ilustrované v práci A. Piankoffa *The Tomb of Ramesses VI* (Hrobka Ramesse VI.), Pantheon Books, 1954 (2 svazky). Nejlepší knihou o královských hrobkách v Thébách, jež poslouží jako doplněk při studiu podsvětí, je *Tal der Könige – Die Rubestätte der Pharaonen* (Údolí králů – místo posledního odpočinku faraonů) E. Hornunga, Artemis Verlag, 1988. Poučení o posmrtném životě nekrálovských smrtelníků je nejlépe k dosažení v knize R. O. Faulknera (redigoval C. A. R. Andrews) *The Ancient Egyptian Book of the Dead* (Staroegyptská Kniha mrtvých), British Museum Publications, 1989. Při dalším bádání o významných osobách, jež byly zbožněny nebo vstoupily do světa legend, se můžete opřít o knihu D. Wildunga *Egyptian Saints – Deification in Pharaonic Egypt* (Egyptští svatí – zbožnění ve faraonském Egyptě), New York University Press, 1977, nebo o jeho důkladnější a vědecktější dílo *Imhotep und Amenhotep* (Imhotep a Amenhotep), München 1977. [Dobrý přehled staroegyptského písemnictví podává Zbyněk Žába, *Česáno do kamene, psáno na papyrus*, nakladatelství Svoboda, Praha 1968. Překlady do češtiny: František Lexa, *Výbor ze starší literatury egyptské*, Šolc a Šimáček, Praha 1947; František Lexa, *Beletristická literatura staroegyptská*, J. Šnajdr, Kladno 1923. Pohádkou o dvou bratřích se celý život zabýval Karel Horálek, naposledy ve studii „Staroegyptská pohádka

o dvou bratřích (Anup a Bata) a její novodobé folklórní paralely“, in: *Folklór a světová literatura*, Academia, Praha 1979, str. 174–215.]

A konečně, žádná z civilizací nedokumentovala svou víru a své představy natolik vizuálně jako právě starověký Egypt. Vynikající ilustrace některých mýtů a vyobrazení božstev, o nichž se zmiňuje tato kniha, najdete, budete-li s potěšením listovat přílohami svazku E. Otta *Egyptian Art and the cults of Osiris and Amun* (Egyptské výtvarné umění a Usirův a Amonův kult), Thames and Hudson, 1968, a E. Brunner-Trauta (a dalších) *Osiris, Kreuz und Halbmond* (Usire, kříž a půlměsíc), Philipp von Zabern, Mainz am Rhein 1984.

Rejstřík

Abaton: 45
Abú Roášu: 105
Abú Simbel: 97
Abydos: 41–43, 45, 49
Afghánistán: 95
Afrodíté (eg. → Hathor): 70
Agamemnón: 31, 39
Achilleus: 31
Achmím (Chemmis): 47
Achnaton: 17, 31, 68, 69
Aken: 86
Aker: 77, 82
Alexandr Veliký: 28, 37
Ali Baba a čtyřicet loupežníků:
96
Amaunet: 27–28
Amenemhab: 95
Amenemhet III.: 56
Amenhotep II.: 23, 74
Amenhotep III.: 37–38, 94
Amenhotep, syn Haupuův: 93
Amenmesseho stéla: 40
Amon (Amun; řec. Ammón):
12, 26–29, 31–34,
36–39, 97, 119
Amon-Re: 33, 69, 96, 99
Anat: 48
Anatolie: 95
anch: 37, 38, 86
Anchtaui: 94
Antonius Pius: 33
Anúbis (eg. → Anup): 58
Anup (bratr Baty): 110–115
Anup (řec. Anúbis): 11, 58
Ápis → Hapi
Apollón (→ Hor starší): 57
Apop (řec. Apófis): 8, 49, 78,
85–88
Apuleius: 9
Asklépios: 94
Astarté → Aštoret
Asuán: 34, 72, 86, 106
Aštoret (řec. Astarté): 48, 97
Atabra, řeka: 109
atef: 42
Aton: 17, 29, 68
Atum: 14–16, 18–20, 22–23,
28, 66, 84–85, 87
Baal: 48
Baba: 49
Bachtan: 98–100
Bachu: 74
Baktria: 98
Banebdžedet: 94
Bata (bratr Anupa): 110–115
Befen: 61
benben: 14, 20
Bentreš, princezna: 99
Benu: 20–22
Berlínský papyrus 3033: 101
Bigga: 45
Bint-Anat: 99
Bremner-Rhindův papyrus:
11, 16
Byblos: 58
Byron, lord: 38
Carter, Howard: 73
Dáreios I.: 99
Dášúr: 102
Dendera (řec. Tentýra): 94

Dér el-Bahrí: 12, 37, 94, 109
Dér el-Medína: 68, 94
Dét (podsvětí): 46, 74, 76,
80, 82, 84, 86, 88–89
Dioskorammón: 9
Džadžaemanch, kněz-před-
čítatel: 102–103
Džed-Snefer: 104
Džedi, kouzelník: 104–105
Džedu (Búsíris): 42
Džeheuty (Thovt): 25
Džeheuty, velitel: 95–96
Džeheutyemhab, písař: 99
Džoser, král: 85, 90–91
Edfú / Edfu: 13, 41, 53, 55
el-Amarna: 29
el-Ešmúnén (řec.
Hermopolis Megalé):
25–26, 28
Elefantína (eg. Jab / Abu):
34, 97
enneada (eg. *pesedžet*, „devíti-
ce [bohů]“): 16,
18–19, 24, 27, 33, 65,
112
Eset (řec. Ísis): 15–16,
18–19, 40–43, 45–51,
53–54, 57, 60–61,
63–66, 77, 118
Esna (řec. Latopolis): 13, 34,
36
Eufrat: 95, 98
Faulkner, R. O.: 14
fénix: 20
Fitzgerald, F. S.: 25, 36
Frankfort, Henri: 27, 118
Gabal Barkal: 11
Geb: 16–19, 41–42, 55–57,
88
Hapi (řec. Ápis): 34
Harachtej: 22
Harfenikova píseň: 91
Harchuf, správce: 106
Haroóris / Harúeris (eg. →
Haruer): 47
Harpachered („dítě Hor“):
47
Harpokratés (→
Harpachered): 47
Harrisův papyrus: 91
Haruer („starší Hor“): 47
Hathor: 38, 49, 51, 59, 70,
94, 112
Hatšepsut, královna: 33, 37,
94, 109
Hauhet: 27
Héfaistos: 36, 112
Héfaistos (→ Ptah): 9
Heh: 27
Heka: 84
Hekataios z Abdér: 57
Héliopolis (eg. On): 9–11,
13–14, 16, 18, 20, 22,
26, 28, 41, 84, 90–91,
104
Hélios: 57
Hérakleopolis (eg.
Nennisovet): 45
Hereret: 85
Hermés (→ Thovt): 26, 57,
59
Hermopolis (eg. Chmunew):
10, 12, 26–29
Hérodotos: 8, 13, 20, 22
Héródés: 114
Hésiodos: 36
Hevetbenben: 14
Hevetkaptah: 23
hieroglyfy: 10, 13–14, 16–17,
20, 26, 35, 37, 46, 48,
53–54, 72, 74, 97
Hodiny podsvětí: 85

Homéros: 31
 Hor (řec. Hóros, lat. Horus): 11, 19–21, 26, 37, 40, 42, 46–57, 61, 65–66, 79, 86–87, 117
 Hor Ctitel: 76
 Hor starší (řec. Apollón): 57
 Hor z Létópole: 82
 Hordedef, princ: 91, 103, 105
 Horemheb: 74
 hroch: 50–54, 79

Cheprer: 22, 66, 76–78, 80, 88–89
 Chereduanch: 94
 Chetití: 97, 98
 Chmunew (řec. Hermopolis): 26
 Chnum (řec. Chnúmis): 34–36, 38, 112
 Chonsu: 97–100
 Chontamentej (→ Usire): 41
 Chrám slunce v Héliopoli: 22
 Chufu, král: 91, 102–105

ichneumon: 79
 Ichernofret: 43
 Ichernofretova stéla: 40, 43
 Imhotep: 90–92, 94–95
 Inena, písař: 109
 Intef, král
 Ísis (eg. → Eset): 9, 15, 41, 57, 59, 66

Joppa: 96

ka (životní síla): 38, 107
 Kamatef: 37

Karnak: 16, 31–32, 69, 93, 97
 Kauket: 27
 Kek: 27
 Kematef: 33
keni: 57
 Knef, had: 34
Kniba bran: 74, 84, 89
Kniba jeskyní: 76, 81
Kniba mrtvých: 17, 20, 88
 kobra: 79, 85
 kocour: 79
 kočka: 15, 54
 Koptos (Keft): 31
 Kristensen, badatel: 78
 krokodýl: 60, 79, 111–112
 Kronos (eg. → Geb): 57
 krysa: 79

Létópolis (eg. Chem): 82
 Leydenský papyrus 1350: 12
 Leydenský papyrus I 350: 29
 Libanon: 97, 112–113
 Luxor: 12, 37

Maat: 67, 68
 Maat-Nefru-Re, královna: 97
 Manehto (řec. Manéthó), kněz ze Sebennytu: 57
 Manu: 74
 Matet: 61
 Medínet Habu (eg. Džamet): 33, 114
 Médúm: 102
 Mehen: 84
 Meheteret (řec. Methyer): 72
 Memfis (eg. Mennofer): 9–11, 20, 23–26, 41, 55–56, 77, 92, 94, 104
 Merseger: 68, 73

Mesetef: 61
 Mesetet: 61
 Meschenet („Místo spočinutí“): 38
 Metternichova stéla: 61
 Min: 31
monada: 15–16, 18–19, 22
 Moskevský papyrus: 105
 Mut: 99
 Mutemvija, královna: 37

Naharin: 98
 Nakáda: 42
 Naret, strom: 45
Naučení Ptahhotepa: 101
 Naunet: 27
 Nebthet (řec. Nefthys): 16, 18–19, 41, 45, 57, 77
 Nedjet: 43–44
 Neferabu: 68
 Neferhotep: 99
 Nefertum: 20
 Nefru-Re, královna: 99
 Nefthys (eg. → Nebthet): 57
 Neit: 38, 48, 52
 Nemty: 49–50
 Nešmet (člun): 44
 Netžerichet (Džoser): 90
 Nome, šakal: 110
 Núbie: 96, 106, 115
 Nun: 13–14, 18–20, 23, 26–27, 42, 70, 88
 Nut: 16–19, 26, 41–42, 57, 72, 80, 82

O Esetě a sedmi štírech: 61
 oči Horovy: 11
ogdoada („osmice“): 26–28, 32–33
 Oko Reovo: 70–71
 Omar Chajjám: 25, 36

Onhuret (Anhur): 49
 opice: 86
 Osiris (eg. → Usire): 41, 57–59
 Ostrov plamenů: 27, 29, 87

Pandóra: 36, 112
 Papyrus Chestera Beattyho I: 41, 53
 Papyrus Chestera Beattyho XI: 65
 Papyrus Jumilhac: 110
 Papyrus Westcarův (také Papyrus Mary Westcarové): 101
 papyry: 11, 20, 40, 56, 60, 68, 74, 91, 101, 105, 109
 obřadní papyry: 102
 pavián: 76–77, 88, 109
 Pedibast: 94
 Peker (Peqer): 44
 Peršané: 29, 98
pesedžet („devítice bohů“): 16
 Petet: 61
 Petosiris: 28
 Pije / Pianchi: 11
 pivo: 66, 72, 86, 104, 107, 112–113
 Platón: 57
 Plútarchos: 34, 41, 57, 59
Pobádka o dvou bratřech: 109
Pobádka o trosečnickovi z tajuplného ostrova: 106
 prase: 86
Příběhy tisíce a jedné noci: 108
 Pšerenptah: 94
 Ptah: 9, 11–12, 23–25, 33, 42, 68–69, 92–95
 Ptahhotep: 101
 Ptolemaios IX.: 53
 Ptolemaios XII.: 94
 Pwénet (Punt): 109

Pýthagorás: 57
Radžedef: 105
Ramesse II.: 23, 32, 96–99,
114–115
Ramesse III.: 33
Ramesse VI.: 9, 18, 74
Ramesseum (chrám Ramesse
II.): 41
Re: 22, 29, 33, 42, 47–53,
66, 69–72, 74, 76–86,
88, 105
Re-Atum: 22
Re-Harachtej: 17, 22,
111–113
Rechmire, vezír: 109
rejssek: 82
Renpetnefret: 94
Rešep: 48
Rhea (eg. → Nut): 57
Rosetta (arab. Rašíd): 41, 82
Ruddedet: 105
Rudé moře: 22, 106, 109

Sachbu: 105
Saj (řec. Sais): 52
Sakkára: 10, 85, 90, 92–93
Salómé: 114
Sechemchet, král: 91
Sechmet: 71, 86
Selket: 38, 79, 87
Senusret I.: 31, 56
Senusret III.: 43
Serápis / Sarápis: 57
Seth (eg. → Suteh): 15
Sethe, Kurt: 26, 32
Sety I., král: 46, 69, 72, 74
Sia: 84
Sinajský poloostrov: 103
skarabeus: 22, 76–77, 79, 83,
88
slon: 95, 106, 109
slzy: 70–71

Snofrev, král: 102–103
Soane, sir John: 74
Sokar: 46, 77, 80
sumec: 82, 112
Suteh (řec. Seth): 15–16,
18–20, 40–43, 45,
47–57, 61, 86–87, 97,
117

Šabaka, král 25. dynastie: 11
Šabakův kámen: 12, 23, 25,
41, 55
Šeherezáda: 24, 108
Šepseskaf, král: 105
Šov / Šu: 15–17, 19, 26, 42,
48, 80
Štír (Škorpion), král 0. dyna-
stie: 43
Šu → Šov

Taimhotep: 94
Tánis: 32
Tatenen: 23–24, 33, 56
Tefen: 61–62
Tefnut: 15–16, 18–19
Texty pyramid: 10, 13, 15,
17, 20, 22, 40, 43
Texty rakví: 11, 14, 23, 26
Théby (eg. Vaset / Véset): 9,
28, 31–34, 36, 56, 73,
93, 95, 99–100, 109,
114, 118
Thoth (eg. → Thovt): 25
Thovt (řec. Thoth): 26,
28–29, 42, 48–49,
51–52, 56–57, 61, 72,
77, 104
Thutmose I.: 98
Thutmose III. (řec.
Tuthmósis): 33, 74,
95–96, 98

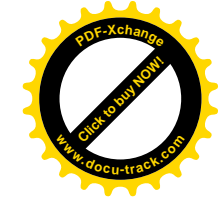
Thutmose IV.: 37, 98
Tiberius, císař: 93
Tjetet: 61
Tuna el-Gabal: 28
Turínský královský kánon: 42,
69
Turínský papyrus: 42, 65,
69, 115
Tutanchamon: 17, 20, 69,
72–73
Týfón (eg. → Suteh): 57–59

Údolí králů: 9, 18, 20, 69,
73, 118
Údolí pinií: 112–113
Usire (řec. Osiris): 11, 14,
16, 18–19, 40–43,
45–48, 50, 52–53,
55–57, 61, 76–80, 82,
86–89, 117, 119

Vedžahorresne, lékař: 99
Vedžojet: 97
vejce kosmu: 29, 32
Venis, král: 10
Vepuauet / Vepvovet
(Wepwawet): 44
Vernes (Wernes): 76, 80
Westcar, Henry: 101
Yeats, W. B.: 39

Zeus (2. pád Dia): 36, 39,
112
Ztroskotaný námořník: 105

žirafa: 109

O B S A H

ÚVOD	7
MÝTY O STVOŘENÍ	10
Hlavní prameny	10
Sluneční bůh Héliopole	13
Memfidský Ptah	23
Hermopolská ogdoada	25
Amon, transcendentální stvořitel	29
Chnum a thébská theogonie	34
KRÁLOVSKÝ MÝTUS	40
Usirova vražda	41
Horova pomsta	47
Edfúské drama	53
Královské rituální drama	54
Plútarchova verze	57
ESET „VELKÁ KOUZELNICE“	60
Eset a sedm štírů	61
Eset a tajná přirozenost slunečního boha	64
MÝTUS O POHROMĚ	67
CESTA SLUNEČNÍHO BOHA PODSVĚTÍM	73

Kniha Amdét	73
Kniha jeskyní	80
Kniha bran	84
Z HISTORIE DO LEGENDY	90
Imhotep	90
Velitel Džehuty	95
Ramesse II. a královna Chetitů	96
FANTASTICKÉ POVÍDKY	101
Džadžaemanch a jeho moc nad vodou	102
Džedi a jeho moc navracet život	103
Zakletý ostrov	105
Batovy proměny	109
Literatura k dalšímu studiu	117
Rejstřík	120